

Херман Хесе

**ОТКРАДНАТИЯТ
КУФАР**

ХЕРМАН ХЕСЕ
ОТКРАДНАТИЯТ КУФАР
РАЗКАЗИ

Превод: Венцеслав Константинов, Люба Банкова, Елена Иванова,
Емилия Манолова, Даниела Евстатиева, Красимира Михайлова, Елена
Анчева, Цветана Ценова

chitanka.info

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

СЪН И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Животът, мечтата и сънят са форми на една и съща действителност, които се допълват взаимно.

Димитър Димов,
„Почивка в Арко Ирис“

Когато една пролетна утрин на 1944 година Томас Ман преглежда в емигрантския си дом край Лос Анджелис получената поща, сепва го една обемиста пратка. От Швейцария е пристигнал романът „Игра на стъклени перли“. На шестдесет и шест години приятелят му Херман Хесе е завършил една „мъчително-прекрасна творба“, която изумява и покъртва Томас Ман, изпълва го — по думите му — с трепет. Самият той тъкмо работи над своя „Доктор Фаустус“ и като прави сравнение между двата повествователни метода, отбелязва в дневника си: „У мене всичко е по-заострено, по-рязко, по-ярко, по-драматично (защото е по-диалектично), по-близко до съвременността и по-непосредствено. У него — по-меко, по-мечтателно, по-заплетено, по-романтично и повече като игра (във висшия смисъл на думата).“

Това наблюдение на Томас Ман може да се отнесе и към късната кратка проза на Хесе, която писателят създава в Монтаньола, сред Швейцарските Алпи. Там той се е оттеглил в доброволно изгнание след Първата световна война; в едно писмо от тридесетте години Хесе споделя: „За мен бяха важни две неща — да изградя едно духовно пространство, в което да мога да дишам и да живея въпреки цялата отрова на света, да си създам убежище и крепост, и освен това да изразя съпротивата на духа срещу варварските сили...“

Още като семинарист в Маулбронския манастир Херман Хесе се изпълва с убеждението, че духовните постижения по някакъв начин

противодействат на суетата и пустотата на съществуването; те дават доказателството, че човешкият живот има смисъл. И десетилетие преди смъртта си Хесе ще каже: „Излишен е въпросът способни ли са изкуството и прекрасното да направят човека по-добър и по-силен; те непрекъснато, подобно на звездното небе, ни напомнят за светлината, порядъка, хармонията, «смисъла» в хаоса.“

Но Хесе не намира тази хармония и порядък в съвременното изкуство. Ако перифразираме една мисъл на философа Теодор Адорно, то е престанало да бъде средство за „изразяване и отразяване“, а се е превърнало само в „оплакване“. Затова Хесе има за идеал както класическата музика на Хайдн, Моцарт и Бетховен, така и повествователното майсторство на Готфрид Келер — не толкова като емоционално отношение към света, колкото като морал, естетика и мъдрост. Според Хесе изразителността на класическата музика, а с това и на цялото класическо изкуство, означава „посветеност в трагизма на човешката природа, съгласие с човешката участ, смелост и ведрост“. А такова — смята той — трябва да бъде и звученето на целия ни живот, на всичките ни дела и страдания.

В кратката си проза, както и в големите си белетристични творби, Херман Хесе се обръща към една тема, основна за немската литература: противоречието между *vita activa* и *vita contemplativa* — между деятелния и съзерцателния живот, между света на действителността и света на мечтата. Неговите герои се сблъскват с почти незначителни външни обстоятелства, за да развият вътрешната си чувствителност, душевните си качества, нравственото си отношение към нещата. В по-дълбоката си същност тези разкази представляват размишление върху кризата на духа в едно време, когато — по изречение на Хайнрих Ман — „угасва духовното жизнено чувство“, време, което превръща културата в музей, понеже не я развива и с това я осъжда на гибел. Тук Херман Хесе разглежда света с особено душевно целомъдрие, с пречистеното от страсти око на източен мъдрец. Погледът му е магически, или както казва Стефан Цвайг — той запалва в тъмнината трепкащ фосфоресциращ лъч от собствената душевна сила. Преплитат се различни художествени пространства — конкретно изживяната действителност, в която се случват „истински неща“, се слива с рефлексията, с есеистиката, където всичко видимо се подлага на преценка, свързва се със спомените и мечтите, с материята на съня.

Миналото се превръща в настояще, детството става съновидение на бъдещето. И всичко е понесено от копнежа по цялост и хармония, от идеята за всемирното единство.

Тази идея Херман Хесе е почерпил от източната философия, с която влиза в досег още в ранната си младост. Той смята, че светът на явленията ни се представя като особена „космическа илюзия“, като блестяща игра на Майя, която съдържа едновременно и навсякъде възвишеното и низкото, вечността и смъртта, величавото и смешното. Многото години, изпълнени с преживявания, изведнъж се свиват до един миг, целият красив и ужасен, очароващ и отчайващ хоровод на живота с неговите палещи наслади и палещи болки — всичко това е Майя. Човекът живее сред съновидения; радости и страдания притискат сърцето му, докато накрая той вече не жадува за нищо друго освен за спокойствие, за да спре това вечно въртящо се колело на възторга и мъката. Но след затишието и безчувствието човекът отново се разбужда и пак отваря сърцето си за потока на живота, пак отваря очите си за страшния, прекрасен и зловещ прилив на картини и образи — и така до следващото безсилие, до следващата смърт. И пак поемане на дъх, и отново продължава упоиващият танц на съществуването.

Ето го младия художник, който в своята самотна мансарда се опитва да нарисува един плетен стол; ето го семинариста от манастира Маулброн, където витаят сенките на велики предшественици; ето го ученика, влюбен в магията на древните езици, който изпълнява трудна морална задача; ето ги двамата непримирими изобретатели в една техническа работилница. Разсъждаваме върху същността на човешкото щастие, наслаждаваме се на прекрасни видения и разбираме смисъла на ироничната авгурска усмивка, долавяме тайното разбирателство между посветените... После се преобразяваме в дърво, в птица и в пеперуда, в двойна звезда над първоизвора на дните, слушаме загадъчната песен за смъртта и живота, които се сплитат във вечна и бясна любовна игра; превръщаме се в бягащ просяк, който оставя подире си изпепелени сърца; удивляваме се на карнавала в един италиански град, където ни очарова един прехласнат малък коминочистач; храним черната врана, символ на артиста; отправяме взор към пламтящото от звезди зимно небе в Алпите... Размисляме върху участта на една повалена от бурята праскова и върху съдбата на сразените от войната човешки същества; преценяваме загубите на

ценните неща в живота ни по повод изчезването на един обикновен куфар... И се изпълваме с преклонение пред нещата наоколо, и всеки би могъл да каже с думите на Сидхарта: „И сега му се струваше, че тъкмо в това се е състояла и някогашната му болест — че не можеше да обича нищо и никого.“

Така се вдига булото на Майя и се разкрива същността. Животът е сън, но и сънят е живот. В тази единност от блян и действителност звучи музиката и поезията на битието, в нея вече няма нищо случайно, а всичко е закономерно, подчинено на онази *amor fati* — „любов към съдбата“, която за цялостния и силен човек винаги е взаимна.

ПРИКАЗКА ЗА ПЛЕТЕНИЯ СТОЛ

Един млад човек седеше в своята самотна мансарда и изгаряше от желание да стане художник. Ала трудностите, които се изпречваха пред него, бяха тъй много, че сега-засега той живееше безбурно в мансардата си, времето течеше, а младежът си бе създал навика да стои с часове пред едно неголямо огледало и да се опитва да нарисува автопортрета си. Вече бе изпълнил цяла папка с такива рисунки, а от някои дори беше твърде доволен.

„За един самоук, който не е взимал уроци по живопис, тази скица всъщност е доста сполучлива! — казваше си той. — Каква интересна гънка покрай носа. Личи си, че не ми липсват черти на мислител или нещо от този род. Нужно е само мъничко да извия надолу крайчеца на устата и се получава такъв един характерен израз, направо мрачен.“

Когато обаче след време пак разглеждаше рисунките си, те обикновено вече не му харесваха. Това не бе никак приятно, ала го навеждаше на заключението, че сигурно напредва, щом взискателността към самия него расте.

Към своята мансарда и вещите, които бе наредил или оставил там, младият човек нямаше особено добро и сърдечно отношение, но все пак не и лошо. Той не беше повече или по-малко справедлив към тях, отколкото са обикновено хората. Почти не ги поглеждаше и ги познаваше слабо.

Когато за сетен път не му се удаваше да направи както трябва автопортрета си, младият човек сегиз-тогиз се зачиташе в книги, от които узнаваше каква е била съдбата на други люде, започнали подобно на него като скромни и никому неизвестни младежи, а сетне станали прочути в цял свят. Обичаше да чете такива книги и в тях откриваше собствената си съдба.

Винсент ван Гог „Столът на Винсент с лулата му“ (1888) Така един ден той отново си седеше въпреки малко обезсърчен и угнетен и четеше за някакъв много известен холандски художник. Узна, че този художник бил обхванат от истинска страст, дори лудост в стремежа си

да стане голям творец. Младият човек направи откритието, че между него и този холандски художник съществува известна прилика. Ала колкото повече се задълбочаваше в книгата, попадеше на неща, които все по-малко можеха да се припишат на него. Така например прочете как онзи холандец, щом времето било лошо и не можел да твори на открито, обладан от неутолима страст, рисувал всичко, което се изпречело пред очите му, дори и най-незначителни предмети. Така веднъж нарисувал чифт стари дървени обуца, а друг път някакъв стар разкривен стол — груб, некрасив, селски кухненски стол от обикновено дърво, с оплетена от слама, доста раздърпана седалка. Този стол, който положително никой друг не би удостоил дори с поглед, художникът нарисувал с толкова любов и преданост, с такава страст и всеотдайност, че той се превърнал в една от най-хубавите му картини. Авторът на книгата намираще много прочувствени думи за този пресъздаден върху платното сламен стол.

Когато стигна до това място, младият човек остави книгата и потъна в размисъл. Натъкваше се на нещо ново, което трябваше да опита. И реши — понеже бе млад и взимаше извънредно бързо решения — незабавно да последва примера на този голям майстор и да изпробва неговия път към величието.

Озърна се в таванската си стаичка и откри, че всъщност много рядко бе спирал поглед върху вещите, сред които живееше. Не намери никъде разкривен стол с плетена сламена седалка, нито дървени обуца и за миг отново го обзе огорчение и малодушие, както често му се случваше напоследък, докато четеше за живота на великите люде: установи, че тъкмо онези дреболии, предзнаменования и чудесни стечения на обстоятелствата, които играеха тъй хубава роля в съдбата на другите, при него липсваха и напразно ги очакваше. Ала бързо се окопити и направи извода, че именно сега неговата задача е да следва упорито тежкия път към славата. Разгледа внимателно всички предмети в мансардата и откри някакъв плетен стол, който можеше отлично да му послужи за модел.

Младият човек попридърпа с крак стола по-близо до себе си, подостри молива си, постави скицника върху коленете си и захвана да рисува. Два-три леки начални щриха му се сториха достатъчни да загатнат формата, сега вече той замахна поривисто и властно и само с няколко движения уплътни контурите. Някаква тъмна триъгълна сянка

в едно ъгълче привлече вниманието му и той я нанесе отчетливо върху листа. Така продължи да рисува, докато почувствува, че нещо го смущава.

Едва след известно време отдалечи от себе си скицника и изпитателно се взря в рисунката. Тогава проумя, че столът е предаден съвсем невярно.

Гневно очерта още един щрих и сетне впери свиреп поглед в стола. Нищо не излизаше. Това го разгневи.

— Ах ти, дяволски стол! — извика той грубо. — Не съм виждал досега такова капризно същество!

Столът изскърца слабо и рече равнодушно:

— Хубавичко ме поразгледай! Аз съм това, което съм, и вече не мога да се променя.

Художникът го побутна с върха на обувката си. Столът се отмести назад и сега изглеждаше отново по друг начин.

— Глупав стол! — извика младежът. — Всичко в теб е криво и безформено!

Плетеният стол се поусмихна и каза меко:

— Това се нарича перспектива, момко!

Младежът подскочи:

— Перспектива! — кресна той разярен. — Появява се някакъв идиотски стол и си мисли, че може да ме поучава! Перспективата си е моя работа, а не твоя, така да знаеш!

Ала столът не каза нищо повече. Художникът закрачи нервно напред-назад из стаичката, докато отдолу затропаха гневно с бастун. Там живееше един възрастен човек, учен, който не понасяше шум.

Художникът се отпусна на стола и отново заразглежда последния си автопортрет. Ала рисунката не му хареса. Смяташе, че в действителност изглежда по-красив и по-интересен, и това бе истина.

Сетне реши да почете още малко от книгата. Но там продължаваше да пише за онзи холандски сламен стол и това го ядоса. Намери, че наистина се вдига прекалено голям шум около един стол и изобщо...

Младежът потърси артистичната си шапка и реши да поизлезе. Спомни си, че преди доста време вече му бе направило впечатление твърде слабото удовлетворение, което човек получава от живописата. В нея не откриваше нищо друго, освен мъки и разочарования. А в

последна сметка и най-добрият художник можеше да изобрази само външната страна на нещата. За човек, обичащ дълбочината, това най-сетне не беше професия. И младежът, за кой ли път, се залови отново за мисълта да се посвети на едно по-старо влечение и да стане писател.

Плетеният стол остана сам в мансардата. Беше му тъжно — младият му господар бе излязъл. В него бе трепнала надеждата, че между тях най-сетне ще се установят истински добри отношения. С голямо удоволствие би произнасял сегиз-тогиз по някоя дума, а знаеше, че положително би могъл да научи един млад човек на нещо. Но, за съжаление, това не стана.

1918

ЕДИН МАУЛБРОНСКИ СЕМИНАРИСТ

В манастира Маулброн вече близо сто и петдесет години живеят стипендианти — швабски момчета, които се подготвят за протестантски теолози и учат латински, староеврейски, класически и новозаветен гръцки език! Работните помещения на тези младежи носят хубави, предимно хуманистични имена — например „Форум“, „Атина“, „Спарта“, а едно от тях се нарича „Елада“. В това помещение с малки междинни стаички до двете стени има около дванадесет писалища, на които семинаристите подготвят своите училищни упражнения, пишат съчиненията си, държат речниците и граматиките си, както и някоя снимка на родителите или сестрата, а под капака на своето писалище наред с училищните тетрадки всеки пази писмата на приятелите и родителите, любими книги, събрани минерали и изпратените от майките нещица за ядене — гърне със сладко, парче сух салам, буркан мед или къс пушено месо, — които пристигат винаги с пакета бельо и подсладжат сухата следобедна закуска.

Почти в средата на надлъжната стена, под една рисунка в стъклена рамка е алегорично-класически женски идеален образ, емблема на помещението „Елада“, около 1910 година, стоеше или седеше до своето писалище едно момче на име Алфред, син на учител от Шварцвалд, петнадесетгодишен, който тайно пишеше стихове и беше всеизвестен с блестящите си съчинения по немски, които възпитателят на класа често ги четеше като образци. Иначе, подобно на повечето млади поети Алфред беше особняк и със своите черти и навици предизвикваше отчасти интерес, отчасти омраза; сутрин последен от цялото спално помещение се измъкваше от леглото; единственият му спорт беше четенето, на закачките умееше да отвръща или с язвителен сарказъм, или с обидно мълчание и затваряне в себе си.

Сред книгите, които най-много обичаше и знаеше почти наизуст, бе и романът „Под колелото“ една не изрично забранена, но малко ценена от авторитетите книга. За автора на тази книга Алфред знаеше,

че преди около двадесет години той също е бил семинарист в Маулброн и обитател на помещението „Елада“. Познаваше и стихове от този писател и тайно възнамеряваше да върви по неговите стъпки, да стане известен, а за еснафите — съмнителен писател и поет. Наистина някога авторът на „Под колелото“ не бе останал много дълго в манастира и в помещението „Елада“, той беше избягал и трябваше да преодолее тежки години, преди да се наложи с ума си, да стане така наречен независим писател. Е, ако досега Алфред не бе направил също този скок в неизвестността, било от малодушие, било от уважение към родителите си, ако още си оставаше семинарист и може би в името божие би изучавал и теология, то все някога щеше да настъпи денят, когато ще дари света с романи и поеми и благородно ще отмъсти на всички онези, които днес не го признаваха.

Един следобед по време на „тихите занимания“ момчето вдигна капака на писалището си, за да поотърси нещо вътре в тази съкровищница, която наред с гърненцето мед от къщи съхраняваше лиричните му и други ръкописи. Беше в мечтателно настроение и се зае да изучава множеството изписани с мастило и молив, или пък издълбани с джобно ножче имена на предишните притежатели на това писалище — все имена, които започваха с буквата Х. Сред тях беше заслужилият Ото Хартман и онзи Вилхелм Хекер, който днес бе професор и преподаваше старогръцки и история в манастира. И докато погледът му разсеяно се разхождаше по тази неразбория от стари надписи, той изведнъж трепна: върху светлия дървен капак на писалището с несигурен почерк беше надраскано с мастило едно име, което той познаваше и високо ценеше, започващото с Х име на същия писател, който си беше избрал за любимец и кумир. Значи тук, точно на неговото, Алфредовото писалище, този забележителен човек е чел някога своите любими поети и е правил лирическите си опити; в това чекмедже е държал речниците си по латински и гръцки, съчиненията на Омир и Ливий, тук е седял и е чертал планове за бъдещето, оттук един ден е тръгнал на онази разходка, от която според легендата са го върнали на следния ден, пленен от един селски стражар! Не беше ли това чудесно? Не беше ли това предзнаменование, знак на съдбата: „Ти също си поет, нещо по-особено, трудно, но скъпоценно, ти също си предопределен, ти също някой ден ще станеш звезда на млади следовници и техен кумир!“

Алфред едва дочака края на почивката. Звънецът удари и в тихото помещение веднага се възцари движение и шум, екнаха викове и смехове, затваряха се капациите на писалищата. Младежът нетърпеливо махна с ръка на своя съсед, с когото иначе не споделяше почти нищо, а когато онзи не дойде веднага, възбудено извика: „Ей ти, ела, трябва да ти покажа нещо!“ Другият се приближи невъзмутимо и Алфред с възторг му показа открития от него надпис с името на мъжа, който бе живял тук преди двадесет години и се бе наслаждавал в манастира Маулброн на съвсем особена, страстно оспорвана слава.

Но съученикът не беше поет и мечтател, а освен това беше свикнал с фантазьорствата на своя съсед по писалище. Той равнодушно разгледа буквите, които му показваше пръстът на другия, обърна се и е някакво присмехулно състрадание само каза: „Хм, сам си го написал.“ Алфред се обърна пребледнял, гневен от (поражението и ядосан на самия себе си, че не е запазил в тайна откритието си, а трябваше да го покаже тъкмо на този Теодор. Не го разбираха, той живееше в друг свят, беше сам. Ненавистта и разочарованието дълго то разяждаха.

За делата и страданията на Алфред в Маулброн не ни е известно нищо повече, не са запазени също негови съчинения и стихове. Но в най-общи черти знаем хода на по-късния му живот. Изкарал двата семинара, но не издържал приемния изпит в академията „Тюбингер Щифт“. Без въодушевление, само заради майка си, следвал теология, участвувал в Първата световна война като доброволец, върнал се с чин фелдфебел, но изглежда, никога не стъпил на църковна служба, а се насочил към търговска дейност. През 1933 година не се поддаде на голямото опиянение, опълчил се срещу хитлеристите, арестували го и вероятно унижително го изтезавали, тъй като след освобождаването си получил нервно разстройство и набързо го прибрали в клиника за душевноболни, откъдето неговите близки не получили вече никаква вест, освен през 1939 година кратко съобщение за смъртта му. Никой от някогашните му съученици, никой от членовете на Тюбингенската студентска корпорация не поддържал повече връзки с него. Въпреки това той не е забравен.

По случайност тъкмо онзи Теодор, неговият другар по помещение и съсед по писалище в Маулброн, узнал тъжната история на безславния му живот и на трагичната му гибел. И тъй като

любимият писател и кумир на Алфред, авторът на „Под колелото“, все още бил жив и можело да бъде намерен, Теодор изпитал неудържимото чувство, че трябва да поправи нещо, та споменът за този надарен нещастник и за неговата младежка любов към онзи писател някак си и някъде да се съхрани. Седнал и написал дълго писмо на същия Х.Х., който в незапомнени времена бил предшественик на Алфред на онова писалище в помещението „Елада“, разказал му историята на своя клет съученик от Маулброн. Успял да заинтригува в тази история стария човек дотолкова, че той я напечатал, за да може споменът за семинариста Алфред да живее още известно време. Защото съхраняването и запазването, както и протестът срещу преходността и забравата спадат, наред с другото, към задачите на писателя.

ПРЕКЪСНАТ УЧЕБЕН ЧАС

Изглежда, на стари години ми е съдено като на всички хора не само да се връщам към спомените от детството, но и един вид като наказание, да упражнявам още веднъж и да изкупвам вече като слушател съмнителното изкуство на разказвача. Разказването предполага слушатели и изисква от разказвача смелост, която той проявява само ако с публиката му го обединяват едно и също пространство и общество, едни и същи нрави, език, начин на мислене. Образците, които почитах в младостта си (а и до днес обичам), най-вече разказвачът на Зелдвилските истории^[1], дълго време подкрепяха в мен святата вяра, че тази принадлежност и общност ми е вродена и предадена, че когато разказвам истории, и аз обитавам с читателите си една родина, че свиря за тях на инструмент и по ноти, които са им дълбоко познати и близки, както и на мене. Там бяло и черно, радост и печал, добро и зло, дело и слово, добродетел и порок наистина не бяха така категорично и ясно разграничени, както в нравоучителните разкази по читанките и детските книги, имаше нюанси, психология, имаше преди всичко хумор, но по принцип не изпитвах съмнение дали читателите ще ме разберат и дали историите ми заслужават да бъдат разказани, а и повечето от тях се развиваха съвсем традиционно, с експозиция, кулминация, развързка, имаха здраво сюжетно скеле и доставяха на мен и моите читатели почти същото удоволствие, което някога рааказвачеството е носело на големия майстор от Зелдвила и слушането — на неговите читатели, и само много бавно и неохотно стигнах с годините до прозрението, че начинът ми на живот и на писане не съвпадат, че заради добрия разказ повече или по-малко съм изопачил значителна част от преживяванията и опита си и или трябва да се откажа да разказвам, или да реша вместо добър да стана лош разказвач. Опитите, които направих в тази насока, приблизително от „Демиян“ до „Пътуване към Изтока“, ме отклоняваха все повече от добрата и хубава традиция на повествованието. И опитам ли се днес да опиша някое съвсем дребно, съвсем конкретно преживяване, цялото

ми изкуство се изпарява и преживяното става многогласно, многозначно, сложно и непрозрачно, сякаш са го омагьосали. Трябва да се примирия с това, през последните десетилетия под съмнение бяха поставени по-големи и по-древни ценности от разказваческото изкуство.

Един предобед ние, учениците от латинското училище в Калв, седяхме над някаква писмена работа в опротивялата ни класна стая. Беше в първите дни след ваканцията, неотдавна бяхме отнесли сините си бележници, които бащите ни трябваше да подпишат, още не бяхме привикнали както трябва със затворническият живот и скуката и затова ги усещахме по-силно. Също тъй учителят, човек далеч под четирийсетте, който на нас, единайсет-дванайсетгодишните, ни се струваше ужасно стар, беше по-скоро потиснат, отколкото сърдит, и седеше на извисения си трон с измъчено пожълтяло лице, сведен над тетрадките. Откак почина младата му жена, живееше сам с единствения си син, бледо момченце с воднистосини очи. Напрегнат и нещастен изглеждаше сериозният мъж във възвишената си самота, уважавахме го, но се и побоявахме от него; когато се ядосаше или дори разгнеवेशе, лъч пъклена ярост можеше да измени до неузнаваемост поведението му на класицист хуманист. В стаята беше тихо, миришеше на мастило, момчета и кожа за обувки, само рядко се чуваше спасителен шум — тупването на изпуснатата книга върху пращия чамов под, шепотът от потаен разговор, прихването на едва сподавен смях, привличащо любопитни погледи, ала властелинът долавяше всеки такъв шум и веднага го потушаваше, повечето пъти само с поглед, с предупредително вирване на брадичката или със заплашително вдигнат пръст, понякога с покашляне или кратка дума. Слава богу, в оня ден атмосферата между класа и учителя не беше наелектризирана, но съществуваше онова слабо напрежение, от което можеше да изскочи някоя и друга изненада, по всяка вероятност нежелателна. Не бях съвсем сигурен дали не го предпочитам пред най-съвършената хармония и тишина. Сигурно беше опасно, можеше да се случи нещо, но в крайна сметка ние, особено при такава писмена работа, нищо не жадувахме по-силно от всяко прекъсване и изненада

— толкова голяма беше скуката и сподавеното безпокойство у нас, момчетата, строго принудени дълго да седят мирно и да мълчат.

Вече не мога да си спомня какво беше контролното, с което трябваше да се занимаваме, докато учителят, прикрит зад дъсчената барикада на височайшето си място, вършеше служебна работа. В никакъв случай нямахме гръцки, понеже целият клас беше заедно, а в онези часове срещу учителя седяхме само ние, четиримата или петимата „класици“. Това бе първата година, в която учехме гръцки, и отделянето на нас, „гърците“ или „класиците“, от останалия клас придаваше нова нотка на целия училищен живот. От една страна, ние, неколцината гърци, бъдещи свещеници, филолози и други висшисти, още отсега се чувствахме избрани и в известен смисъл отличени сред голямата маса на бъдещите кожари, сукнари, търговци или пивовари, което беше чест, отговорност и стимул, защото ние бяхме елитът, предопределените за нещо повече от занаятчийството и печалбарството, но тази чест, както си му е редно, имаше своята съмнителна и опасна страна. Знаехме, че, в далечно бъдеще ни очакват невероятно сложни и трудни изпити, най-вече областният, който събираше учениците класици от цялата Швабия на състезание в Щутгарт и там след няколкодневни изпити трябваше да се отсее потесният и истински елит; от този изпит зависеше цялото бъдеще на повечето кандидати, тъй като много от ония, които не преминеха тясната порта, трябваше да се откажат от заплануваното следване. Откакто сам се числях към класиците, към засега предвидените и набелязани за елита ученици, често ми минаваше през ум мисълта, породена вероятно от разговорите на по-възрастните ми братя, че за един класик, тоест призван, но още далеч не избран, трябва да е страшно неприятно и горчиво да загуби почетното си звание и да прекара последния, най-горен клас на нашето училище отново като простак сред многото други простаки, пропаднал и заприличал на тях.

И така ние, неколцината гърци, от началото на учебната година се озовахме на този тесен път към славата и заедно с това в нови, много по-интимни и същевременно по-деликатни отношения с класния. Защото той ни преподаваше гръцки и тогава ние, малцината, вече не се губехме сред масата ученици, която като цяло можеше да се противопостави на силата на учителя поне количествено, а седяхме поотделно, слаби и беззащитни, и не след дълго той опозна всеки от

нас много по-добре, отколкото всичките ни останали съученици. В тия често възвисяващи, а още по-често страшни часове той ни даваше цялото си богатство от знания, бдение и грижа, амбиция и любов, ала също лошото си настроение, недоверие и раздразнителност. Ние бяхме призваните, бъдещите му колеги, малка група от по-надарени или по-амбициозни деца, определени за нещо по-висше, на нас той отделяше повече всеотдайност и грижи, отколкото на останалия клас, но и очакваше по-голямо внимание, усърдие, ученолюбив и много повече разбиране към него самия и задачата му. Ние, класиците, не биваше да бъдем обикновени ученици, в чиито глави учителят в името господне насила налива предписания минимум знания, а устремени и благодарни сподвижници по стръмния път, осъзнаващи особеното си положение като висш дълг. Той би желал класици, които ще го карат постоянно да обуздава и възпира жарката им амбиция и жажда за знания, ученици, които с неутолим глад очакват и поемат и най-малкия залък духовна храна и скоро го превръщат в нова духовна енергия. Не съм сигурен доколко този или онзи от неколцината ми другари е бил склонен да приеме същия идеал, но допускам, че и при другите не е било по-различно, отколкото при мене. Вероятно положението им на класици е породило у тях известна амбиция, както и грандомания, вероятно са се смятали за нещо по-добро и по-ценно и в добри часове са развили това високомерие в някакво чувство за дълг и отговорност. В края на краищата обаче ние бяхме единайсет-дванайсетгодишни момчета и почти не се различавахме от останалите си обикновени съученици, и никой от нас, гордите гърци, поставен пред избора между един свободен следобед и един извънреден час по гръцки, не би се колебал нито за миг, а очарован би предпочел свободния следобед. Да, несъмнено така щяхме да постъпим — и все пак в младите ни души имаше нещо от онова, другото, което учителят тъй страстно и често тъй нетърпеливо очакваше и насърчаваше у нас. Що се отнася до мен, аз не бях по-умен от останалите, нито по-зрял за годините си и с много по-малко от рая на един свободен следобед можеха да ме отклонят от гръцката граматика на Кох и достойнството на класика — въпреки това от време на време у мен проблясваше нещо от устремения към Изтока пътник, от жителя на Касталия^[2], и аз несъзнателно се подготвях да стана член и историограф на всички Платоновии академии. Понякога, когато чуех гръцка дума или рисувах гръцки букви в грубо преораната

от поправките на учителя тетрадка, усещах магията на принадлежността си към една духовна родина и без всякакви скрупули и други желаниа бях склонен да следвам призива на духа и водачеството на майстора. И така, в глупавата ни елитарна гордост, както и в действителното ни превъзходство, в изолацията и чувството ни за беззащитност пред страшния инспектор все пак имаше лъч истинска светлина, предчувствие за истинско призвание, полъх от истинска извисеност.

В онзи миг обаче посред безрадостния и скучен учебен час, когато отдавна бях привършил писмената си работа и се вслушвах в кратките приглушени шумове на стаята и в далечните весели звуци на външния свят и свободата — пляска от крилете на гълъб, кукуругането на петел или пък плющенето на коларски камшик, — ниската стая не изглеждаше никога да е била обиталище на добри духове. Следа от благородство, признак на одухотвореност имаше единствено по някак измореното и угрижено лице на учителя, когото следях потайно със смесица от съчувствие и гузна съвест, винаги готов навреме да избягна едва повдигнатия му поглед. Без каквито и да е размишления и намерения се бях отдал само на наблюдението, на задачата да съхраня това некрасиво, но не и неблагородно лице в албума си от образи и то се е запазило в него повече от шейсет години — тънките разрешени коси над бледото ъгловато чело, повехналите клепачи с редки мигли, жълтеникавото изпито лице с необикновено изразителна уста, която произнасяше думите толкова отчетливо и се усмихваше толкова примирено-иронично, накрая енергичната, гладко избръсната брадичка. Образът се е запечатал в мене, стоял е неизползван години и десетилетия в безпространствения архив и когато отново дойде часът му да бъде призован, се оказа съвсем жив и свеж, сякаш преди миг самият му прототип е стоял пред мене. Докато наблюдавах мъжа зад катедрата и поглъщах измъчените му, но овладени с духовен труд и дисциплина черти и ги превръщах у себе си в траен образ, пустата стая не ми се струваше тъй пуста, нито празният и скучен час — чак тъй празен и скучен. Учителят от много десетилетия лежи под земята, вероятно от онзи курс класици аз единствен съм все още жив и едва с моята смърт образът му ще изчезне завинаги. С никого от моите гърци, които тогава за кратко ми бяха съученици, не ме е свързвала дружба. За одного знам само, че

отдавна не е между живите, за друг, че е загинал през 1914 година, във войната. А за странния и забележителен живот на трети, когото обичах и който единствен постигна някогашната ни обща цел — стана теолог и свещеник, — по-късно научих това-онова. Той предпочиташе безделието пред всяка работа, имаше голям усет за дребните плътски наслади на живота, като студент другарите му го наричаха „материята“, не се ожени, като теолог стигна до селски пастор, пътуваше много, постоянно го обвиняваха в липса на служебно усърдие, пенсионира се още млад и здрав и дълго се съди с църковните инстанции, понеже имаше претенции за по-висока пенсия, започна да страда от скука (като момче беше много любопитен) и я убиваше или с пътувания, или като седеше по няколко часа на ден в съдебните зали и слушаше; и понеже всичко му ставаше все по-скучно и пусто, едва шейсетгодишен се удави в река Некар.

Сепнах се като уловен на местопрестъплението и сведох поглед от черепа на учителя, когато той вдигна очи и се загледа над главите ни.

— Велер — извика и от един от последните чиновове послушно се надигна Ото Велер. Голямото му червендалесто лице като маска се полюшваше над класа.

Учителят го повика при себе си до катедрата, показва му малко синьо тефтерче и тихо го полита нещо. Велер отговори също шепнешком и явно бе разтревожен, стори ми се, че леко си криви очите и това му придава угрижен и уплашен вид, което не беше обичайно за него, той бе спокоен по природа и имаше дебела кожа, а тя го предпазваше от много неща, които причиняваха болка на другите. Впрочем той имаше странно и характерно лице, което сега изглеждаше загрижено, страшно характерно лице, също тъй незабравимо, както това на моя пръв учител по гръцки. От лицата и имената на много тогавашни съученици в мене не се е запазила нито следа, при това още на следващата година бях изпратен в друг град и друго училище. Лицето на Ото Велер обаче и днес съвършено ясно изниква в съзнанието ми. Поне по онова време то правеше впечатление най-вече с големината си, беше увеличено в страни и отдолу, понеже месата под челюстите бяха силно подпухнали и тези подутини го правеха много по-широко, отколкото би било иначе. Спомням си, че веднъж,

обезпокоен от това явление, попитах Велер какво всъщност става с лицето му и неговият отговор и досега звучи в мен:

— Това са жлези, ясно ли ти е? Имам жлези.

Независимо от жлезите лицето на Велер бе твърде живописно — пълно, червендалесто, с тъмни коси, добродушни очи, с много бавни движения на очните ябълки и с такава една уста, която въпреки червенината си напомняше уста на стара жена. Вероятно заради жлезите държеше брадичката си леко вирната, така че се виждаше цялата му шия; при това положение горната част на лицето отиваше назад и ставаше почти незабележима, докато уголемената месеста долна част изглеждаше наистина безжизнена и неодоухотворена, но благосклонна, спокойна и почти приятна. Той ми беше симпатичен с неясния диалект и добродушната си същност, но двамата не общувахме много; живеехме в различни кръгове — в училище аз се числях към класиците и мястото ми беше близо до катедрата, а Велер принадлежеше към доволстващите безделници, които седяха най-отзад, рядко можеха да отговорят на въпросите на учителя, често вадеха от джобовете на панталоните си орехи, сушени круши и други лакомства, унищожаваша ги и непрекъснато измъчваша учителя със своята пасивност, както и с невъздържаното си бърбене и кискане. Освен това извън училището Ото Велер принадлежеше към друг свят, живееше в края на града близо до гарата, далеч от моя квартал, а баща му беше железничар, не го познавах дори по физиономия.

След кратко шептене Ото Велер отново бе изпратен на мястото си с недоволен и потиснат вид. Учителят обаче бе станал, държеше онова малко тъмносиньо тефтерче в ръка и очите му търсеха нещо из стаята. Погледът му се спря върху мен, той се приближи, взе тетрадката ми, разгледа я и попита:

— Готов ли сте вече?

И когато казах да, ми даде знак да го последвам, тръгна към вратата, отвари я, за мое учудване, посочи ми да изляза и отново я затвори след нас.

— Имам поръчение за тебе — рече той и ми даде синьото тефтерче. — Това е бележникът на Велер, ще го вземеш и ще отидеш при родителите му. Там ще кажеш, че питам дали подписът под бележките на Велер наистина е на баща му.

Аз още веднъж се вмъкнах след него в класната стая, взех шапката си от дървената закачалка, пъхнах тефтерчето в джоба си и потеглих.

Беше станало чудо. Посред скучния час на учителя му бе хрумнало да ме изпрати на разходка в хубавата светла утрин. Бях замаян от изненада и щастие, не можех да си пожелаая нищо по-хубаво.

Взех на бегом двете чамови стълби със силно изтъркани стъпала, дочух от една съседна стая да отеква монотонният, диктуващ глас на учителя, изхвъркнах през вратата надолу по гладките каменни стъпала и благодарен и щастлив тръгнах бавно в хубавата утрин, която току-що ми изглеждаше тъй изморително дълга и празна. Тук навън тя бе друга, тук не се чувствуваше нищо от скритото напрежение и пустошта, която изсмуква живота от часовете в класната стая и тъй странно ги удължава. Тук подухваше вятър и сенките на облаците бързо прехвъркваша по паважа на широкия пазарен площад, ята гълъби подплашваха и разлайваха кученцата, впрегнати в каруци коне ядяха сено от дървени ясли, занаятчии се трудеха или разговаряха със съседите си през ниските прозорци на работилниците. В малката витрина на железарския магазин още лежеше грубият пистолет с цев от синкава стомана, който струваше две марки и половина и от седмици се набиваше в очите ми. Примамливи и хубави бяха също тъй будката за плодове на госпожа Хас и магазинчето за играчки на господин Йениш, а в съседство от отворения прозорец на работилницата се подаваше белобрадото зачервено лице на медникаря и се състезаваше по блясък и червенина с лъскавия метал на котела, който той очукваше. Този винаги бодър и любопитен стар мъж рядко пропускаше някой покрай прозореца си, без да го заприказва или поне да размени поздрав с него. Заприказва и мен:

— Е, свърши ли вече школото?

И когато му разказах, че имам да изпълнявам поръчение на учителя си, ме посъветва с разбиране:

— Е, какво си се разбързал толкоз, я колко време още има до пладне.

Вслушах се в съвета му и постоях доста на стария мост. Облегнат на парапета, се вирах в лениво течащите води и наблюдавах няколко дребни костура, някъде много на дълбоко, близо до дъното — те уж спяха и не помръдваха, а в действителност незабележимо

сменяха местата си. Обърнали бяха устните си надолу, претърсваха дъното и когато от време на време успеях да ги съзря плоски и нормално дълги, различавах по гърбовете им светли и тъмни ивици. Прехвърляйки близкия яз, тихо и ясно шумолеше водата, по-надолу на острова ято патици вдигаха глъчка, от това разстояние и тяхното крякане се носеше меко и монотонно и също като ромона на реката през яза издаваше оня магически звук на вечност, в който човек може да потъне, да се приспи и загърне, както в шума на нощен летен дъжд или на тихо и плътно стелещ се сняг. Стоях и гледах, стоях и слушах, за първи път през този ден отново се намирах в оная блажена вечност, когато човек забравя за времето.

Събудиха ме ударите на църковния часовник. Сепнах се, изплашен, че съм загубил много време, спомних си за поръчението. И едва сега това поръчение и всичко, свързано с него, завладя вниманието и съчувствието ми. Без да се бавя повече, се запътих към района на гарата и в съзнанието ми отново изникна нещастното лице на Велер, докато си шепнеше с учителя, онова кривене на очите, приведеният гръб и походката му, с която съвсем бавно, като пребит се върна на чина си.

Че човек невинаги е един и същ, че може да има няколко лица, изражения, няколко начина на поведение не бе нищо ново — отдавна го знаехме по другите и по самите нас. Новото обаче бе това, че тези различия, тази странна и подозрителна смяна на дързост със страх, на радост със скръб не бе чужда и на него, на добрия Велер, с подпухналото от жлезите лице и джобове, пълни с лакомства, един от онези там, отзад на последните два чина, които сякаш никога нямаха школки грижи и се бояха единствено от училищната скука, бяха толкова равнодушни към ученето и толкова скарани с книгите, затова пък далеч по-напред от нас, когато ставаше дума за плодове и хляб, сделки и пари и други работи на възрастните — та те бяха почти като възрастни. Всичко това силно ме безпокоеше, докато мислех за него.

Спомних си за едно кратко и делово изказване на Велер, с което неотдавна ме изненада и направо смути. Бяхме тръгнали към поляната с поточето и сред тълпата другари ние двамата вървахме известно време заедно. Стиснал под мишница навитата кърпа и плувките, той както обикновено крачеше спокойно, но изведнъж спря за миг, обърна към мене едрото си лице и рече:

— Баща ми получава седем марки на ден.

До този момент не знаех за никого колко получава на ден, не ми беше и съвсем ясно много ли са всъщност седем марки, все пак обаче сумата ми се стори доста добра, а и той я беше произнесъл с тон на задоволство и гордост. Но понеже надцакването с някакви числа и величини бе един от начините, по който ние, учениците, разговаряхме помежду си, аз не оставих думите му да ме впечатлят, макар че той вероятно бе казал истината. Върнах му топката, като в отговор съобщих, че баща ми получава дванайсет марки на ден. Лъжа, пълна измислица, но аз нямах никакви скрупули, защото това беше чисто упражнение по реторика. Велер помисли за миг и рече: „Дванайсет? Това съвсем не е лошо!“, но от погледа и тона му не се разбираше дали е приел думите ми на сериозно или не. Не държеше да ме изобличи, казаното можеше да породи съмнение, но той го прие и не сметна, че си струва да спорим, като така отново показа, че бе по-опитен и по-зрял, практик и почти възрастен и аз напълно признавах това. Сякаш двайсетгодишен бе разговарял с единайсетгодишен. Но не бяхме ли връстници?

Да, сетих се и за още едно негово изказване, прозвучало толкова делово и зряло, че още повече ме изненада и смути. Отнасяше се за един шлосер, чиято работилница се намираше недалеч от къщата на дядо ми. Този човек един ден се самоуби, както с ужас слушах да разправят съседите, такова нещо не се бе случвало в града от години и до този момент изобщо не можех да си представя, че ще стане, и то в такава близост до нас, сред познатото, мило обкръжение на момчешкия ми живот. Говореха, че се обесил, но още спореха за това, хората не искаха веднага да регистрират и отнесат към дело едно толкова рядко и голямо събитие, а се стремяха да изпитат докрай страха и ужаса от него. Така на другия ден след смъртта съседките, прислужниците и пощенските раздавачи изплетоха около горкия човек мрежа от всевъзможни легенди, някои от които достигнаха и до мене. На следващия ден обаче Велер ме срещна на улицата, когато боязливо поглеждах към къщата на шлосера с онемялата и затворена работилница, и ме попита дали искам да науча как шлосерът го е направил. После приятелски и с убедителен вид на човек, който знае абсолютната истина, ме уведоми:

— Значи, нали все пак бил шлосер, не искал да използва въже, та се обесил на жица. Взел жицата, пирони, чук и клещи, излязъл на пътя почти до горската воденица, заковал здраво жицата между две дървета и дори грижливо отрязал с клещите излишните краища, и после се обесил. Когато някой се беси, беси се долу, през врата, нали така, и после изплезва език, това е ужасно, а той не искал така. И знаеш ли какво направил? Не се обесил долу през врата, а най-отпред, под брадичката, и затова после не оплезил език. Но все пак лицето му посиняло.

Сега този Велер, който толкова добре познаваше света и толкова малко се интересуваше от училището, явно имаше тежка грижа. Съществуваше съмнение дали подписът на неговия баща под последните му бележки действително е истински. Понеже Велер изглеждаше тъй потиснат и се върна тъй сломен на мястото си, можеше да се предположи, че съмнението е било основателно, и тогава това не беше само съмнение, а подозрение или обвинение, че точно Ото Велер се е опитал да подправи подписа на баща си. Едва сега, когато се пробудих от краткото радостно опиянение от свободата и отново бях способен да мисля, започнах да разбирам измъчения и изкривен поглед на моя другар и да подозирам, че тук се разиграва фатална и грозна история, пожелах дори да не бях щастливият избраник, изпратен на разходка по време на час. Ведрата утрин с ветреца и бягащите сенки на облаците и ведрият прекрасен свят, сред който се разхождах, ставаха други, радостта ми постепенно угасваше и вместо нея ме изпълваха мислите за Велер и неговата история, все неприятни и тъжни мисли. Въпреки че още не познавах света и бях дете в сравнение с деловия, опитен Велер, знаех, и то от нравоучителни разкази за по-големи младежи, че подправянето на подпис е нещо много лошо, нещо криминално, етап от пътя, който отвежда грешниците в затвора и на бесилката. Но все пак нашият училищен другар Ото беше човек, когото обичах, добро и мило момче, и аз не го смятах за пропаднал и определен за бесилото. Бих дал какво ли не, за да се окаже, че подписът е истински и подозрението заблуда. Но нали видях угриженото му и уплашено лице, нали той показа съвсем ясно, че се страхува и значи е с гузна съвест?

Отново крачех едва-едва и вече приближавах онази къща, обитавана предимно от железничари, когато си помислих дали не мога

да направя нещо за Ото. Ако изобщо не вляза в тази къща, а се върна в клас и съобщя на учителя, че подписът е истински? Едва ми бе хрумнало това и се почувствах силно притеснен — сам се бях забъркал в тази ужасна история и ако последвах хрумването си, нямаше да бъда вече случаен пратеник и второстепенно лице, а съучастник и съвиновник. Вървах все по-бавно, накрая отминах къщата и продължих нататък, трябваше да спечеля време, трябваше още да помисля. След като изрекох наум спасителната и благородна лъжа, на която вече се бях решил, и се уплетох в последиците от нея, разбрах, че това не е по силите ми. Не по убеждение, а от страх пред последиците се отказах от ролята на помощник и спасител. Хрумна ми втори, по-невинен изход: можех да се върна обратно и да съобщя, че у Велерови няма никой. И за тая лъжа обаче не ми достигна смелост. Учителят щеше да ми повярва, но щеше да попита къде съм се забавил толкова. Натъжен и с гузна съвест най-после влязох в къщата, извиках „Господин Велер“, една жена ме насочи към горния етаж — там живее господин Велер, но той е на работа и ще намерите само жена му. Заизкачвах стълбата, къщата беше гола и по-скоро неприветлива, миришеше остро на кухня и на луга или сапун. Горе действително намерих госпожа Велер, тя излизаше от кухнята, бързаше и рязко ме попита какво искам. Когато обаче ѝ казах, че класният ме е изпратил и става дума за бележките на Ото, тя избърса ръце в престилката си и ме въведе в стаята, предложи ми стол и дори ме попита да ми донесе ли нещо, например сандвич или ябълка. Но аз вече бях извадил бележника от джоба си, подадох ѝ го и казах, че учителят пита дали подписът наистина е на бащата на Ото. Жената не разбра веднага, трябваше да повторя, тя напрегнато ме изслуша, сетне вдигна разтвореното тефтерче пред очите си. Можех да я разгледам спокойно, защото дълго седя неподвижно, вираше се в тетрадката и не отронваше нито дума. Наблюдавах я и така открих, че синът ѝ много прилича на нея, липсваха само жлезите. Имаше свежо и румено лице, но докато седеше безмълвна с тефтерчето в ръце, видях как това лице бавно се отпуска от умора, повяхва и се състарява, изминаха няколко минути и когато най-сетне тефтерчето падна в скута ѝ и тя пак ме погледна или понечи да ме погледне, от широко отворените ѝ очи тихо и неспирно се зарониха едри сълзи. Имах чувството, че докато бе държала бележника в ръце и си бе давала вид, че го изучава, пред вътрешния ѝ взор бяха

изплували и преминали в тъжна и страшна процесия точно ония представи, които бяха споходили и мене, представите за пътя на грешника към падението и към съда, затвора и бесилото.

Дълбоко потиснат, седях срещу жената, която за детските ми очи беше стара, гледах как сълзите се стичат по румените ѝ бузи и чаках да каже нещо. Дългото мълчание се понасяше тъй трудно. Тя обаче не продумваше. Седеше и плачеше, и когато накрая сам прекъснах мълчанието, понеже не можех да издържам повече, и наново попитах дали господин Велер сам е написал името си в тефтерчето, лицето ѝ стана още по-угрижено и тъжно и тя няколко пъти поклати глава. Станах, жената също се изправи и когато ѝ подадох ръка, я взе и задържа в силните си топли длани. После вдигна злополучното синьо тефтерче, избърса няколко сълзи от него, отиде до един сандък, измъкна отвътре вестник, скъса го на две, прибра едното парче в сандъка, а с другото чистичко подвърза бележника и аз не се осмелих да го пъкна в джоба на куртката си, а внимателно го отнесох на ръка.

Върнах се в училище и по пътя не се загледах, нито в яза, нито в рибите, нито във витрината, нито в медникаря, докладвах на учителя и бях всъщност разочарован, че не ме упрекна заради дългото ми отсъствие, защото това щеше да е редно и донякъде утешително — все едно че и аз съм поел някакво наказание; постарях се по-нататък всячески да забравя тази история.

Никога не разбрах дали и как е бил наказан моят съученик. Двамата никога не разменихме дума за тази случка и когато понякога отдалеч зърнех майка му на улицата, бях готов да заобиколя и по най-дългия път, само и само да избягна срещата.

[1] Става дума за Готфрид Келер (1819–1890) и сборника му с новели „Хората от Зелдвила“. — Б.ред. ↑

[2] Става дума за романа на Х. Хесе „Игра на стъклени перли“ — Б.ред. ↑

МОЯТ СЪУЧЕНИК МАРТИН

Напоследък често си мислех за моя съученик Мартин. От забравата и мрака, в които дълги години бе чезнал образът му, той отново си пробиваше упорито път към съзнанието ми, както в ранна утрин нахлуващият дневен светлик бавно, но неудържимо се промъква през цепнатините на щорите и се настанява в тъмната спалня; миниатюрните фрагменти от спомени отново се сливаха в едно цяло, за да възкресят у мен този образ, към който вероятно бях прибавил и доизмислил някои черти, защото познавах Мартин само като момче. Ходехме в един клас на латинското училище в Калв, но сетне аз се прехвърлих за година и половина в Гьопинген, после го срещнах вече като семинарист в манастира, откъдето в скоро време също избягах, за да се видя след четири години с повечето си бивши съученици в университета. Сред тях беше и Мартин, но по време на следването му в Тюбинген не успяхме да надхвърлим рамките на отношенията между бивши съученици, които при среща на улицата си кимват приятелски, като изпитват напълно несъзнателно нещо от безименната привързаност, съществуваща само между хората, познавали се още от деца, а интимно-сърдечната основа на тази привързаност придава своя оттенък и аромат дори на най-повърхностната и случайна връзка, нещо непостижимо за всички по-сетнешни отношения и приятелства.

И така, ние се срещнахме отново в Тюбинген, където аз работех в една книжарница, а Мартин следваше теология, но не се сближихме особено. Не зная кой от нас пръв напусна Тюбинген, но нямаше основания да се сбогуваме и навярно щяхме напълно да забравим един за друг, ако след няколко години в Базел той не бе изскочил неочаквано на пътя ми. Скоро след сватбата бях довел от неудобната ни селска къщичка край Боденското езеро младата си жена, сполетяна от мъчителна болест, за да се грижат за нея в бащиния ѝ дом в Базел, и възнамерявах да се прибера отново у дома. Тогава се срещнахме с Мартин, зарадвахме се и двамата, защото бяхме в онзи етап от живота, когато да се видиш със съученик и да си поговориш за момчешките

години, вече не е нещо всекидневно, а забележително рядко и щастливо събитие, нещо като малък празник. Той все още следваше, тъй като междуременно се бе прехвърлил да учи филология и вероятно го измъчваха същите тревоги и угризения, които потайно вълнуваха и мен — за първи път се връщах сам в новото си обиталище, след като бях избрал авантюристичното бягство от града и битието на начинаещ литератор и ме гнетеше бремето на обвързаността и поетите отговорности. Във всеки случай се поздравихме по-радостно и по-топло, отколкото бихме го сторили само преди година-две, сякаш всеки от нас бе за другия ободряващ отглас от времето на общата ни младост, което вече започвахме да идеализираме, така че и двамата почувствувахме необходимост да продължим някак тази среща. Затова ми се удаде да съблазня прилежния и точен Мартин да измени на своята достопочтеност и да се съгласи да ми погостува за ден-два в моето селце край Боденското езеро, в селската ми къща. В решението му имаше и известно любопитство, защото както някога се ползувах сред съучениците семинаристи с малко съмнителната слава на беглец от училището, така и сега, като млад автор на нашумяла книга, им се представях в една побляскава, но все пак твърде небуржоазна в малко циркова светлина.

И така, Мартин се остави да го отвлека, заминахме от Базел за Шекборн, оттам по здрач прекосихме с лодка езерото и стигнахме в Гейенхофен; отключих портата с тежкия ключ, потърсих в селото младата ни прислужница, за да стотви нещо и да застеле легло за госта, и сетне седнахме сред ранната есенна вечер в топлата стая, облицована с дърво, вечеряхме скромно с хляб и вино и бъбрехме за Калв и Маулброн, за учителите от латинското училище и бегло споменавахме за нашите планове, начинания и надежди, като всеки неволно разкрасяваше положението и перспективите си, защото и двамата никак не желяехме да си изясняваме и признаваме един другиму проблемите и затрудненията. Развеселени си пийвахме от тръпчивото вино и когато се разделихме, за да си легнем, аз бях съвсем уверен, че лесно ще успея да задържа за още ден намерения отново приятел. В най-добро настроение го поведох нагоре по стръмната тясна стълба към стаята за гости, предупредих го и за дебелията гредата на прага, от която може опасно да се нараниш, ако не се наведеш достатъчно или не я прескочиш, сетне му пожелах „лека нощ“, взех една от ранните

книги на Хамсун, тогава все още нови и високо ценени от младите им откриватели, и също си легнах, за да почета половин или един час на светлината на свещта.

Но на разсъмване, много преди да е дошло време за ставане, тревожни шумове ме сепнаха от съвсем краткия сън, отворих вратата и в сивата утринна здрачина видях госта ми да стои на стълбището. Облегнат на стената, по нощна роба, с изгаснала свещ в ръка, стенещ и блед като платно, което силно го обезобразяваше, защото от дете го помнех все с румени бузи и със свеж цвят на лицето. Рязко му прилошало, получил нещо като диария или чревни спазми, вече няколко пъти се промъквал до тоалетната, за да не ме изплаши, опитвал се да повърне и се превивал от болки, а ето че и свещта му изгаснала; стоеше безпомощен и полумъртъв до стената, едва говореше, та аз го заведох до леглото му и поседнах за малко при него. След това ме помоли да си легна, а после да го отведе на гарата, за да вземе сутрешния влак; прекалено добре познавал тези пристъпи на болестта си и единственият цяр било да се прибере бързо у дома, за да си почине и да се посъвземе, както той си знае. Така и стана — без дори да закуси, отидохме навреме на пристана, преминахме отсреща и го качих на влака. Все още пребледнял, той ме гледаше със слаба усмивка през прозореца на купето и за последен път с поклащане на глава отхвърли предложението ми да го съпровожда до дома. Така ме напусна завинаги, защото повече не го видях и това си остана единственото ни съвместно преживяване, при моето и двамата, всеки от своя страна, бе направил крачка напред — от съученичеството към приятелството.

Повече не видях Мартин. След гостуването, което завърши за него със среднощното заболяване и прибързаното отпътуване, а за мен с почти гневно отрезвяване и огорчено завръщане в празната къща, където най-напред се бе разболяла жена ми, а след това и гостът, цели двадесет години нямах вест от Мартин. След това по повод на моята петдесетгодишнина той ми написа дълго писмо и след няколкогодишна пауза още едно, последно. И се бе погрижил след смъртта му да ми изпратят некролог.

Ето какво представляваха всъщност моите отношения с Мартин и срещите ми с него: известно време бяхме съученици в Калв и след това отново в Маулброн, общо най-много три години, после в

Тюбинген от време на време кимвахме с глава по улицата и разменяхме някоя дума, години по-късно го срещнах като студент в Базел и отпразнувахме това събитие, започнало възторжено и завършило с разочарование, а после чак до смъртта му само два пъти си разменихме писма, но той сигурно ги бе написал под напора на някаква потребност или подтик, иначе защо ще го прави, а и аз не бих му отговорил, ако нямаше и в мен зрънце интерес и симпатия към този Мартин, надхвърлящи обикновената привързаност към съучениците. Несъмнено между нас двамата съществуваше смътно привличане и възможност за приятелство и само поради липсата на сгоден случай те не бяха прераснали в истинска дружба, а явно живеят в мен и до днес — как иначе ще си спомням за него толкова години след смъртта му и почти половин век след нашата последна среща и защо ще се чувствавам задължен да напиша тези страници, сякаш на тях би могло да стане това, което не поиска да се сбъдне в живота?

Съвсем не познавам достатъчно Мартин, за да обрисувам портрета му, за да предам поне в най-общи черти биографията му, да опиша портрета му, неговия характер или да му посветя дори само един сух, закъснел некролог. Когато говоря и пиша за него, съзнавам, че в разказа или описанието ми не оживява действителният, историческият, истинският Мартин, а само един образ или привидение, породено от спомена и въображението ми, чиито черти са плод както на предположения, така и на преживявания, колкото на фантазията, толкова и на спомена. Но независимо дали е действителен, достоверен или не, този Мартин несъмнено е жив и въздействащ, защото ме принуждава да му помогна да излезе наяве, колкото и да ми е трудно това. И така, залавям се да опиша моя Мартин.

От времето на първото ни познанство, когато и двамата бяхме между единадесет и тринадесет годишни, си го спомням като живо и весело, но не гласовито момче, по-скоро дребно на ръст, с изящни и сръчни ръце и приятно лице, със силен руменец по бузите и свежа, нежна, леко загоряла кожа, която добре подхождаше на светлокафявите му очи. Тези хубави очи обикновено гледаха весело, приятелски и подкупващо, а понякога в тях се появяваше и нещо плахо, умоляващо, търсещо пощада. Предполагам, че този поглед за цял живот си е

останал детински, малко срамежлив и леко подкупващ или умоляващ. Вероятно хората го харесваха тъкмо заради този поглед и той нямаше врагове. Но ако въпреки пълното различие в характерите ни между нас се усещаше понякога симпатия, близка до приятелство, то бе, защото той притежаваше фантазия и обичаше красивото, макар и посвоему. Докато мен ме привличаше по-скоро ексцентричното, той имаше определена наклонност и предпочитание към всичко чисто, хубаво и спретнато и докато на мен ми харесваше играта на противоположностите и обичах да правя скокове от патетичното или сантименталното към смешното, той обикновено си избираше някаква роля в момчешките ни игри и си оставаше верен на нея. Най-успешно се правеше на индианец и в спомените си най-често го виждам в костюма на ирокез или мохикан, защото тъкмо с тази си роля неведнъж е будил у мен възхита и дори завист, толкова му подхождаше, а и той умееше да се изрисува и костюмира. Преди всичко сам си бе измислил и ушил украса за глава, състояща се от ярко боядисани кокоши и естествени петльови пера — доста време много му завиждах за нея, защото сам не можех да си я направя. Опитах се, но моето подобие бе кораво и недодялано в сравнение с оригинала, а и диадемата ми не стоеше достатъчно стабилно, така че, щом при бойните ни действия се налагаше да тичаме, аз трябваше с една ръка да придържам несполучливата украса от пера върху главата си, а с другата да нося лъка или бойната брада. Освен украсата за глава Мартин притежаваше и още една ценност: издут щит, през средата на който преминаваше златна лента с герба на град Калв, нарисуван от Мартин — лъв, стъпил на три планини. И щитът беше дело на сърчните му ръце, той умееше да рисува и оцветява, да позлатява и лакира и ако бих дал мило и драго, за да притежавам прочутия му объл щит, още повече бленувах за умението сам да издялам този лъвски щит, да го облепя, изрисувам и позлатя. При това не бях съвсем безкритичен към работите на Мартин, не ми убягваше нито това, че всъщност гербът на Калв не подхожда за щит на един ирокез, нито пък, че този герб и орнаментите му не бяха нарисувани със свободния замах на въображението, а бяха старателно прекопирани от модел и увеличени. Но на мен ми липсваше тъкмо това, което беше силата и дарбата на Мартин: точността и чистотата, подредеността и техническото съвършенство на изработката, търпението,

всеотдайността, прилежанието и радостта от една работа, започната планомерно и изпълнена точно, стъпка по стъпка.

Почеркът на Мартин също често будеше у мен възхищение и завист. В ученическите му тетрадки всичко изглеждаше чудесно подредено, чисто и приятно за окото; ред, симетрия и хармония царяха, както и в изписаните с видима наслада и задоволство букви, така и в разпределението на колоните им в полето за упражнения, а съотношението между големината на буквите и разстоянието между редовете бе също така приятно и подходящо, както съотношението между калиграфския шрифт на заглавията и дебелината на подчертаващите ги прави, изтеглени с линеал. Често започвах беловата на домашното по латински, с намерението да пиша по също такъв приятен, точно отмерен и все пак плавен начин. Първите няколко реда почеркът ми вървеше по-равен от обикновено, но никога не бе красив, а и волята за подобна подравненост винаги бързо се изпаряваше, и когато като възрастен си спомнях за това, понякога ми се струваше, че стремежът ми към красив почерк е бил всъщност копнеж за нещо съвсем друго: за по-простичкия, по-подреден и по-управляем дух на моя другар.

Освен обикновения си всекидневен и задължителен почерк младият творец имаше и други, по-представителни и по-великолепни. Той притежаваше две пера за шрифт рондо, едното обикновено, само че необикновено широко и скосено, а другото двойно, разцепено; то пък съпровождаше всеки писмен знак с втора, по-тъничка линия. С тези перца той съумяваше не само да пише тъй красиво и безупречно, че наподобяваше печатния шрифт антиква, но и влагаше толкова фантазия и тънък усет, че можеше направо да накара двойните линии и завъртулки, както и преходите от тънко към по-дебело да затанцуват, да се въздигат и да звънтят — за това изкуство на шрифта рондо се сетих, когато след години майстор-печатарят Мардерщайг ми показваше албуми с различни шрифтове на Бодони^[1].

Рядко се срещяхме извън училище, Мартин живееше далеч от мен, в горната част на града, при своя чичо, учител и собственик на пансион за юноши. Вече дори не помня дали изобщо съм влизал в дома на учителя, но все още мога да си представя как изглеждаше отвън. А името на улицата, където се намираще, съм забравил. Но това бе същата уличка, на която Кнулп^[2] бе посещавал приятеля си, шивача

Шлотербек, и когато двамата обикаляхме в спомените си Герберезу, в представите ми понякога се мяркаха и къщата, и дребната фигурка на Мартин. А при единствената ми задушевна среща в Базел, продължила в моето селце край Боденското езеро, той отново ми говори за къщата и за привързаността си към всички спомени, свързани с Кале, с ученическите и момчешките години. С усмивка и вълнение, прикрито с шеги, стигнахме до въпроса каква фантастична стойност може да придаде душата на малките, всекидневни и нищожни предмети, когато с тях са свързани скъпи спомени: стара писалка, старомоден ключ, отдавна загубен часовник, ръждиво джобно ножче. Тогава Мартин се позамисли, дълго мълча и разсъждава, а после заразказва за някаква гимнастическа висилка в двора на къщата срещу Шлотербек и за гвоздеа, който забил веднъж в едната подпора на тази висилка, играейки сам в двора. Направил това без нужда, само заради удоволствието право и уверено да зачука случайно намерения гвоздей в дървото. С наслада, която днес не може нито да разбере, нито да усети така силно, той забил онзи гвоздей и с това, както разказваше вече двадесет и седем годишният Мартин, провел нещо като изпитание за сръчност, но същевременно извършил и мистичен акт, превръщайки висилката на всички пансионери до известна степен в негова собственост или поне белязващ я с таен, само нему известен знак.

С това аз май изчерпих почти всичко, което зная за Мартин. Но за някои неща не се чувствувах достатъчно сигурен. Много бих дал за възможността да проверя спомените си. И понеже нямах други достоверни източници, дойде ми наум, че моят съученик ми бе писал по-късно най-малко две писма. Първото изпрати по случай петдесетия ми юбилей през 1927 г., около двадесет и три години след нашата последна среща, а второто — малко преди смъртта си. Не бе изключено тези писма все още да се намират някъде, ала надеждата да ги изровя бе слаба. Все пак, след като стигнах с бележките си дотук, днес все пак се потрудох да ги открия, и то не съвсем безрезултатно. Всъщност писмото, което ми се струваше най-важно и на което особено държах, не се намери никъде, а мога да се закълна, че го бях прибрал. Имам предвид последното му послание. Но поне намерих онова от 1927 г. и в същото купче стари писма — некролога.

Ала намереното съкровище ми подеждува доста странно. Зарадва ме много, но писмото звучеше съвсем различно от това, което

бях очаквал и вярвах, че зная. И вместо да изясни и да уточни спомените ми, то ги обърка съвсем и ги направи напълно съмнителни. Показа ми, че като цяло моята представа за Мартин не беше погрешна, но спомените му за преживяното с мен значително се различаваха от моите, отчасти дори им противоречаха. Неговата памет, изглежда, бе по-добра от моята, поне съхраняваше всякакви подробности, вече забравени от мен, но пък пропускаше онова, което бях запомнил като особено характерно.

Показателно и почти озадачаващо ми се стори, че почеркът в намереното писмо нямаше вече нищо общо с почерка на момчето Мартин, който толкова ме бе възхищавал. Тук той пишеше четливо и доста красиво, но в никакъв (случай калиграфски и с някогашния стремеж към подреденост. Писмото бе дълго, цели страници, и представляваше поздравление и нещо като хвалебствие по случай петдесетия ми рожден ден — един вид признание на заслугите ми, а и израз на плахо приятелско чувство. Състоеше се главно от твърдения като това, че днес съм „официално призната знаменитост“, и тук стилът му бе по-скоро дребнобуржоазен и даскалски, но писмото бе преди всичко възхвала на младостта и ученичеството ни, прекъсвана от тихи въздишки на скромност, скромност като „ти навярно едва ли си спомняш още за мен“. Но главното, жадуваното от мен откритие бе, че бившият съученик ми даряваше сякаш за рождения ден своите младежки спомени. Жадно четях тези страници. Повечето от случките обаче, за които той си припомняше, липсваха в моята памет. Така например Мартин разказваше за една вечер към края на моето пребиваване в Тюбинген, когато заедно с други съученици бил поканен от мен, седял в стаята ми и ме слушал да им чета книгата „Един часа след полунощ“. Сигурно има право, но от тази тюбингска вечер не е останало и следа в паметта ми. А след това пише за нашата среща в Базел и за отиването ни до Гайенхофен. Това описание четох с най-голям интерес. Но и от тази среща Мартин помнеше много повече от мен, наистина започвах да се срамувам, че толкова забравям. Само до пристигането неговото описание съвпаднаше с моя спомен, но после той продължаваше: „На другия ден обиколихме цялата колония от хора на изкуството: Е. фон Бодман, В. фон Шолц, отбихме се и при някакъв художник. И все пак тогава нищо не ме радваше. Бях в тежка вътрешна

криза... И се върнах доста злочест и нещастен у дома, бях видял какво ми липсваше.“

Хм, какво излиза? Значи цял ден съм обхождал с госта си познати и приятели в околността, а вече нищо не си спомням от това. По-склонен съм да се доверя на неговата памет, отколкото на моята, защото всичко онова е било за него ново, а за мен — нещо обикновено, да, тогава наистина неколкократно бях посещавал за кратко Е. фон Бодман, но не и В. фон Шолц — изглежда, приятелят ми Мартин впоследствие е доразкрасил с въображаеми преживявания и срещи този забравен от мен ден край Боденското езеро. Но за най-главното ми преживяване, останало незабравимо от тази среща, за тежкото неразположение, той изобщо не си спомняше! Беше му се изплъзнало, както на мен обиколката с гостувания при съседите край езерото! И както бе добавил в наивно изложеното описание поне посещението при Шолц, така напълно бе забравил или само бе свел до душевна криза онова разболяване, впечатлило ме дотолкова, че разстроеното му лице и залитащата злощастна фигура се бяха запечатали в съзнанието ми за десетилетия напред. Ох, почти ми се прииска милото дълго писмо на Мартин да бе останало неоткрито, вместо да ме изправя пред такива противоречия и съмнения!

Все пак трябва да поддържам това, което ми нашепва собствената памет, дори ако се наложи да го защитавам срещу всички мними опровержения. Но как странно ни засрамва и смуцава все пак всяка среща с вътрешния ни живот, с онези сили, които се подиграват с разума, съзнанието, паметта ни, които диктаторски властвуват над спомените и забравата! Както и да сравнявам едната картина на нашата среща с другата, и двете ми показват прекалено ясно и малко иронично колко се различаваме и от собствената си представа, и от представата на близките за нас. Ето, прекарал бях ден-два заедно със скъп за мен, неочаквано намерен отново приятел от младини, а как и двамата неволно бяхме разигравали театър, като всеки бе мамил и себе си, и другия! За мен Мартин си беше същото свежо, цъфтящо момче с румени бузи и здрава, нормална, може би малко буржоазна нагласа на духа и навярно точно това ме е подтикнало тогава да му представя своето всекидневие и тогавашното си душевно състояние като интересни, весели и завидни, докато в действителност здравата ме притискаха проблемите на писателството, на младия ми брак и на

драговолно избрания небуржоазен начин на живот. А той се бе оставил да го учудя и заслепя, дори впоследствие бе разкрасил с всевъзможни допълнения своята „авантюра с Хесе“ и бе премълчал трудните си проблеми, грижите и неувереността си също така успешно, както и аз моите, а сетне бе успял да забрави напълно как тази криза избухна в пристъпа на едно явно тежко телесно заболяване. Едни и същи сили и причини — конфликтите в неговата и в моята душа и необходимостта да не съзнаваме прекалено ясно тези конфликти и за нищо на света да не ги разкриваме пред приятеля — бяха формирали два съвсем различни спомена за пътуването до Гайенхофен, две толкова несходни представи. Както в паметта на Мартин аз бях щастлив гуляйджия, човек на живота и развейпрах, така за мен той бе мил, безобиден човек, за съжаление често сполетяван от тежки стомашни кризи.

И въпреки това дълбоко и всъщност страшно разминаване остава фактът, че и двамата не бяхме се забравили и че дори след десетилетия точно онази единствена сериозна среща в нашия живот все още занимаваше и безпокоеше и него, и мен. Една и съща причина поддържаше и взаимния интерес, и спомена — у Мартин тя се бе проявила и бе преодоляна чрез онова заболяване и с изтриването му от паметта, а у мен — чрез прекалено шумна и възбуждаща жизненост и предприемчивост, също забравени по-късно. Колкото и различни да бяха описанията ни, ние бяхме изпитали тогава едно и също притеснение от привидно неразрешимите, тежко гнетящи ни нравствени въпроси, и същевременно едно желание да прикрием, да не признаем тази вътрешна криза. И ако всеки от нас не бе подушил под маската и зад ролята на другия същото напрежение и тегнеща опасност, същата задушаваша температура, и двамата бихме се помъчили да забравим цялата история или поне да я приемем за маловажна.

Почти привършвам трудния си разказ за една привидно незначителна случка от нашите младежки години. Тук историята може да прекъсне. Но все пак остава да се добави една дреболия, при която сигурно пак ще се осланям само на паметта си, без да мога с документи и доказателства да разсея недоверието към тази памет, възникнало от цялото разследване и угризението на съвестта, което би трябвало да обземе всеки разказвач на истински истории или случки.

И така, трябва да добавя факта, че Мартин ми писа още едно, по-късно, последно писмо. Изминали са вече около петнадесет години, откакто го получих и го прочетох, но макар да не се съмнявам, че съм го запазил, изобщо не мога да го намеря, а трябваше да е при онова, другото писмо, което при съобщението за смъртта му също доста трудно открих.

В това последно писмо Мартин възкресяваше с голяма топлина и всеотдайност момчешките ни години в Калв, убеден, и то с основание, че припомнянето им е желано и благотворно и за мен. Този път обаче имаше да сподели нещо забележително и ново: неотдавна бил ходил в Калв! Споменът и носталгията го отведоха в долината и града на най-щастливите му, според него, години, един дълго жадуван и често планиран празник на срещата с миналото, осъществен най-после. Така както Кнулп преди смъртта си бе потърсил още веднъж своя градец и се бе скитал безцелно из всички улички и магазини, така и Мартин бе предприел пътуване из призрачното родно място и в момчешките си години. С вълнение бе навлязъл в долината на Наголд и бе видял стария град по склона между Валдберген и реката. Било хубаво и щастливо начинание, с благодарност и блаженство ми — разказваше той. Назоваваше с благоговение и любовна възхвала уличките, пазарния площад, училището, имената на нашите някогашни учители и на някои другари. Описваше също как, завърнал се в родното място, намерил уличката с къщата на своя настойник непроменена и само малко поостаряла, как влязъл вътре, огледал всичко в коридора и стълбището, после обиколил и дворчето, потърсил къде е играл като момче и с учудване и вълнение намерил всичко все още непокътнато, както преди близо половин век. Най-неочаквано за него двете дървени подпори на висилката все още стояли и в едната от тях стърчал забитият някога гвоздей, опазил през десетилетията момчешката му тайна.

[1] *Джанбатиста Бодони* (1740–1813) — печатар от Парма, известен създател на калиграфски шрифтове за латиница. — Б.пр. ↑

[2] Герой от едноименната повест на Хесе — Б.ред. ↑

В РАБОТИЛНИЦАТА

Мой приятел разказваше:

Когато бях втори чирак в техническата работилница, веднъж в нашия цех преживяхме забележителен ден. Беше един понеделник в началото на зимата, главите и на трима ни бяха натежали, понеже в неделя един колега от леярната бе почерпил по случай напускането си и бяхме останали до късно на бира, кренвирши и сладкиши. И сега, в понеделник, стояхме сънливи и навъсени край менгеметата. До днес си спомням как завихдах на втория калфа, който имаше да шлайфа на английския струг един голям винтов прът. Често поглеждах към него как се обляга на релсата, притваря очи и така в полусън вършеше приятната си работа. За моя беда, имах трудна задача — доизпиляването на гладки машинни детайли, при което всяка минута ми трябваше калибър и се налагаше постоянно да внимавам. Боляха ме очите, а краката просто не ме държаха и бяха като гумени, тъй че непрестанно менях положението си и често облягах гърди о лоста на менгемето. И останалите не бяха по-добре. Единият вече три четвърти час изчукваше банцигова лента, а Фриц, най-младият, тъкмо бе изтървал в коритото ножа, който искаше да наточи на шмиргела, и си бе наранил пръстите. Смяхме му се, е, не много; всички бяхме твърде уморени и унили.

Но лекият махмурлук не беше най-лошото. Това знаехме или усещахме всички, макар никой да не го изричаше. Често тъкмо след някой гуляй, на сутринта в работилницата биваше много весело. Този път, дори когато майсторът излизаше, не се чуваха обикновените задявки по повод вчерашните ни геройства и шеги. Всички се бяха умълчали и чувстваха, че предстои нещо лошо. Приличахме на овце, когато небето притъмнее и започне да гърми. Безпокойството и тревогата ни бе за нашия най-стар калфа Ханес. Вече цяла седмица той имаше непрекъснати разправии с майстора — и то с младия, със сина, който напоследък почти сам се разпореждаше. А от няколко дни се чувстваше, че се надига буря. Настроението в работилницата беше

напрегнато и угнетено, майсторът не обелваше дума, а чираците пристъпваха плахо и страховито, сякаш всеки момент някаква протегната ръка щеше да ги сграбчи за ушите.

Този Ханес бе един от най-сръчните механици, които съм срещал. При нас работеше близо от година. През това време — още докато старият майстор държеше юздите — той не само се представяше отлично, но намираще изход от всяко затруднено положение и стана наистина незаменим. С младия майстор, който в началото често му противоречеше и не искаше да позволи на един калфа да му се качи на главата, Ханес имаше доста сблъсъци, и то защото понякога си позволяваше волности и не си мереше приказките. Но после двамата мъже, проявяващи в професията си повече от обикновени способности, започнаха донякъде да се разбират. Младият майстор работеше тайно над едно изобретение — малък уред за автоматично изключване на големите кемнички плетачни машини^[1], много от които се употребяваха в нашия град. Мисля, че това бе нещо практично и полезно. С този уред той експериментираше от доста време и нерядко оставаше до среднощ сам в работилницата. Ханес обаче го бе проследил и понеже въпросът го интересуваше, бе стигнал до друго решение, което показва на майстора. Оттогава двамата работеха често заедно и общуваха почти като другари. После отново настъпиха разногласия, защото калфата понякога си позволяваше волности — отсъстваше с часове или дори го нямаше по цяла сутрин, влизаше с пура в цеха и други такива неща, все дреболии, към които нашият майстор иначе беше изключително строг, пък и на него не му ги прощаваше. Но до сериозна кавга никога не се стигаше и дълго време при нас цареше мир, докато напоследък пак стана напрегнато и това обезпокои всички ни. Едни твърдяха, че причината било някакво момиче, останалите смятаха, че навярно Ханес е предявил правото си да бъде съпритежател на изобретението, а майсторът се е възпротивил. Със сигурност знаехме само, че от месеци Ханес получава извънредно висока седмична заплата, че преди осем дни на висок глас бе разменил гневни думи с младия майстор и оттогава двамата се поглеждаха ядно и се избягваха със злостно мълчание.

А сега Ханес се бе осмелил да не дойде на работа. Отдавна не му се беше случвало такова нещо, а на нас, младите, изобщо никога.

Всеки от нас щеше да бъде уволнен без много обяснения, ако си позволеше веднъж да отсъства.

Както се казва, денят не беше добър. Майсторът знаеше, че през нощта сме гуляли, и ни гледаше все в ръцете. Гневът му поради липсата на калфата сигурно не беше малък, а имахме и важна поръчка. Той нищо не говореше и не издаваше настроението си, но беше блед, стъпваше неспокойно, а и по-често от необходимото поглеждаше часовника.

— Ей, ще стане някоя поразия — прошепна ми вторият калфа, когато мина край мене на път за огнището.

— И то каква — рекох аз.

И ето че майсторът веднага ни подвижна какви били тия приказки. Гласът му беше сърдит.

— Не може ли пък да си кажем нещо? — възрази Карл. Но когато майсторът пристъпи по-близо и го изгледа с искрящи очи, той преви врат и тръгна към огъня.

Мина пладне, постепенно изтече и дългият следобед, наистина ужасно бавно, защото сдържаният гняв на майстора правеше присъствието му непоносимо. Макар постоянно да контролираше работата ни, той странеше от нас; дори сам изкова един тежък метален къс, вместо да нареди на някого от нас да вземе големия ковашки чук, а при това по лицето му се стичаше пот и съскайки, капеше върху наковалнята. Чувствахме се като в театър пред някоя сцена на ужаса или като пред земетресение.

В четири часа, докато дъвчехме следобедната си закуска, майсторът извърши нещо странно. Отиде при празното място на Ханес край шлосерския тезгях, взе два гаечни ключа и с голяма мъка отвинти тежкото менгеме, което стоеше там от много години и сигурно беше толкова старо, колкото и тезгяха, а може би и колкото работилницата. Какво ли си мислеше, докато хвърляше този странен и излишен труд? Изглеждаше тъй, сякаш изобщо вече няма да допусне калфата в работилницата. Но сега, при толкова много поръчки, това едва ли бе възможно. На мен ми направи почти зловещо впечатление, като гледах как този практичен и чужд на всяко лекомислие човек в безмълвния си гняв е способен на подобно символично деяние.

Привечер в пет часа всички здравата се сепнаха, когато вратата на работилницата се отвори и влезе Ханес — съвсем спокоен, още в

неделни дрехи, с килната на тила шапка, пъхнал лявата си ръка в джоба на панталона, като леко си подсвиркваше. С боязън очаквахме, че сега майсторът ще отиде при него, ще го наругае и навика, можеше дори да го удари. Но той не направи нищо подобно. Остана там, където си беше, не погледна повече към влезлия, само хапеше конвулсивно устни, както ясно видях. Не разбирах и двамата, най-малко Ханес, докато не забелязах, че си е пийнал. С шапка на главата и с ръка в джоба на панталона той се заклати към мястото си. Там се спря и видя, че неговото менгеме е махнато.

— Който е сторил това, е негодник — високо рече той.

Никой не отговори. Тогава Ханес заприказва едного от нас, разправи му някакъв виц, но онзи, естествено, се пазеше и не се осмели да го погледне, камо ли да се засмее. Тогава Ханес се запъти към празния ъгъл на работилницата, където се намираще малката, конструирана от майстора и него машина; тя бе завършена до най-малки подробности и временно бе завинтена на една желязна релса. Той смъкна платното, простряно върху нея, полюбува ѝ се известно време, поигра си с двете красиви ръчки и попипа няколко винта. Сетне му стана скучно, остави машината непокрита и отиде при огнището. Там раздуха късче талаш и си запали цигара. Задържа я димяща в устата си и напусна работилницата със същата лека, небрежна походка, с която бе дошъл. След като той излезе, майсторът отиде при машината и грижливо я покри с платното. Не каза нито дума и за мен той си остана тази вечер загадка. Никой от нас не се осмеляваше да се надява, че с това въпросът е приключен. Аз обаче, просто от напрежение, допуснах несръчност: един тънък винторез ми се счупи в желязото. От този миг нататък треперех само за собствената си кожа и вече не мислех за нищо друго. Истинско мъчение бе как мудно течеше времето към края на работния ден. Колкото пъти майсторът минеше край рафта, където, подредени изрядно по номера, стояха винторезите, мене ме обливаха горещи вълни.

На другия ден, при все че още ме гризеше съвестта за счупения винторез, у мен отново надделя боязливата мисъл какво ли ще стане с Ханес. В цеха влязохме малко по-свежи и по-отпочинали отколкото предния ден, но напрегнатостта не бе изчезнала и обикновените сутрешни приказки и шеги запираха в гърлата ни.

Ханес дойде в обичайния час, трезв, в сини шлосерски дрехи, както подобава. Намери менгемето си под тезгяха и спокойно го закрепил отново на старото му място. Затегна гайките, почукваше и побутваше, додето всичко бе пак както трябва, после донесе грес и смаза хубаво винта, завъртя го няколко пъти за проба и започна работата си.

Не мина и половин час, когато дойде младият майстор.

— Добро утро — казахме ние и той кимна.

Само Ханес не го поздрави. Майсторът отиде при него, погледа го известно време как спокойно продължава да пили и сетне изрече бавно:

— Откога менгемето е пак тук?

— От половин час — засмя се калфата, но усмивката му бе престорена, усещаше се упорство, а може би и угриженост.

— Аха — каза майсторът. — А кой ти нареди да го върнеш?

— Никой. Сам зная какво да правя.

— В тази работилница няма какво да правиш — викна сега по-силно майсторът. — От днес вече не! Разбра ли?

Ханес се засмя.

— Мислиш ли, че ти можеш да ме изхвърлиш?

Майсторът побледня и сви юмруци.

— Откога ми говориш на ти, негодник такъв!

— Ти си негодник.

Майсторът се забрави. Чу се удар и кратък вик, сетне в цялата работилница настъпи мъртва тишина, понеже всички оставихме работата си и заслушахме с ужас.

Майсторът бе ударил с юмрук Ханес в лицето. Сега те стояха плътно един до друг, неподвижни цяла минута, а окоото на ударения се поду и посиня. И двамата бяха издали напред юмруците си, и двамата потреперваха, майсторът съвсем явно. Ние пулехме очи и никому не идваше наум да каже поне една дума. Тогава Ханес светкавично се втурна покрай майстора към огнището и с две ръце сграбчи един от тежките ковашки чукове. В същия миг отново застана пред майстора, размаха високо чука и погледна другия по такъв начин, че нас ни обхвана смъртен ужас.

— Удряй, ако смееш — каза майсторът.

Но това не прозвуча съвсем естествено и когато Ханес замахна, за да го удари, заплашеният заотстъпва назад, крачка по крачка, а Ханес — все подир него, като се целеше с огромния ковашки чук. Майсторът беше смъртноблед, чуваше се как учестено диша. Все тъй бавно Ханес го закара в ъгъла, там онзи застана притиснат до стената, до своята малка машина, от която се бе плъзнало платното.

В яростта си Ханес изглеждаше страшен, а следите от юмручния удар край окото изпъкваха на бялото му лице и го правеха още по-диво.

Ето че той вдигна чука още малко, стисна зъби и замахна. — Всички затворихме за миг очи. Тогава чухме как калфата високо и злобно се изсмия. Ударът му бе изтрещял така, сякаш цялата сграда щеше да се срути, после той замахна повторно с чука и хласна още веднъж. Но и двата удара не попаднаха в майстора. Вместо това машината, неговото изобретение, бе ужасно изпотрошена и от нея останаха счупени, огънати и сплескани парчета. Сега вече Ханес захвърли чука и съвсем бавно се върна в средата на работилницата; там скръсти ръце и седна на наковалнята, но коленете и раменете му още трепереха.

Майсторът също тъй бавно го последва и застана пред него. Изглежда и двамата бяха напълно изтощени и нямаха вече сили за нищо. Ханес поклащаше крака, и тъй — единият седеше, а другият стоеше прав. Повече не се поглеждаха, а майсторът постоянно прокарваше длан по челото си.

После изведнъж той се съвзе и сериозно каза:

— Сега, Ханес, стани и си върви, ясно ли е?

— Да, да, разбира се — рече калфата. А сетне добави: — Значи, сбогом.

— Сбогом, Ханес.

Така той излезе с подуто око и с ръце, още черни от смазката на менгемето: и повече не го видяхме.

Сметнах, че моментът е благоприятен, отидох при майстора и му казах, че съм счупил един винторез, от тънките. Очаквах със страх наказанието. Но той само каза:

— Кой номер?

— Три и три четвърти — прошепнах аз.

— Поръчай нов — рече той и повече ни думаше.

[1] Машини, произведени в град Кемниц, Германия. — Б.пр. ↑

ЩАСТИЕ

Какъвто е в божия промисъл и какъвто хилядолетия го е схващала поезията и мъдростта на народите, човекът е дарен със способността да се радва на някои неща, дори когато те не му носят полза, дарен е с орган за прекрасното. Духът и сетивата винаги в равна мяра са съпричастни към човешката радост от прекрасното и докато людето, въпреки житейските бедствия и опасности, намират сили да се радват на такива неща: играта на багрите в природата или в нарисуваната картина, нечий зов сред тътените на бурята и на морето или сътворена от човек музика, докато успяват отвъд непосредствените си интереси и нужди да обозрат и почувствуват света в неговата цялост, дето всичко — от извиващото главица заиграно котенце до вариациите на някоя соната, от затрогващия поглед на кучето до трагедията на един поет — е взаимосвързано, представлява хилядолико богатство от отношения, съответствия, аналогии и отражения, чиято вечнострующа реч дарява слушащите с радост и мъдрост, удоволствие и трепет — дотогава човекът отново и отново ще става господар на съмненията си и ще може да намира смисъл в съществуването си, защото „смисълът“ е именно онова единство на многообразието или може би онова умение на духа да схваща световния хаос като единство и хармония. За действителния човек — здрав, цялостен и неосакатен — светът и бог непрекъснато оправдават съществуването си посредством чудеса, като това, че наред с пролазващия вечерен хлад и настъпващия край на работния ден има и такива неща като поруменяването на предздрачното небе и вълшебните преливания на розовото във виолетово, или преображението на едно човешко лице, когато в хиляди преходи подобно на вечерното небе го залива чудото на усмивката, или залите и прозорците на една катедрала, или подреждането на тичинките в цветната чашка, или изградената от дъсчици цигулка, или музикалната гама и нещо тъй непонятно, крехко, родено от природата и от духа, разумно и същевременно безразсъдно, и детинско като езика. Неговата

красота и непредвидимост, неговата загадъчност, привидната му дълговечност, която обаче не го отдалечава и предпазва от предразположенията, болестите и опасностите, на които е изложено всичко човешко — това го превръща за нас, неговите слуги и ученици, в едно от най-тайнствените и достойни за почит явления на земята.

И не само защото всеки народ или всяка културна общност си е сътворявала езика, който съответствува на историческата ѝ традиция и същевременно е служел на още скритите ѝ стремления, не само защото един народ може да научи езика на друг, да му се възхищава или присмива, но никога не е в състояние да проникне в същността му изцяло и напълно! Не, дори за всеки отделен човек, стига той да не живее в още безсловесен предисторически свят или в някаква механизирана до краен предел и с това станала отново безсловесна действителност, езикът е лично притежание и за всеки чувствителен към словото индивид, тоест за всеки здрав и неразпокъсан човек думите и сричките, буквите и граматическите форми, възможностите на синтаксиса имат свои особени, присъщи само нему стойност и смисъл; един надарен за и с език човек може да почувствува и изживее всяко истинско слово по напълно индивидуален и неповторим начин, макар и да няма съзнание за това. Както някои музиканти проявяват особени предпочитания към известни инструменти или певчески регистри, а към други изпитват подозрение или недоверие, така и повечето хора, стига да притежават чувство за езика, са предразположени към определените думи и звуци, към определени гласни или буквени поредици, а други направо избягват; и когато някой особено силно обича или не приема определен поет, за това допринасят вкусът и усетът на поета към езика, които са сродни или не е тези на неговия читател. Като пример мога да приведа множество строфи и стихотворения, които десетилетия съм обичал и обичам, не заради тяхното умонастроение, мъдрост, наситеност с житейски опит, майсторство, значимост, а само заради определена рима, заради определено ритмическо отклонение от традиционната схема, заради избора на предпочитани гласни, на които поетът може да е попаднал също тъй несъзнателно, както несъзнателно ги употребява читателят. Строежът и ритмиката на едно прозаично изречение от Гьоте или Брентано, от Лесинг или Е.Т.А. Хофман често пъти могат да ни доведат до много по-дълбоки изводи за характера, за физическите и

духовните особености на писателя, отколкото съдържанието на това изречение. Има изречения, които бихме срещнали у който и да е писател, но има и други, които са възможни само у един-единствен всеизвестен музикант на словото.

За нашего брата, писателя, думите са онова, което са за художника багрите върху палитрата. Броят им е безчетен и непрекъснато се увеличава, но добрите, истинските думи не са толкова много — за седемдесет години не преживях появата на нито една нова. Не са толкова много и основните цветове, макар техните оттенъци и преливания да са безброй. За всеки говорещ има сред думите любими и нелюбими, предпочитани и отбягвани, има също така делнични думи, които човек употребява хилядократно, без да се страхува, че ще се изтъркат, но има и празнични — колкото и да ги обичаме, тях изговаряме и пишем само след обмисляне, и то предпазливо, е подобаващата на празника изключителност и подборност.

Към тези думи спада за мен думата „щастие“.

Тя е една от думите, които винаги съм обичал и съм слушал с удоволствие. Колкото и дълго да се спори и разсъждава върху нейното значение, във всеки случай тя означава нещо красиво, добро и желано. И доказателство за това аз намирам в звученето на думата^[1].

Смятам, че въпреки своята краткост тази дума притежава нещо удивително тежко и пълноценно, нещо, напомнящо злато, и наистина, наред с пълнозначността и с пълноценността за нея бе също така присъщ онзи блясък, който — подобно на мълнията в облака — живее в кратките й звуци, те започват така мелодично и усмихнато с „ГЛ“, за миг си почиват с усмивка в „Ю“ и завършват решително, отривисто е „К“. Това е дума, будеща смях и сълзи, дума, изпълнена с изконно очарование и чувственост; и ако искаш истински да я усетиш, достатъчно е да поставиш до златното слово някоя по-нова, плоска, изтъркана никелова или медна дума като „даденост“ или „оползотворяване“ и всичко става ясно. Без съмнение тя не произлиза от речниците и от класните стаи, не е родена от мъдруване, не е скалпвана от една или няколко други, а е единствена и цялостна, съвършена и идва от небесата или от земята, както слънчевата светлина или цветето. Колко е хубаво, колко е радостно, колко е утешително, че съществуват подобни думи! Без тях животът и мислите

ни биха се превърнали в мъртвило и пустош. Все едно да живееш без хляб и вино, без смях и музика.

Естественото ми сетивно отношение към думата Щастие не се разви, нито промени, и днес тя е също тъй кратка и значима, тъй златна и блестяща, обичам я пак толкова, колкото я обичах като юноша. Какво обаче означава магическият символ, какво се разбира по тази колкото кратка, толкова и значима дума, ето по тези въпроси аз развивах най-различни възгледи и идеи и те много по-късно ме доведоха до ясно и определено заключение. До късна зрелост аз все още доверчиво и покорно приемах, че в людските уста думата „щастие“ поначало означава нещо, което — макар положително и безспорно стойностно — е все пак банално. Нелош произход, добро възпитание, успешна кариера, сполучлив брак, процъфтяващ дом и семейство, уважението на хората, пълна кесия, пълни сандъци — това си представя обикновено човек, като чуе „щастие“ и аз не правех изключение. Струваше ми се, че хората се деляха на щастливи и други, както на преуспели и други. Говорехме за щастие в световната история, вярвахме, че познаваме щастливи народи, щастливи епохи. При това живеехме в изключително „щастлива“ епоха, къпехме се в щастията на продължителния мир, на толерантността, сред доволство и благополучие, но не го забелязвахме, сякаш щастията се подразбираше от само себе си и през оная толкова дружеска, приятна и миролюбива наглед епоха, всички млади, които държаха на себе си, бяха преситени и скептични, кокетираха със смъртта, с покварата, с интригуващата анемичност, а смятахме за щастливи ренесансова Флоренция, Периклова Атина и други отминали епохи. Наистина, увлечението по онези времена на разцвет постепенно залязваше, ние четяхме исторически книги, поглъщахме Шопенхауер, изпълвахме се с недоверие към суперлативите и към красивите слова, учехме се да запазваме духовността в атмосферата на умереност и релативизъм и при все това думата „щастие“ звучеше — където и да я срещяхме случайно — все с познатия пълнозвучен златен тон, който подсецаше, напомняше за най-висшите ценности. Понякога си мислехме, че може би на обикновените човешки твари е разрешено да наричат видимото благо щастие, но ние разбирахме под тази дума по-скоро нещо като мъдрост, извисяване, търпение, духовно здраве — все хубави, радващи

ни неща, които обаче не заслужаваха толкова първично, богато, дълбоко название като „щастие“.

Междувременно бях вече достатъчно преуспял в живота си, за да разбера не само, че той не е щастлив, но и че е безсмислено и неуместно да се стремя към тъй нареченото щастие. Вероятно в някой патетичен миг бих охарактеризирал това поведение като *amor fati*^[2], но по принцип, с изключение на краткотрайни пламенни периоди в съзряването ми, не бях особено предразположен към патетичност, а и антипатетичната безстрастна Шопенхауерова любов не бе вече за мен безспорен идеал, откакто познах тихата, ненатрапваща се, пестелива и неизменно насмешлива мъдрост, върху която почиваха животописите на китайските философи и иносказанията на Джуан Дзъ^[3].

Е, не бих желал да изпадна в дърдорене. Искам да кажа нещо съвсем определено. Преди всичко, за да се придържам към темата, ще се опитам да опиша как днес разбирам съдържанието и смисъла на думата щастие. Сега за мен щастие е нещо напълно обективно, а именно, самата цялост, безкрайното битие, вечната музика на света, това, което други са нарекли хармония на сферите или божия усмивка. Тази същина, тази безбрежна музика, тази изпълнена със звуци и златисти отблясъци вечност е истинската и пълнозначна съвременност, която не познава нито време, нито история, нито минало, нито бъдеще. Вечно сияе и се смее ликът на света, докато люде, поколения, народи, империи се въздигат, процъфтяват и отново залязват и потъват в небитието, животът музицира, вечно води той своя хоровод и ако ние преходните, уязвимите, слабите получаваме все пак частица радост, утеха, възможност да се смеем, то е излъчваният от него блясък, то е око, изпълнено със сияние, ухо, преливащо от музика.

Независимо дали наистина са съществували тези легендарни „щастливи“ хора, или и те — тези щастливци, любимци на съдбата и властелини на света — също са били озарявани от голямата светлина само в празнични и звездни часове, те са изпитали точно такава щастие, усетили са точно тази радост. Да дишаме в свършеното настояще, да пеем в хора на сферите, да танцуваме в хорОВОДА на света, да се смеем с вечната усмивка на бога — така ставаме причастни към щастие. Мнозина са го изживявали само веднъж, други — два-три пъти. Но този, който го е изживял, не само е бил щастлив за миг, той е съхранил нещо от блясъка и звучността, от светлината на вечната

радост, така че цялата любов, която влюбените са влели в нашия свят, цялата утеха и радост, донесена ни от творците, иде оттам, затова често дори след столетия тези дарове са все така сияйни, както и през първия ден.

Думата „щастие“ придоби това необятно световно и свято значение. В резултат на целия ми живот, и може би затова тук е наложително изрично да подчертая пред онези мои читатели, които все още трябва да учат, че в никакъв случай не се занимавам с филология, а разказвам една малка част от историята на душата и съвсем не искам да ви наложя, докато пишете или изговаряте отсега нататък думата „щастие“, да ѝ придавате също толкова огромно значение. За мен обаче около тази благородна, кратка, златно блестяща дума се е събрало всичко, което още от детството съм изпитвал при звука ѝ. Несъмнено усещанията тогава са били по-силни, отзвукът на всички сетива спрямо сетивните качества е бил свързан преди всичко с чувствената характеристика, а и призивността ѝ — по-силна и емоционална, но ако думата не бе сама по себе си тъй дълбока, толкова древна и обемаща света, то представата ми за вечното настояще, за „златната следа“ (в „Голдмунд“) и за смеха на безсмъртните (в „Степният вълк“)^[4], нямаше да изкристализира около това слово.

Щом възрастните люде се опитват да си припомнят кога, колко често и колко силно са изпитвали щастие, те се обръщат най-вече към своето детство и имат право, защото за изживяването на щастieto е необходима преди всичко пълна независимост от времето, а също така — от страха и от надеждата, а с годините повечето хора губят тази способност. Същото става и с мен, когато се опитвам да си припомня за миговете на причастност към блясъка на вечното настояще, към усмивката на бога, аз всеки път се връщам в своето детство и намирам там най-многобройните, най-ценните преживявания от този род. Без съмнение по-ослепителни, по-празнични, по-маскарадни и многоцветни бяха радостните мигове от младостта ми — те бяха по-одухотворени, отколкото в детството. Но ако продължим да се вглеждаме още по-внимателно, ще разберем, че това е било повече забава и веселие, отколкото истинско щастие. Бил съм весел, шеговит, остроумен, и съм доставял на някои немалко удоволствие. Спомням си един миг от цъфтящата младост: неочаквано сред разговора в приятелски кръг един наивник попита какво всъщност означава

хомеричен смях, аз пък му отговорих с ритмичен смях, сякаш отмервах хекзаметър. Разсмяхме се, звъннаха чашите — ала мигове като този не издържат на по-сетнешна проверка. Всичко това си беше хубавичко, весело, услаждаше ни се, но не беше щастие. Задълбочи ли се човек в подобни изследвания, излиза, че е познал щастието само в детството, в часове и мигове, които едвам успяваме да възстановим, защото дори и там, в периметъра на детството, при по-късен анализ блясъкът понякога се оказва фалшив, а златото — не съвсем благородно. Вглеждах ли се съвсем прецизно, оставах само шепа преживявания, но и те не бяха нито картини, да ги опиша, нито случки за разказване и ловко се изплъзваха от въпросите ми. Яви ли се такъв спомен, отпървом изглежда, че е траял седмици или дни, или поне ден, че е била някоя Коледа, рожден ден или началото на ваканцията. Но за да възстановим цял ден от детството, са ни необходими хиляди картини, а паметта не е в състояние да свърже множеството образи за възкресяване на един-едничък ден, та дори и на половината от него.

Независимо дали тогава нейните преживявания са продължавали дни, часове или минути, аз неколккратно съм изпитвал щастие, а и по-късно, вече в зряла възраст, съм се доближавал за мигове до него. Но една от срещите с щастието през пролетта на моя живот се оказа особено незаличима, ненакърнима от честите ми спомени, от опита за разгадаване и проверка. Тогава бях ученик и нейната същност, истинност, първичност и митичност, състоянието на притаено-усмихнато единение със света, на абсолютна независимост от времето, от надеждата и страха, на пълното усещане за настояще едва ли е продължило много дълго, може би само броени мигове.

Една сутрин — бях около десетгодишно, буйно палаво момче — се събудих, обзет от съвсем необичайно, хубаво и дълбоко чувство на радост и блаженство, пронизващо ме като лъчите на някакво вътрешно слънце, сякаш в мига, когато напусках здравия момчешки сън, се бе случило нещо ново и чудесно, все едно, че моят малък-голям момчешки свят бе пристъпил към нов и по-висш етап сред непознатата досега светлина и атмосфера, като че ли едва в този миг целият прекрасен живот бе показал своята истинска стойност и смисъл. Нехаех за вчера, още повече за утре, бях потопен и нежно, обласкан от щастливото днес. Добре ми беше, сетивата и душата ми се

наслаждаваха без стръв и без да го анализират, то ме изпълваше и ми доставяше безкрайна наслада.

Беше утрин, през високия прозорец, над дългия хребет на съседския покрив виждах ведрото, ясно, светлосиньо небе, което също така сияеше от щастие, сякаш се готвеше да предприеме нещо изключително и затова бе облякло най-красивата си премяна. От моето легло не можеше да се съзре нищо повече, само това чудесно небе и голяма част от съседския покрив, но като че ли и покривът, този скучен и пуст покрив от кафеникавочервени керемиди, се смееше, по сенчестия му скат багрите нежно преливаха и като че оживяваха единствената синкавопрозрачна стъклена керемида сред червеникавите глинени късчета, която сякаш с удоволствие се стараеше да отрази поне малка част от толкова мекия, неизменен светлик на утрешното небе. Небето, леко неравният гръбнак на покрива, кафявото униформено множество и прозрачната синевина на единствената стъклена керемида по някакъв чудесен и рдващ начин хармонираха помежду си, явно в този изключителен утринен час желяеха само да се усмихнат един другиму и да се погаждат. Небесносиньото, керемидено-кафявото и прозрачносиньото имаха обща цел, те си принадлежаха, играеха си, беше им хубаво и затова бе приятно и успокояващо да ги гледаш, да присъствуваш на тяхната игра, да се чувствуваш пропит от същия утринен блясък и блаженство.

Лежах си така цяла вечност и се наслаждавах едновременно на разпукващото се утро и на спокойното отзвучаване на съня и дори ако друг път в живота си съм вкусвал такова или подобно щастие, то не е било по-дълбоко и по-истинско: в света цареше порядък. И сякаш това щастие, продължило стотина секунди или десетина минути, беше до такава степен извън времето, че приличаше досущ на всяко друго истинско щастие, както една пърхаща, синя пеперуда на друга. То беше преходно, времето го отнесе, ала бе дълбоко и достатъчно безкрайно, за да ме зове и привлича и днес, след повече от шестдесет години, да ме кара с уморени очи и отболели пръсти да го викам, да му се усмихвам, да го наподобявам и описвам. Това щастие бе лишено от субстанция, то се състоеше само в съзвучието на заобикалящите ме неща с моето собствено аз, то бе нечакано блаженство без възжеления, което не се стреми към промяна или градация.

В къщата още цареше тишина и отвън не долиташе никакъв звук. Ако не беше тази тишина, то припомнянето на всекидневните задължения — ставането и отиването на училище — щеше вероятно да наруши блаженството ми. Но явно навън не бе нито ден, нито нощ, макар да сияеше приятна светлина и смееща се синевина, ала стъпките на прислугата не се чуваха по плочника пред къщата, не изскърца врата, момчето от пекарната не изтропа по външната стълба. Този утринен миг беше извън времето, той не призоваваше, не предвещаваше нищо, беше достатъчен сам по себе си и понеже ме погълна така изцяло, за мен престана да съществува денят с мислите за ставане и училище, за недописаното домашно, за зле научените определения, за бързата закуска отгатък в проветрената трапезария.

Безкрайността на щастието този път бе разрушена от разхубавяването на красивото, от преливането на радостта до излишество. Докато лежах така, без да помръдна, а светлият, спокоен утринен свят проникваше в мен и ме поглъщаше нейде отдалеч триумфиращо си проби път през тишината нещо бляскаво и златоискрящо, пияно от радост, преизпълнено с примамлива с възбуждаща сладост: гласът на един тромпет. Когато вече напълно събуден, отметнах завивката и се надигнах в леглото, звукът стана двуглас и дори многогласен: градският оркестър маршируваше по улицата със звънлива музика — твърде рядко и толкова вълнуващо събитие, пълно с толкова трепетна тържественост, че накара моето детско сърце едновременно да се смее и да ридае от любов, сякаш в тези възбудително-сладостни тонове се беше стекло цялото щастие, цялото вълшебство на блажените часове и сега се лееше възвръщаше се в света на временното и преходното. Тръпнещ от празнична радост, за секунда скочих от леглото, втурнах се към вратата, която отвеждаше в съседната стая, а там от прозорците можеше да се види улицата. Опиянен от възторг, с любопитство и желание за причастност се провесих от един отворен прозорец, ощастливен слушах разливащите се горди звуци на приближаващия се оркестър, виждах и чувах как разбудените, съживени къщи и улици се изпълваха с лица, с фигури и гласове — и в същия миг отново си припомних всичко, което напълно бях забравил в онова блаженство между съня и бодърствуването. Знаех, че днес наистина няма да ходя на училище, защото беше голям

празник, рожденият ден на краля, че ще има процесии, знамена и нечувани увеселения.

И това опомняне ме върна в делника, подчини ме на неговите закони, макар да не беше никакъв делник, а празник, за който металните звуци ме бяха събудили, ала неповторимостта, красотата и божествеността на утринното вълшебство бяха отлетели и зад малкото, благословено чудо отново се бяха слели вълните на времето, на света и на всекидневието.

[1] На немски „щастие“ е „глюк“. — Б.ред. ↑

[2] Любов към съдбата (лат.) — Б.пр. ↑

[3] Класически китайски поет, живял през IV—III в. пр.н.е. — Б.пр. ↑

[4] Става дума за романите на Херман Хесе „Нарцис и Голдмунд“ (1930) и „Степният вълк“ (1927). — Б.пр. ↑

ДАРЪТ НА СЪНЯ

В епохата и цивилизацията, която за всяко медицинско, психологическо или социологическо явление е развила специална наука, език и литература, ала вече изобщо не притежава антропология, тоест човекознание, всички наши преживявания и способности може понякога да ни изглеждат като неразгадаеми проблеми или удивителни странности — веднъж обаятелни, възхитителни и въодушевяващи, друг път плашещи, застрашителни и потискащи. Раздробеното човешко същество, загубило целостта и единството си, разкъсано на хиляди особености и произволно избрани дялове, може тогава като микротомните препарати под микроскопа да се разпадне за нас на свят от отделни картини, много от които напомнят за човешкото, животинското, растителното, минералното царство, езикът на техните форми и багри привидно разполага неограничено с всички елементи и вариации, и независимо че са лишени от общ скрепяващ ни смисъл, отделните фрагменти може да притежават непреднамерената, магическа, правечна красота на сътворението. Именно тази красота, това вълшебство на отломъка, освободен от цялото и реалното, привлича така силно художниците през последните десетилетия и придава на много от безсмислените им картини толкова обаятелната печал на небитието, една тъй неуловима, подлудяваща душата прелест, че понякога сме склонни да откриваме в тях отново цялост и истинност: вече не единството и нвпоклатимостта на мирозданието, а единството и вечността на смъртта, на повяхването, на тленността.

Също както онези художници, които разломяват цялото, разлагат твърдостта, разбъркват безразборно елементите на формата, за да ги пренаредят в нови, безотговорни, ала често прелестни и великолепни съчетания, така рисува душата ни насън и неслучайно към новите човешки типове на нашето време, каквито преди е нямало, се прибави и типът на човека, който вече не живее, не действа, не поема отговорност, нищо не върши и нищо не решава, а бленува. Бленува насън, често и наяве, придобил е навика да записва виденията си, но

тъй като описването на един сън отнема многократно повече време, отколкото трае самият сън, тези литератори сънници са свърззаети през целия си живот; никога не завършват нищо, никога не успяват да запишат дори и половината от онова, което им се присънва, и е истинско чудо как между съня и описването му все пак успяват да хапнат нещо или да си зашият копче. Тези литератори сънници или професионални мечтатели са превърнали една частица, един в нормални времена малък дял от живота, някаква странична функция на спането, в същина и център на съществуването си, в професия. Не желаем нито да им пречим, нито да им се подиграваме, макар понякога да се поусмихваме и да вдигаме рамене; ние наистина смятаме заниманието на тези хора за безполезно, но затова пък то е безобидно и невинно, егоистично е, но някак по детски, наистина малко е налудничаво, тъй както малко са налудничави и онези откъснати от действителността художници, а и самите ние и целият съвременен свят, но в това няма нищо зловредно и опасно. Човек, веднъж открил хубавия вкус на чаша вино, може при определени обстоятелства да стане пияница, като превърне чашата вино в смисъл и център на своя живот; или човек, веднъж открил здравословното и освежително въздействие на суровите зеленчуци, може при известни условия да стане заклет суровоядец и маниак на тема здраве; това също са сравнително безобидни видове лудост, които съвсем опровергават пивкостта на виното или полезността на салатата. Най-правилно е според нас от време на време да отдаваме дължимото както на чашата вино, така и на суровите зеленчуци, но да не ги превръщаме в ос, около която да кръжи животът ни.

Същото важи за сънищата и за вглеждането в тях. Ние не вярваме, че бог ги е дарил на човека за занятие и основна ценност на съществуването му, но често сме установявали, че прекомерното им ограничаване и пренебрегване също е неправилно. Не, понякога се налага, и ние се поддаваме на желанието да се надвесим над тази прелестна бездна, за да се поудивим на нейните тайни и в накъсания низ от картини да открием нещо от цялото и реалното, да приемем като дар често неизразимата красота на нейните миражи.

Теза дни сънувах, че съм в Тесин^[1] — един малко чужд, извисен, приповдигнат Тесин — и с някакъв спътник вървя през непознато предградие, а между зидовете, оградите и новите постройки надничат

планините. Сред сградите има една, наречена „Нойе мюле“, е много, много етажи, боядисана в светлочервено, и въпреки цялата си непропорционалност и прекалена колосалност тя притежава своеобразно очарование и не мога да откъсна поглед от нея. Но ние нямаме време и крачим доста устремно, мисля, за да хванем някакъв влак, мъкнем багаж, а не знаем пътя и сме обзети от известна припряност и безпокойство. Нямам представа кой е моят спътник, но във всеки случай ми е много близък приятел и доверен човек, станал частица от мен и живота ми. Стигаме до нисък зид, зад който на малко разстояние се редят стари, запустели къщи; отбивам се от улицата, с широка крачка прескачам ниското зидче и продължавам нататък, макар да съм напълно сигурен, че там няма път и съвсем скоро ще се залутаме из дворове, градинки и други частни владения, където ще си имаме неприятности, ще гледат на нас като натрапници. Но нищо подобно не се случва, напредваме, без никой да ни спре, тласкани непрекъснато от това припряно безпокойство; редом с нас и зад нас крачат други хора и сред силуетите по тази улица, която не е никаква улица, зървам отдалеч да приближава някогашен приятел, той си е все същият и съвсем не му личи да е остарял през дългите години, в които не сме се виждали. Но понеже бързае, а и по други, неясни подбуди никак не ми се ще да го поздравя, затова отвърщам поглед, сякаш не го познавам, и не щеш ли, той ни подминава или по-скоро изчезва, преди още да ни е достигнал, като че е отгатнал желанието ми и се съобразява с него.

В този миг между къщите вдясно от мен се открива гледка, която ще ме накара да запомня завинаги този сън и да опиша спомена си за него. Пред зора ми се разстила далечен, леко възвоб пейзаж. „Нима не виждаш — викам на другаря си, но не се спирам. — Та погледни де, виж каква нечувана красота!“ Приятелят ми поглежда нататък, но остава равнодушен и не отвърща нищо. А този пейзаж пленява всичките ми сетива, цялата ми душа, той прониква в мен, аз го изпивам и отнасям със себе си — като велик дар, като чудодейно сбъдване на една мечта. Защото особеното в този красив пейзаж е, че в него се смесват реалност и изкуство, природа и живопис. Той се възвишаваше, а по средата му, на една предпланина, се издига църква,

тук-таме селца, отзад планински хребети с розово сияние, на склона под църквата две нивици и тъкмо заради тези нивици чувствавам и осъзнавам, че всичко е не само красиво, но и породено от замисъла и четката, те са нарисувани наполовина с неаполитанско жълто, наполовина със смес от английско червено и преобладаващо бяло. Няма нито една студена или убита багра, всичко е в скалата на червеното и жълтото.

Редом е нас по улицата върви с жена си млад мъж, французин или романски швейцарец. Когато, така омаян, възторжено показвам на своя спътник откритата се гледка, непознатият ми се усмихва приятелски — дяволито и изрича: „Да, нали, нищо убито, само топли багри; горе-долу така би казал Сезан.“ Кимвам му щастливо и вече ми е на езика да му изброя като на колега цветовете върху картината: охра, неаполитанско жълто, английско червено, бяло, съвсем светъл крапак и тъй нататък, ала сетне това ми се вижда все пак прекалено фамилиарно или колегиално и се отказвам, но го поглеждам усмихнато и се радвам, че има още някой, който съзерцава същата гледка, при това чувствава и мисли същото като мен.

От съня, който продължи със съвсем други сцени, съм съхранил образа на този топъл, вълшебен пейзаж и го нося в себе си като дар от бога на бляна. В този пейзаж бяха събрани любимите багри от някогашната ми палитра на художник любител, те преобладаваха известно време и в палитрата на моя приятел, художника Луи. А ето че сега ми е някак странно и малко съжалявам; когато възстановявам наяве видения насън идеален пейзаж, тъй възбуждащо красив, вдъхващ толкова чудно щастие — неговите неаполитанско жълти нивици, извисяващата се в червено планинска църква, цялата игра между топли, жълти и червени тонове, с цялата приказна и тържествена музика на палитрата му — тогава този пейзаж, макар и да изглежда все така сияен, слънчев и красив, въпреки всичко е мъничко преразкрасен, някак прекалено розов, прекалено хармоничен, някак опасно близо до сладникавостта, та дори и до кича.

И ето че се старая да опазя своя дар непокътнат, да го браня от скептицизъм и критика, и занаят пред все така чисто да се радвам в спомена на неговата красота, която в продължение на един съновен миг ме ощастливи до дън душа. След пробуждането и при опита отново да си я представя точно, тя ми се струваше някак прекалено

красива, прекалено очарователна, прекалено идеална и тази тайна критика вече не ще може да бъде заглушена, най-много за няколко мига. А нима в така разбиращата усмивка на романския колега, в думите му за пейзажа, които съвсем ненужно приписа на стария Сезан — нима в тази симпатична колегиална усмивка на твореца или познавача, на посветения, нямаше нещо дяволито, авгурско: многозначително — иронично и съчастническо?

[1] *Тесин* — кантон в Южна Швейцария по границата с Италия, известен с големите курорти край Лаго Маджоре. — Б.пр. ↑

ПРЕОБРАЖЕНИЯТА НА ПИКТОР

Едва пристъпил в рая, Пиктор се изправи пред едно дърво, което бе едновременно и Мъж, и Жена. Пиктор поздрави със страхопочитание дървото и запита: „Да не си ти дървото на живота?“ Но когато вместо дървото понечи да му отвърне змията, той се обърна и продължи нататък. Цял се превърна в зрение, всичко толкова му харесваше. Ясно усещаше, че е в родината си, пред първоизвора на живота.

И пак видя дърво, което бе едновременно и Слънце, и Луна. И рече Пиктор: „Да не си ти дървото на живота?“

Слънцето кимна и се засмя, Луната кимна и се усмихна.

Най-дивните цветя го гледаха с множество багри и лъчи, с множество лица и очи. Някои му кимаха и се смееха, други му кимаха и се усмихваха, трети не му кимаха и не се усмихваха: мълчаха опиянени, сякаш вгълбени, сякаш в собствения си мирис потопени. Едно пееше люлякова песен, друго пееше теменужна приспивна песен. Едно от цветята имаше големи сини очи, друго му напомняше за първата любов. Едно ухаеше като градината на детството, като майчиния глас се носеше сладостният му мирис. Друго му се усмихна и в миг протегна към него извит червен език. Той го близна — имаше вкус на нещо силно и диво, на смола и мед, а също и на женска целувка.

Сред всички тия цветя стоеше Пиктор, изпълнен с копнеж и плаха радост. Сърцето му, сякаш камбана, ехтеше размерно, туптеше безспирно. Ламтеше към незнайното, към вълшебно безкрайното неговият див ламтеж.

Видя Пиктор кацнала птица, видя я кацнала в тревата, облята с многоцветни лъчи, сякаш красивата птица притежаваше всички цветове на дъгата. Запита той красивата пъстра птица: „О, птицо, къде е щастието?“

„Щастието ли? — рече красивата птица и се усмихна със златната си човка. — Щастието, приятелю, е навред по земята, в

планината и полята, в кристала и в цветята.“

С тези думи веселата птица тръсна пера, кимна с глава, поклати опашка, премигна с очи, усмихна се още веднъж, после застина неподвижно, притихна в тревата и ето: птицата се превърна в цвете, перата ѝ в листа, а ноктите — в корени. Сред багрено озарение, в танцово опиянение тя стана растение. Пиктор гледаше удивен.

И само миг по-късно птицата-цвете раздвижи листа и тичинки; наситила се вече да бъде цвете, тя изгуби корените си, леко помръдна, бавно излитна и се превърна в блестяща пеперуда, която се понесе и зарея без напрежение, цялата просветление, цялата сияйно видение. От учудване Пиктор разтвори широко очи.

Ала новата пеперуда, веселата пъстра птица-цвете-пеперуда, светлото багрено видение, закръжи около изумения Пиктор, заблещука на слънцето, леко като снежинка се спусна на земята, кацна току до нозете на Пиктор, задиша нежно, потрепна с озарени криле и тутакси се преобрази в цветен кристал, от чиито ръбове струеше червена светлина. Искреше прекрасно сред зелените треви и билки червеният скъпоценен камък, искреше ясно като празничен камбанен звън. Но родината му, земните недра, сякаш го зовеше, той започна бързо да се смалява, сякаш всеки миг готов да потъне.

Тогавя Пиктор, тласкан от непреодолимо желание, посегна към чезнещия камък и го грабна. Очарован гледаше магическата светлина, която вливаше в сърцето му предчувствие за безмерно блаженство.

Изведнъж от клона на едно изсъхнало дърво се изви змията и изсъска в ухото му: „Камъкът ще те преобрази в каквото поискаш. Бързо му кажи желанието си, преди да е станало късно!“

Пиктор се изплаши, побоя се да не пропусне щастието си. Начаса изрече думата и се преобрази в дърво. Защото неведнъж вече бе пожелавал да е дърво, дърветата всякога му изглеждаха преизпълнени от покой, сила и достойнство.

Пиктор стана дърво. Пусна корени в земята, издигна се във висината, покараха листа и клони, и той бе тъй доволен. С жадни фибри засмука дълбоко от хладната земя, а високо в синевата развяваше листа. В кората му се заселиха бръмбари, под ствола му — заек и таралеж, в клоните му — птици.

Дървото Пиктор бе щастливо и не броеше годините, които минаваха. Отлетяха много, много години, преди да забележи, че

щастие то му не е пълно. Бавно се научи да вижда с очите на дърво. Най-сетне стана зрящ и се натъжи.

Защото съгледа, че около него в рая повечето същества се преобразяваха много често, че всичко течеше в някакъв вълшебен поток на вечно преобращение. Видя цветя да се превръщат в скъпоценни камъни или да прелитат като пъстри птици. Видя край себе си внезапно да изчезват дървета: едно се стопи в поточе, друго се превърна в крокодил, трето като риба, весела и млада, изпълнена с наслада, заплува надалече в речната прохлада, с бодри сетива, та с време игри нови в нови форми да начене. Слонове заменяха облика си с канари, жирафи се преобразяваха в цветя.

Ала самият той, дървото Пиктор, оставаше все едно и също, не можеше повече да се преобразява. Откак осъзна това, щастие то му се изпари; започна да старее и постепенно да придобива онзи изморен, сериозен и угрижен вид, който можем да наблюдаваме при множество стари дървета. Но нали също то виждаме всеки ден и при конете, птиците, хората — при всички земни твари: не притежават ли дарбата на преобращението, с време започват да тъгуват и линейт, а красотата им да чезне.

Ето че един ден из това кътче на рая се залута девойка с руса коса и синя рокля. Като пееше и танцуваше, русокосото момиче тичаше под дърветата, то никога досега не бе помисляло да пожелае дарбата на преобращението.

Я някоя умна маймунка ще се усмихне подире й, я някой храст нежно ще я погали с вейките си, я някое дърво ще й подхвърли цвят, орех или ябълка, но тя не забелязваше нищо.

Когато дървото Пиктор съзря девойката, обзе го безкраен копнеж, стремеж към щастие, какъвто никога досега не бе изпитвал. А същевременно го изпълни дълбок размисъл, понеже му се струваше, че собствената му кръв го зове: „Помисли! Припомни си в тоя час целия свой живот, намери смисъла, иначе ще стане много късно и никога вече щастие то не ще дойде при теб.“ И той се подчини. Спомни си целия свой път, човешките си години, странстването си към рая, и особено оня миг преди да стане дърво, оня чуден миг, когато взе в ръце вълшебния камък. Когато му се откри възможността за всяко преобращение и животът в него пламтеше както никога! Спомни си птицата, която му се бе усмихнала, дървото със Слънцето и Луната и

го обзе предчувствието, че тогава нещо бе пропуснал, нещо бе забравил, и че лош е бил съветът на змията.

Девојката долови в листата на дървото Пиктор шумолене, погледна нагоре към него и с внезапна болка в сърцето усети как в нея се пробуждат нови мисли, нови желанија, нови мечти. Привлечена от незнайна сила, тя седна под дървото. То ѝ се стори самотно, самотно и тъжно, ала наред с това и красиво, затрогващо и благородно в безмълвната си тъга; сладостно ѝ прозвуча песента на тихо шумолящата му корона. Тя се облегна на грапавия ствол, усети как дървото дълбоко потръпна и почувства същата тръпка в собственото си сърце. Странна болка прониза сърцето ѝ, по небосклона на душата ѝ преминаха облаци, от очите ѝ бавно закапаха едри сълзи. Но какво бе това? Защо трябваше така да страда? Защо сърцето ѝ напираше да разкъса гърдите и да се слее с него, да прелее в него, в красивия самотник?

Дървото леко потрепера чак до корените, тъй поривисто събираше то цялата си жизнена сила, насочваше я към девојката в пламенно желание за единение. Ах, зашто ли, надхитрен от змията, се бе обрекъл да бъде завинаги самотно дърво! О, колко сляп и безразсъден се бе показал! Нима наистина нищо не знаеше, нима бе тъй чужд на житејската тайна? Не, още тогава смътно я беше предчувствал... Ах, с печал и дълбоко прозрение си спомни сега за дървото, което бе едновременно и Мъж, и Жена!

Прелетя една птица, червена и зелена, прекрасна и безстрашна, прелетя в дъга. Девојката я видя как лети, видя как от човката ѝ падна нещо, което заблестя като крѳв червено, като жар озарено, то падна в зеления злак, засия в зеления злак като зрак, червеното му сияние я привлече тъй силно, че девојката се наведе и вдигна червения кѳс. Беше кристал, беше скѳпоценен гранат, който разпрѳсва всеки мрак.

Едва девојката пое в бялата си рѳка вълшебния камѳк и начаса се изпълни желанието, завладяло сърцето ѝ. Красивото момиче изчезна, сякаш потѳна в земята и стана едно с дървото, покара от ствола му като млад и здрав клон, израсна бързо и се извиси към него.

Сега всичко беше хубаво, светѳт беше в ред, едва сега Пиктор намери рая. Вече не беше старо, угрижено дърво, сега запя високо: „Пиктория, Виктория“.

Беше се преобразил. Ала този път бе постигнал истинското, вечното преображение, защото от една половина беше станал едно цяло и отсега нататък можеше да се преобразява безкрай. Вълшебният поток на сбъдновението течеше постоянно в кръвта му, той щеше вечно да има дял в ежечасно възникващото Творение.

Пиктор стана сърна, стана риба, стана човек и змия, облак и птица. Ала във всеки образ беше едно цяло, съставено от двама, носеше в себе си Слънце и Луна, Мъж и Жена, течеше по земята като река-близък, блестеше на небето като двойна звезда.

1922

СЪН С ФЛЕЙТА

— Ето — рече моят баща и ми връчи малка костена флейта, — вземи това и когато със свирнята си радваш хората в далечни страни, не забравяй стария си татко. Време е вече да видиш света и да понаучиш нещо. Поръчах тази флейта за теб, защото не вършиш нищо друго — само пееш хубави и приятни песни и жалко би било за дарбата, която бог ти е дал.

Милият ми баща малко разбираше от музика, той беше учен. Мислеше си, че трябва само да духна в хубавата флейта и всичко ще е наред. Не исках да го разочаровам, затуй му благодарих, скътах флейтата и се сбогувах.

Познавах нашата долина само до голямата воденица; след нея започваше светът и той ми хареса много. На ръкава ми бе кацнала уморена пчела и аз я понесох със себе си, та по-късно при първата си почивка да имам пратеник, по когото да предам поздрави в родния край.

Гори и поля ме придружаваха по пътя, а реката тичаше пъргаво с мен; видях, че светът малко се различава от родината. Дървесата и цветята, житните класове и лещаците ме заговаряха, пеех заедно с тях песните им и те ме разбираха, също както у дома; това разбуди пчеличката ми, тя бавно пропълзя до рамото ми, литна и ме обиколи два пъти със сладостното си бръмчене; после се стрелна обратно към родния край.

Тогава от гората излезе девойка с кошница в ръка и широкопола сламена шапка на русата главица.

— Помози бог — рекох аз. — Закъде си тръгнала?

— Да занеса храна на косачите — отвърна тя и закрачи до мен.

— А ти къде отиваш?

— Тръгнал съм по широкия свят, изпрати ме баща ми. Той мисли, че трябва да свиря с флейтата си на хората. Но аз още не умея добре, първо е нужно да се науча.

— Тъй, тъй. А какво всъщност умееш? Човек все трябва да знае нещо.

— Нищо особено. Мога да пея песни.

— Че какви песни?

— Всякакви, виждаш ли, песни за утрото и за вечерта, за всички дървета, животни и цветя. Сега например бих могъл да ти изпея хубава песен за едно момиче, което излиза от гората и носи храна на косачите.

— Наистина ли можеш? Че изпей я тогава!

— Добре, само че как ти е името?

— Бригите.

И тогава запях песента за хубавата Бригите със сламената шапка и за това, което носи в кошницата си, и как цветята се обръщат подире ѝ, а синята поветица от градинската ограда протяга листенца към нея, пях и за всичко друго, което подхождаше тук. Тя слушаше сериозно и каза, че било хубаво. А когато ѝ споменах, че съм гладен, отвори капака на кошницата си и извади парче хляб. Щом го ухапах и продължих усърдно да крача нататък, тя рече:

— Не бива да се яде вървешком. Първо едното, после другото.

Седнахме на тревата и аз изядох хляба, а тя обгърна колене с ръце и ме гледаше.

— Ще ми изпееш ли още нещо? — попита тя, когато свърших.

— Ще ти изпея. Какво да бъде?

— За едно момиче, чийто любим е избягал и то тъгува.

— Не, това не мога. Не зная какво е то, пък и човек не бива толкова да тъжи. Баща ми каза да пея винаги хубави и приятни песни. Ще ти попея за кукувицата или пък за пеперудата.

— А за любовта нищичко ли не знаеш? — попита тя тогава.

— За любовта ли? О, да, та това е най-хубавото нещо на света.

И начаса запях за слънчевия лъч, който обича червените макове и радостно си играе с тях. А също за чинката, която чака своето мъжле и щом то дойде, уплашено отлита. После запях за девойката с кестенявите очи и за младежа, който идва при нея, пее и като дар получава парче хляб; но ето че той вече не иска хляб, иска целувка от девойката, иска да надзърне в кестенявите ѝ очи и пее тъй дълго и безспир, докато тя не запуши устата му с целувка.

Тогавя Бригите се наведе и запуши устата ми с целувка, затвори очи и пак ги отвори, а пък аз надзърнах в тези тъй близки

златистокафяви звезди, в които видях себе си и няколко бели полски цветя.

— Светът е тъй хубав — рекох, — имал е право баща ми. А сега ще ти помогна, та да стигнем при твоите косачи.

Поех кошницата и продължихме нататък, стъпките ѝ отекваха ведно с моите, нейната веселост се сливаше с моята, а гората пращаше хлад откъм планината и нежно шепнеше; никога не бях странствал тъй доволен. Дълго време пеех бодро, докато най-сетне престанах, поради цялото това изобилие от долини и планини, от тревни и листа, от реки и храсталаци, което шумеше и разказваше.

И тогава си помислих: ако можех да разбирам и да пея всички тия хиляди песни по света — на тревите и цветята, на хората и облаците, на буковата гора и на боровата гора, на всички животни, а заедно с това и песните на далечните моря и планини, и тези на звездите и планетите, и ако всичко това можеше да зазвучи и запее вътре в мен едновременно, тогава щях да бъда добрият бог, а всяка нова песен щеше да засияе като звезда на небето.

Но докато си мислех тъй и странно мълчах, понеже никога дотогава подобно нещо не ми бе идвало наум, Бригите се спря и улови дръжката на кошницата.

— Сега трябва да вървя нагоре — каза тя. — На ония ливади са нашите косачи. А ти? Ще дойдеш ли с мене?

— Не, не мога да дойда. Трябва да продължа по широкия свят. Благодаря ти много за хляба, Бригите, и за целувката; ще мисля за тебе.

Тя си взе кошницата с храната, а докато я поемаше, очите ѝ още веднъж се сведоха към мен под тъмната сянка, устните ѝ докоснаха моите и целувката ѝ бе тъй хубава и нежна, че почти се натъжих от такова блаженство. Тогава бързо викнах „сбогом“ и веднага закрачих надолу по пътя.

Момичето бавно се изкачи по хълма. Под надвисналия букак в края на гората то се спря, погледна надолу подир мен, а когато вдигнах ръка и размахвах шапка над главата си, още веднъж ми кимна и тихо като видение изчезна сред буковата сянка.

А пък аз поех мирно по своя път и тънех в мисли, докато не свих край един ъгъл.

Там се издигаше воденица, а край нея във водата имаше ладия. Вътре седеше сам мъж и сякаш чакаше единствено мене, защото щом свалих шапка и прекрачих в ладията при него, тя веднага потегли и се понесе надолу по реката. Стоях в средата на ладията, а мъжът седеше отзад на кормилото. Когато го запитах закъде пътуваме, той вдигна поглед и ме загледа с присвити сиви очи.

— Закъдето искаш — каза той с глух глас. — Надолу по реката и към морето, или към големите градове, избирай! Всичко е мое.

— Всичко е твое? Тогава ти си кралят?

— Може би — рече той. — А ти май си поет, както ми се струва? Тогава изпей ми една попътна песен!

Съвзех се. Беше ми станало страшно от строгия сивоок мъж, а ладията ни плуваше тъй бързо и безшумно надолу по реката. Запах за реката, която носи ладии и отразява слънцето, а край скалистия бряг шуми по-силно и сетне весело завършва своя път.

Лицето на мъжа остана неподвижно, а когато престанах, той кимна леко, сякаш сънуваше. И после, за моя почуда, сам запя, пееше също за реката и за нейния път през долините, песента му бе по-хубава и по-властна от моята, но всичко звучеше другояче.

Реката, която той възпяваше, се спускаше от планините като шеметен разрушител, мрачна и дива; скърцайки със зъби, тя се чувстваше възпирана от водениците, закривана от мостовете, мразеше всяка ладия, която трябваше да носи, а във вълните си и сред дългите зелени водорасли с усмивка люлееше белите тела на удавниците.

Всичко това не ми се понрави и все пак звучеше тъй красиво и тайнствено, че съвсем се обърках и замълчах със свито сърце. Ако беше вярно това, което пееше с глухия си глас този стар, дивен и мъдър певец, тогава всички мои песни бяха просто глупост и лоша детска игра. Тогава светът в основата си не беше добър и светъл като Божието сърце, а тъмен и страдащ, зъл и мрачен, и ако горите шумяха, то беше не от наслада, а от болка.

Плувахме нататък, а сенките се издължаваха и всеки път, щом запяхах, песента ми звучеше по-неясно, а гласът ми ставаше по-тих. И всеки път непознатият певец ми отвръщаше с песен, която правеше света още по-загадъчен и измъчен, а мене — още по-плах и печален.

Душата ми страдаше и аз съжалих, че не бях останал на сушата при цветята или при красивата Бригите. И за да намеря утеха в

припадащия здрач, подех пак на висок глас в червената вечерна заря, запах песента за Бригите и нейните целувки.

После се спусна здрачът и аз замлъкнах. Тогава запя мъжът на кормилото, той също пееше за любовта и любовната наслада, за кестеняви и сини очи, за червени влажни устни. И онова, което пееше с тъга над притъмняващата река, беше хубаво и завладяващо, но в песента му любовта също бе станала мрачна и плаха, някаква гибелна тайна, до която хората се докосваха объркани и наранени в неволята и копнежа си, и с която взаимно се измъчваха и погубваха.

Слушах и се почувствувах тъй уморен и печален, сякаш години вече бях на път и странствах само сред вопли и беди. Усещах как от непознатия постоянно струи към мен и прониква в сърцето ми някакъв безшумен, хладен поток от тъга и душевна боязън.

— Значи не животът е най-висшата и най-красивата цел — викнах най-сетне горко, — а смъртта. Тогава те моля, печални кралю, изпей ми песен за смъртта!

И ето че мъжът на кормилото запя за смъртта и пееше по-хубаво, отколкото бях чувал някога. Но и смъртта не беше най-красивата и най-висшата цел, при нея също нямаше утеха. Смъртта бе живот, а животът бе смърт и те се сплитаха във вечна и бясна любовна борба. И това бе тайнството и смисълът на света. И оттам падаше светлина, която бе в състояние да прослави всяка беда, и оттам падаше сянка, която помрачаваше всяка наслада и всяка красота и ги обгръщаше с мрак. Но из мрака насладата се разгаряше по-съкровено и по-красиво, а любовта запламтяваше по-дълбоко в тази нощ.

Слушах и бях притихнал съвсем, в себе си няхах вече друга воля, освен тази на непознатия. Погледът му почиваше върху мен, кротък и с някаква тъжна доброта, а сивите му очи бяха изпълнени с мъката и красотата на света. Той ми се усмихна, тогава събрах смелост и попросих в неволята си:

— Ах, нека обърнем, моля те! Страх ме е тук в нощта, искам да се върна там, където мога да намеря Бригите, или пък у дома, при баща си.

Мъжът се изправи и посочи в нощта, а неговият фенер ясно освети мършавото му и кораво лице.

— Назад път няма — каза той строго и приветливо. — Човек трябва винаги да върви напред, ако иска да проникне в същината на

света. А от девойката с кестенявите очи ти получи вече най-свидното и най-хубавото. И колкото по-далече си от нея, толкова по-свидно и по-хубаво ще става то. Но добре, карай накъдето искаш, ще ти отстъпя мястото си на кормилото!

Бях опечален до смърт и все пак съзирах, че той има право. Изпълнен с носталгия, мислех за Бригите, за родината и за всичко, което беше за мен близко и светло, което бе мое и после загубих. Но сега исках да заема мястото на непознатия и да хвана кормилото. Тъй трябваше да бъде.

Ето защо безмълвно се изправих и тръгнах към кормилото, а мъжът безмълвно закрачи към мен и когато застанахме един срещу друг, той ме погледна твърдо в лицето и ми даде фенера си.

Но като седнах на кормилото и поставих фенера до себе си, вече бях сам в ладията. Осъзнах това с дълбок трепет. Мъжът бе изчезнал и все пак аз не се уплаших, бях го предчувствал. Струваше ми се, че прекрасният ден на странстване, Бригите, баща ми и родното ми място са били само сън, че аз съм стар и печален човек и че винаги съм пътувал по тая нощна река.

Разбрах, че не бива да викам мъжа, и прозрението на истината ме прониза до мозъка на костите.

За да се уверя в това, което вече предугаждах, наведох се над реката и вдигнах фенера, а от черното водно огледало ме гледаше едно изострено и строго лице със сиви очи, едно старо, посветено в тайни лице, и това бях аз.

И понеже нямаше път назад, поех нататък по тъмната вода в нощта.

ПРОСЯКЪТ

Преди десетилетия „случката с просяка“ бе за мен просто една история, която някой ден бих могъл без особени затруднения да превърна в разказ. Междувременно обаче все по-ясно осъзнавах, че ние, съвременните хора, или поне аз самият, сме напълно лишени от разказвачески дарби и вместо да създаваме изкуство, подражаваме по принуда на унаследени модели; неслучайно цялата ни литература, доколкото е плод на сериозен и наистина отговорен писателски труд, става все по-трудна, все по-проблематична и в същото време — все по-безумно смела. Защото днес никой от нас, литераторите, не си дава сметка до каква степен неговите представи за човека и за света, езикът му, специфичните му убеждения и чувство за отговорност, съвестта и проблематиката му са близки и родствени, понятни и разбираеми за читателите, а и за колегите му. Нашите слова са адресирани към хора, които слабо познаваме; знаем само, че вече ги разчитат като думи и знаци от чужд език — може би ги възприемат с усърдие и с наслада, но ги тълкуват твърде приблизително, докато структурата и понятийната система на един политически вестник, на един филм, на една спортна вест са им далеч по-разбираеми, по-еднозначни и напълно достъпни.

Затова и аз пиша тези страници, в които първоначално смятах просто да разкажа един малък спомен от детството, не за синовете или за внуците си, на които той нищо не говори, нито за някой друг читател, а само за онези малцина, чието детство е било приблизително сходно с моето и които по време и атмосфера ще разпознаят отново не същността на тази неразказваема история (тя си е мое лично преживяване), но поне отделни сцени, фона, кулисите и костюмите.

Не, моите записки не са предназначени и за тях, така или иначе дори наличието на тези почти подготвени и посветени читатели не би могло да превърне бележките ми в разказ, защото само с кулиси и костюми не се прави история. Следователно аз изпълвам с букви белите листи, без да съм ръководен от намерението и надеждата да открия с тяхна помощ някого, комуто те биха въздействували по

подобен начин; движи ме само известната, но необяснима потребност от труд в усамотение, от онази самотна игра, на която творецът се подчинява като на природен нагон, въпреки че противодейства тъкмо на така наречените естествени инстинкти, според разпространените днес представи на народа, психологията и медицината. Та нали се намираме в определена точка, в дадена отсечка или завой от пътя на човечеството, характерни и с това, че вече нищичко не знаем за човечеството, защото прекалено много сме го изучавали, твърде много материал сме насъбрали, а антропологията или човекознанието изисква известен кураж за обобщаващо опростяване, какъвто днес не ни достига. Тъй както най-утвърдилите се и модерни съвременни теологически теории подчертават най-категорично пълната невъзможност да се познае бога, така и нашата антропология боязливо се пази да не би да узнае или да изрече каквото и да било за човешката природа. Следователно модерно мислещите теолози и психолози са в същото положение като нас, литераторите: липсват ни основите, всичко е спорно и подложено на съмнение, относително и объркано, и все пак нищо не може да спре онази жажда за работа и игра — и хората на науката се стараят също като нас, творците, да усъвършенствуват своя инструментариум за наблюдение и своя език, да извлекат от нищото или от хаоса поне няколко грижливо изследвани и описани аспекти.

Нищо, че всичко това може да се разглежда като признак за упадък, като криза или неизбежен преходен етап, но понеже тази потребност не е отмряла и ние я удовлетворяваме, като продължаваме самотните си игри, въпреки цялата им условност и нарастваща трудност, дори изпитваме някакво, макар и самотно, меланхолично удоволствие, както и малко повече усет за живот, а и оправдание, затова няма от какво да се оплакваме, макар отлично да разбираме онези наши събратя по перо, които, уморени от самотната дейност, се поддават на копнежа за единение, ред, яснота и приспособимост и се доверяват на убеждението, предлагано им от църквата, религията или някои от съвременните им заместители. За нас, единаците и бунтарите, нескланящи в друга вяра, усамотението е не само проклетие и казън, но — независимо от всичко — и една възможност за съществуване, а за хората на изкуството това означава възможност за творчество.

Що се отнася до мен, отшелничеството ми е почти пълно, така че всички критики или възхвали, нападки или фамилиарности, отправени от братята ми по език, обикновено не ме засягат, тъй както смъртникът пропуска край ушите си приятелските благопожелания за скорошно оздравяване и дълъг живот. Тази самота обаче, тази самоизолираност от общоприетите норми и общности, както и отказът или невъзможността да се приспособяваме към по-опростени форми и начини на живот, все още не водят до преизподнята и отчаянието. Моята самота не е самоограничение, нито пък е лишена от съдържание, тя не ми позволява наистина да съжителствувам в някоя от приетите днес форми на съществуване, ала ми помага да съпреживявам стотици форми на съществуване от миналото, а може би и от бъдещето, тъй като обема в себе си безкрайно голяма част от света. Но преди всичко, тази самота не е пустинна. Тя е изпълнена е образи. Тя е съкровищница, пълна с усвоени ценности, с чуждо минало, станало мое, с асимилирана природа. И ако все още намирам малко сили за работа и игра, то е заради тези образи. Истина е, че с възрастта става все по-трудно и изтощително, но не и по-малко привлекателно да се задържи, да се фиксира, да се изпълни със съдържание и да се обрисова някой от хилядите образи, да се добави още една страница към безбройните спомени. А особено примамлив е опитът да се възстановят и съхранят картините от зората на моя живот, които, макар и засипани с милиони по-късни впечатления и преживелици, все пак са запазили багрите и яркостта си. Та нали тези отколешни впечатления са възникнали по времето, когато все още съм бил човек, син, брат, отрок божи, а не този възел от пориви, реакции и отношения, характеризиращ съвременния човек.

Ще се опитам да възстановя времето, мястото на действие и участниците в тази малка случка. Не всичко може да се установи с абсолютна точност, например годината и сезона, а също и броят на действащите лица. Беше следобед, някъде през пролетта или лятото, трябва да съм бил между пет и седемгодишен, а баща ми — някъде между тридесет и пет и тридесет и седем. Беше при една от семейните ни разходки, в която участваха: татко, сестра ми Адела, аз, по всяка вероятност и по-малката ми сестра Маруля, което не смея да твърдя

със сигурност, освен това бутахме и детска количка — в нея е била или същата тази по-малка сестра, или, което е по-вероятно, най-малкият ни брат Ханс, който тогава все още не можеше да говори и да ходи. Сцена за разходките ни бяха няколко улици в крайградската зона на Базел от осемдесетте години, където се намираше нашето жилище, недалеч от Дома на старците, разположен на околоръстния път, който тогава бе по-тесен, тъй като две трети от него заемаше железопътната линия за Елзас. Това беше дребнобуржоазен, весел и спокоен квартал в покрайнините на тогавашния Базел, а само на неколкостотин крачки от него се простираше безкрайната тогава прерия на стрелбището, после идваха каменоломната и първите селски дворове по пътя на Алшвил, където от време на време в някой от тъмните и топли обори ние, децата, получавахме още топло краве мляко, после предпазливо понасяхме към къщи кошнички с яйца, горди, че са ни ги поверили. Навред около нас живееха простодушни бюргери, имаше неколцина занаятчии, но повечето работеха в града, а в свободните вечери, облежнати по прозорците, пушеха лулите си или се занимаваха с тревните площи и чакълестите алеи в малките градинки пред домовете си. Тишината се нарушаваше единствено от железницата и страшни бяха само кантонерите, които обитаваха дървена барачка с малки прозорчета край железопътния прелез между Ауцрасе и Алшвилцрасе и се втурваха като дяволи, щом се опитвахме да извадим някоя паднала топка, шапка или стрела от рова, отделящ железопътната линия от улицата; там можеха да ходят само кантонерите, които ни плашеха — всичко у тях ме отблъскваше, освен безспорно великолепните месингови рогчета, висящи на ленти през гърдите им, на които те бяха в състояние да изразят, макар в един-единствен тон, всички оттенъци на моментния си гняв или леност. Впрочем един от тези мъже — за мене първите представители на силата, на държавата, на закона и на полицейската власт — веднъж се отнесе с мен изненадващо човечно и внимателно: докато си играх с юзда и камшик на слънчевата страна на улицата, той ми махна да отида при него, постави върху дланта ми златна монета и любезно ме помоли да му донеса парче лимбургско сирене от близкия магазин. С радост се подчиних, получих от магазина завитото сирене, чийто вид и миризма обаче ми се сториха доста неприятни и подозрителни, с пакетчето и рестото се върнах обратно при пазача, а той, за голямо мое удовлетворение, ме чакаше в своята

барака — най-накрая щях да пристъпя в къщичката, за която жадувах. Вътре обаче нямаше никакви съкровища освен, разбира се, хубавия жълт рог, окачен на един пирон и изрязаният от вестници портрет на мустакат мъж в униформа, закрепен на дъсчената стена. За съжаление посещението ми при хората на закона и държавната власт приключи, поне за мене, с разочарование и смущение, които трябва да са били изключително чоглави, щом не съм могъл да ги забравя. Кантонерът, който през този ден беше така добре разположен и дружески настроен, взе сиренето и парите, но не пожела да ме пусне, без да ми се отблагодари; извади от тясно сандъче хляб, отрязва от него, резна и от сиренето дебело парче и го постави или по-скоро го лепна върху хляба, подаде ми го и ми пожела добър апетит. Искаше ми се да се измъкна заедно с филията и да я хвърля веднага, щом се изгубя от погледа на щедрия мъж. Ала той изглежда предугади моето намерение или просто много му се искаше веднъж поне да сподели закуската си със сътрапезник; ококори се и ме погледна заплашително, поне на мен така ми се стори, и настоя да отхапя от филията веднага. Искаше ми се да му поблагодаря учтиво и да се махна, защото много добре разбирах, че ще приеме пренебрежението ми към този дар и отвращението ми към любимото му ястие като обида. Така и стана. Изплашен и нещастен измърморих, каквото ми дойде на езика, оставих филията на крайчеца на сандъка, обърнах се и бързо се отдалечих на три-четири крачки от човека, когото вече не смеех да погледна, сетне хукнах колкото ми държаха краката.

В малкия, безгрижен свят, сред който живеех, срещите с кантонерите, с представителите на властта бяха единственото несвойствено нещо, единственият процеп и прозорец към мрака, бездните и опасностите, чието съществуване още тогава долавях. Веднъж например дочух от една кръчма в центъра на града крясъците на пияни гуляйджии, друг път видях как двама полицаи отвеждат мъж с разкъсано яке, а при трети случай слушах на здрачаване шумовете от побой между мъже — едновременно ужасно недвусмислени и ужасно загадъчни, и така се изплаших, че нашата прислужничка Ана, която беше с мене, трябваше да ме носи на ръце чак до другата пресечка. А имаше и още нещо, което ми се струваше абсолютно лошо, противно и напълно дяволично — неприятната миризма около една фабрика. Многократно бях минавал покрай нея с по-големи другари и

атмосферата ѝ предизвикваше в мене особено отвращение, потиснатост, възмущение и дълбок страх, парадоксално сродни с чувството, внушавано ми от пазачите и полицията, чувство, в което към болезненото усещане за насилие и безпомощност се примесваше и добавката или полутонът на нечистата съвест. Защото, макар и да не бях се сблъсквал в действителност с полицията и нейната власт, често бях слушал от слугите или другарите ми тайнствената закана „Почакай, сега ще извикам полиция!“, също както при конфликтите с кантонерите, и всеки път с това сякаш се предполагаше някаква моя вина, все едно че бях престъпил известен или само предполагаем и въображаем закон. Ала всички тези ужасни впечатления, шумове и миризми ме спохождаха далеч от дома, в центъра на града, гдето и без друго беше шумно и тревожно, макар и особено интересно. Нашият спокоен и чист малък свят от крайни улички и къщи с градинки отпред и простори за пране отзад беше беден на впечатления и предупреждения от подобен род, той подхранваше по-скоро представата за добре устроена приятелска и простодушна човешка общност, още повече че сред служителите, занаятчиите и пенсионерите тук-таме живееха също колеги на баща ми или приятелки на мама, хора, свързани с мисионерството, мисионери в оставка, мисионери в отпуск, мисионерски вдовици, чиито деца посещаваха училищата на мисионерската община, все вярващи, дружески настроени хора, завърнали се от Африка, Индия или Китай, и макар че в моето разпределение на света по ранг и положение аз никога не ги поставих наравно с баща ми, те водеха подобно на неговото съществуване и се обръщаха един към друг на „ти“, с „братко“ или със „сестро“.

Ето че стигнах и до участниците в моята история, трима от които са главните герои: моят баща, един просяк и аз, двама или трима са второстепенни, а именно — сестра ми Адела, може би също и другата ми сестра и возеното от нас в количка братче Ханс. Вече съм писал спомени за него, при тази разходка из Базел той нито участваше, нито съпреживяваше, защото бе само едно малко, още безсловесно съкровище в детска количка, което всички ние силно обичахме и до един, включително и баща ми, приемахме като удоволствие и чест правото да го возим. И сестра ни Маруля, ако изобщо е участвувала в следобедната разходка, също не би могла да се сметне за действащо

лице, тъй като беше още съвсем невръстна. Все пак трябва да я упоменем, дори и заради хипотетичната възможност да е присъществувала, защото самото ѝ име, Маруля, което звучеше за хората от нашата среда много по-чуждо и странно, отколкото също така рядко срещаното Адела, изразява нещо от атмосферата и колорита на семейството ни. Понеже на руски Маруля е галено име за Мария и с многото други отличителни черти подчертаваше колко чуждоземно и уникално по същността си е нашето семейство, в което се бяха смесили различни нации. Баща ни, както и мама, баба и дядо, беше ходил в Индия, там беше понаучил индийски и служейки на мисията, беше разклатил здравето си, но всичко това в никакъв случай не изглеждаше странно и удивително за среда като нашата — все едно че бяхме моряшко семейство в пристанищен град. Всички останали „братя“ и „сестри“ от мисията в Индия, край екватора, сред непознатите тъмнокожи и по далечните палмови брегове, също можеха да казват „Отче наш“ на няколко чужди езика, бяха предприемали дълги пътешествия по море и суша, върху магарета или във волски каруци, а ние, децата, пренебрегвайки изнурителността на тези пътувания, силно им завиждахме; те даваха точни разяснения и понякога разказваха приключенски истории пред чудесните сбирки в мисионерски музеи, когато ни се разрешаваше, водени от тях, да посетим този музей в приземния етаж на мисионерската община.

Но независимо дали бяха обикаляли Индия или Китай, Камерун или Бенгази, всички тези далечни странници и техните жени бяха всъщност шваби или швейцарци и всеки баварец или австриец, попаднал случайно между тях, правеше впечатление. А нашият баща, който наричаше своята малка дъщеря Маруля, бе дошъл от чужди, непознати простори от Русия, той беше балтиец, руснак от немски произход, и чак до смъртта си не можа да възприеме диалектите, на които говореха около него жена му и децата. Така че сред нашия швабски и швейцарски немски той си говореше на чист, грижливо поддържан хубав литературен немски.

Много се гордеехме с този негов език, макар че според някои тукашни хора той отнемаше част от задушевността и уютата на дома ни, ала ние го обичахме така, както обичахме и издължената грациозна фигура, високото благородно чело, чистия, често пъти страдалчески, но неизменно правдив поглед на баща ни, който ни задължаваше да се

държим добре и рицарски и търсеше доброто у хората. Малцината му приятели знаеха онова, което ние, децата, разбрахме твърде рано: той не беше обикновен човек, а пришелец, много благороден и рядък вид пеперуда или птица, долетяла при нас от други ширини; той се отличаваше и изолираше с уязвимостта и страданието си, както и със стаената си носталгия. Ако обичахме мама с естествена нежност, извираща от близостта, топлотата и взаимността, то обичта ни към татко беше примесена с известна доза благоговение, плахост и възхищение, които младостта изпитва не към близкото и родното, а само към далечното.

Колкото и разочароващ, колкото и илюзорен да е стремежът към истината, той е все пак толкова задължителен за записки от подобен род, колкото и стремежът към формално съвършенство, иначе те не биха могли да претендират за никаква стойност. Много е вероятно стремежът ми към истината да не ме приближи към нея, и все пак по един или друг начин, може би дори неразбираем за мен, той все пак не ще се окаже съвсем безполезен. Така например, когато започвах да пиша тези редове, мислех, че ще бъде по-просто и безвредно, ако изобщо не спомена Маруля, тъй като и без това бе много малко вероятно да е присъществувала на случката. Но ето че се оказа нужно, най-малкото заради името ѝ. Случвало се е някой писател или друг творец да преследва неотстъпно и с търпеливо усърдие една възжелана цел в дадена творба, а след това да постига не нея, а съвсем други цели и въздействия, каквито или изобщо не е търсил съзнателно, или ги е подценявал. Бихме могли на пример да предположим с пълно основание, че тъкмо онези моменти в творбата на Адалберт Щифтер „Късно лято“^[1], които днес ни се струват най-отегчителни, са били за него важни и святи и той ги е постигнал с търпение и последователност. И все пак това произведение не би имало онези други стойности, които съществуват редом със скуката и въпреки нея, като напълно я засенчват, ако в нея не бе вложено усърдието, последователността и търпението в борбата за авторската цел. Ето защо аз също трябва да се постарая, да се приближа максимално до истината. За тази цел би трябвало да се опитам между другото да си представя още веднъж баща си такъв, какъвто в действителност е бил в оня ден по време на нашата разходка, тъй като детският ми поглед далеч не е можел да обзоре изцяло неговата личност, но и днес едва ли

бих могъл да сторя това, та все пак ще се опитам да го видя именно такъв, какъвто е изглеждал през онези дни в момчешките ми очи. За мен той бе почти съвършен и изключителен, възплъщение на душевната чистота и достойнство, борец рицар и страдалец, чието превъзходство се смекчаваше от необикновеността му, от липсата на родина, от деликатната му физика, която го правеше достъпен за най-гореща любов и нежност. Тогава все още не го подлагах на никакви съмнения или критика, макар че между нас се бяха появявали за съжаление сблъсъци. Ала при тези конфликти той се изправяше насреща ми като съдник, предупредител, обвинител или опрощаващ, и за мое нещастие и срам все излизаше правият, а собствената ми съвест винаги подкрепяше и приемаше упреците или наказанията, все още не бях влизал в противоречие или борба с него или с представите му за справедливост и добродетели, дотам се стигна едва в по-късните ни конфликти.

Никога и спрямо никой друг, даже многократно да ме е превъзхождал, не съм се подчинявал така естествено, защото любовта бе изтръгнала бодила на унижението, и ако понякога съм установявал подобни отношения, както например с учителя си в Гьопинген, те не се оказваха трайни и когато по-късно си спомнях за тях, ми ставаше ясно, че са били само имитация, копнеж по изгубените бащино-синовни отношения.

Голяма част от онова, което знаех дотогава за баща си, бях почерпил от собствените му разкази. Макар че не беше артистична натура и не бе така надарен с въображение и темперамент като майка ни, той изпитваше удоволствие и придобиваше артистични инвенции, когато разказваше за Индия или за родината си, за големите мигове в своя живот. Нямаха край разказите му за детството в Естония, за живота в бащиния дом и в селските имения, за пътуванията с покрити каруци и за екскурзиите до морето. Пред нас се разкриваше един изключително весел и — въпреки християнския дух — твърде жизнерадостен свят и ние жадувахме поне веднъж да видим Естония и Литва, дето животът бе тъй райски, интересен и весел. Истински обичахме Базел, дома си в Шпален, мисионерската община, пътя към мелниците, съседите и другарчетата си, но тук никой не ни канеше в далечно имение, за да ни нагости с планини от сладкиши и с кошници плодове, да пояздим млади кончета, да се повозим с покритата каруца

далеч из полята. Татко бе успял да присади и тук нещичко от живота и обичаите в Прибалтика, думи като Маруля, един самовар, портрет на цар Александър и някои игри от татковата родина, на които той ни бе научил, най-вече великденското търкаляне на яйце, за което ни се разрешаваше да повикаме и някое съседско дете, та да го смаем с тези обичаи и нрави. Но тук, в тази чужда страна, татко беше в състояние да наподобява много малко неща от родината на своята младост и с годините все по-рядко употребявахме самовара, той стоеше повече като музеен експонат, така че оставаха само разказите за бащиния дом в Русия, за Вайсенщайн, Ревал и Дорпат^[2], за родните градини, за празниците и за пътуванията, и с тези разкази той не само си припомняше всичко свидно и безвъзвратно загубено, но и изграждаше у нас, децата, една малка Естония, като вселяваше дълбоко в душите ни скъпите нему образи.

С този своеобразен култ към родината на младостта е свързано навярно превръщането му във великолепен участник, другар и учител в нашите игри. В никое от познатите ни семейства не владееха и не се отдаваха на толкова много игри, не бяха измисляни толкова много остроумни варианти, не правеха такива открития. Тайнствената причина, поради която нашият сериозен, справедлив, благочестив баща не се превърна в недостижим иконописен образ, а въпреки цялото ни страхопочитание си оставаше жив човек, близък и разбираем за детските сърца, се дължеше както на умението му да играе, така и на неговите описания и разкази тогава, като дете, нямах и представа за всички биографични и психологически мотиви, с които днес си обяснявам востановката му в игрите. Действителен и въздействащ за нас, децата, беше единствено неговият култ към игрите и той е останал не само в нашите спомени, но е и литературно документиран: скоро след времето, за което става дума тук, нашият баща написа една популярна книжица с игри, озаглавена „Играта в домашен кръг“, която беше отпечатана от издателството на вуйчо ни Гундерт в Щутгарт. Игровият талант не му изневери до преклонна възраст, чак докато ослепя. Ние, децата, бяхме свикнали с това и го приемахме като нещо напълно естествено, присъщо за характера и функциите на всеки баща: дори да бяхме попаднали с татко на пуст остров или да бяха ни хвърлили в тъмница, да се бяхме заблудили в гората и да използвахме някоя пещера за скривалище, щяха да ни

заплашват само нужда и глад, но не и бездействие и скука, тъй като татко щеше да измисля игра след игра; дори ако трябваше да стоим с белезници или в мрак, изход пак би се намерил, защото най-обичаше игрите, за които не се изискваше никакъв реквизит, например отгатването и измислянето на гатанки, словоблъсканиците, упражненията за паметта. А в игрите, неосъществими без помощни материали, винаги предпочиташе простите и саморъчно направени играчки пред серийните и купешките. Дълги години ние играехме например го или халма върху дъска и с фигури, които той бе измайсторил и боядисал сам.

Между другото, тази негова склонност към задръжност и общуване под закрилата и неусетната принуда на игровите правила покъсно се превърна в отличителна особеност и характерна черта на най-малкото му дете: досущ като татко, брат ни Ханс намираще в заниманията и игрите с децата най-добрата отмора, радост и утеха за всичко, от което го бе лишил животът. Той, стеснителният, понякога дори боязлив Ханс, разцъфтяваше, щом останеше насаме с деца; поверяха ли му малките, неговата фантазия и жизнерадост нямаха граници, той очароваше и омагьосваше децата, и сам изпадаше в някакво неземно състояние на непринуденост и щастие, ставаше неотразимо мил и след смъртта му дори най-трезвите и критично настроени очевидци си спомняха това с подчертана топлина.

И така, татко ни беше извел на разходка. Макар че съвсем не изглеждаше бодър, той през по-голямата част от пътя взеше детската количка. В нея, засмян и учудено взрян в светлината, лежеше малкият Ханс. Адела вървеше редом с татко, докато аз изобщо не бях в състояние да вляза в крак с отмерено-спокойното темпо на разходката и ту изтичвах напред, ту изоставах заради някое интересно откритие или си изпросвах да повозя количката, ту се улавях за ръката или за сакото на татко, щурмувах го с въпроси, без да се съобразявам с умората му. Изобщо не си спомням какво сме говорили по време на тази разходка, която с нищо не се отличаваше от хилядите други. От този ден и от разходката съм запомнил, също както и Адела, само случката с просяка. Това е един от най-забележителните и интересни образи в албума на най-ранните ми спомени, той събужда мисли и разсъждения от всякакъв род, и ето че дори днес след цели шестдесет

и пет години породи у мен тези размисли и ме накара да се потрудя над настоящите записки.

Разхождахме се спокойно, слънцето грееше, очертаваше сянката на всяка кълбовидно окастрена акация край пътя, която още повече засилва впечатлението за педантичност, закономерност и геометричен естетизъм, което това растение винаги ми създаваше. Не се случи нищо необичайно и изключително: някакъв пощальон поздрави татко, една кола от пивоварната, теглена от четири едри, красиви коня, изчакваше на железопътния прелез, та успяхме да се полюбуваме на хубавите животни, които сякаш искаха да ни поздравят и да си поговорят с нас; потрепервах при мисълта как техните нозе издържаха да ги рендосват като талпи и да ги подковават с тези безформени жезла. Но ето че щом наближихме нашата улица, се случи нещо ново и необичайно.

Насреща ни се зададе мъж, малко окалян и страшничък на вид, с брадата или по-точно брадясало лице; сред тъмната коса и брадата се подаваха бузи и устни със здрава руменина; в облеклото и поведението на мъжа имаше нещо запуснато и подивяло, което едновременно ни стресна и заинтригува, така че ми се прииска да разгледам по-отблизо този човек и да науча нещо за него. Разбрах от пръв поглед, че принадлежи към тайнствената и безпътна страна на живота, изглежда бе от онези загадъчни и опасни, но също така нещастни и обременени люде, които възрастните наричаха в разговорите си бродяги, бандити, просяшка пасмина, пияници, престъпници и веднага млъкваха или снижаваха глас, щом забележеха, че ги слуша някое от нас, децата. Макар да бях още малък, вече изпитвах не само естествено момчешко любопитство към онази плашеща и потискаща страна от живота, но както днес ми се струва, още тогава съм се подосещал, че тези странно двойствени образи колкото бедни, толкова и опасни, предизвикващи едновременно отбранителна реакция и желание за братска помощ, че тези дрипльовци, безпризорни и пройдохи са също толкова „истински“ и действителни, че и тяхното съществуване е твърде необходимо за митологията, че в голямата световна игра просякът е точно толкова незаменим, колкото и кралят, че аутсайдерът е също толкова ценен, колкото властникът и униформеният. Когато видях как брадатият мъж се приближава, насочвайки се към нас, как малко плахият му поглед се впива в баща ни и как той спира пред него с полупротегнатата шапка, аз

бях овладян от странен трепет, в който се смесваха възхищение и страх.

Татко отвърна любезно на смотолевения му поздрав, малкият се събуди от спирането на количката и бавно отвори очи, а пък аз наблюдавах със силно напрежение сцената между тези видимо толкова различни мъже. По-ясно от когато и да било, а ми се случваше доста често, долових диалектния изговор на единия и грижливата, изискана реч на другия, като израз на вътрешно противопоставяне, като проявление на съществуващата преграда между татко и окръжаващия го свят. От друга страна, беше вълнуващо и приятно да се наблюдава как баща ми се отнесе съвсем почитателно, без следа от осъдителност или предразсъдък към просяка и го призна за свой брат. Сега вече, след като поразмениха няколко думи, непознатият направи опит да щурмува татковото сърце, като вероятно предполагаше, че насреща му стои един добродушен и милозлив човек, записва бедността, глада и нещастieto си, в начина му на говорене имаше нещо песенно и заклинателно, сякаш се жалваше пред небесата за своите лишения: без къшей хляб, без покрив над главата, без чифт здрави обувки, това се казва нищета, вече не знаел къде да почука, молил за малко пари, че отдавна бил с празен джоб. Той не каза „джоб“, а „торба“, докато баща ми предпочете в отговора си думата „джоб“. Впрочем аз разбирах повече интонацията и мимиката на просяка, и само една-две думи.

Сестра ми Адела, с две години по-голяма от мене, в известно отношение е познавала баща ми по-добре. Още по онова време е знаела нещо, което аз научих значително по-късно: а именно, че баща ми почти никога не носи в себе си пари и че ако все пак се е случвало, той се отнасял с тях твърде безпомощно и лекомислено, давал сребърни вместо никелови монети и големи вместо малки. По всяка вероятност не се съмнявала, че той няма в себе си пукнат грош. Аз обаче очаквах да видя как още при следващото извиване и изхлипване в мелодиката на жалката просешка песен, татко ще бръкне в джоба си и ще натика в ръцете или ще изсипе в шапката на мъжа толкова много монети от половин и един франк, че странникът да има достатъчно за хляб, за лимбургско сирене, за обувки и за всичко друго, от което се нуждае. Но вместо това чух баща си да отговаря на молбите с любезен и почти сърдечен глас, чух как успокоителните му и утешителни слова се превръщаха в кратка, добре формулирана реч. Смисълът ѝ,

доколкото успяхме по-късно да го възстановим със сестра ми, се състоеше в следното: нямал възможност да му даде пари, тъй като не носел със себе си, а и парите невинаги помагали, защото, за съжаление, можело да се използват за най-различни цели, например вместо за храна — за пиене, а и той в никакъв случай не искал да подпомага подобно нещо, но тъй като не можел да отпрати гладуващ човек, му предлагал, ако желае, да го съпроводи до близкия магазин, където щял да му купи толкова хляб, че да се засити поне за днес.

През целия разговор ние останахме все на същото място сред широката улица и аз имах възможността да огледам добре двамата мъже, да ги сравня и оценя според външността, интонацията и словата им. Тези съпоставки, разбира се, само укрепиха превъзходството и авторитета на моя баща, който без съмнение беше не само порядъчен, прилично облечен, добре възпитан, но и прие на сериозно своя събеседник, намери най-правилния и точен подход към него и каза това, което мислеше. Затова пък у другия имаше нещо диво, а и зад него и зад думите му стоеше нещо много по-силно и истинско от всичката разумност и вежливост: окаяното му положение, бедността, житейската му роля на просяк, мисията му на говорител на всичката заслужена или незаслужена нищета по света, и това му придаваше тежест, помагаше му да налучка интонации и жестове, които татко не владееше. Освен това въпреки всичките различия в хода на тази толкова хубава и вълнуваща просяка, между просяка и дарителя полека-лека се появи някаква неназовима прилика, дори братство. Тя се дължеше отчасти на факта, че след като беднякът го заговори, татко го изслуша без капка враждебност и без да сбърчи чело, като даде да се разбере, че не поставя разстояние между себе си и него, че признава правото му да бъде изслушан и да получи състрадание. Но това беше най-маловажно. Ако този небръснат, тъмнокос просяк, случайно попаднал в света на задоволените, работещите и хранещите се всекидневни хора, изглеждаше като странник сред чистичките еснафски домове с градинки, то макар и по други причини татко открай време също бе смятан от обкръжението за пришелец, другоземец и връзките му с околните почиваха на неангажиращо споразумение, а не бяха пуснали здрави корени в една обща родина. И както просякът, който под дръзкия си и разбойнически вид притежаваше изглежда нещо детинско и невинно, така и у татко зад

фасадата на благочестивия, любезен и разумен човек живееше детето. Във всеки случай усещах — защото всички тия умни мисли естествено, не са ме споходили тогава, — че колкото повече двамата говореха помежду си, като по-скоро се разминаваха в намеренията, толкова по-ясно виждах някакво странно разбирателство между тях. При това и двамата нямаха пари.

Докато приказваше с непознатия, татко се опря на количката. След като му обясни, че възнамерява да му даде една франзела, но трябва да я вземе от някой магазин, където го познават, татко предложи на човека да тръгне с него. Сетне подкара отново количката, смени посоката и пое към Ауцрасе, а скитникът покорно тръгна с него, макар че отново беше станал малко боязлив и явно не бе съвсем доволен, липсата на парично подаяние го разочароваше. Ние, децата, вървахме плътно до татко и до количката, встрани от непознатия, чието вдъхновение се беше изчерпало и сега бе станал мълчалив или по-скоро мрачен. Тайно го наблюдавах и размишлявах за многото нови неща, промъкнали се с този мъж в нашата среда: той будеше едновременно бунтовни помисли и опасения, а сега, както се бе умълчал и провесил нос, той все по-малко ми харесваше, все повече губеше приликата с татко и с всичко близко нам. Наблюдавах епизода от живота, от живота на големите, на възрастните, и тъй като край нас, децата, този живот рядко се проявяваше в толкова първични и елементарни форми, аз бях дълбоко заинтригуван, ала предишната веселост и увереност бяха изчезнали тъй, както облак посред ведър ден може внезапно да затули и отнеме светлика и топлината.

Но нашият добър баща изглежда не мислеше така, откритото му лице си остана весело и приветливо, а походката му — безгрижна и равномерна. Така продължихме ние — баща ми, децата, количката и просякът, един малък керван, надолу към Ауцрасе и стигнахме до добре познатия ни магазин, където имаше толкова разнообразни неща — от кифлички и хляб до плочи за писане, ученически тетрадки и играчки. Тук се спряхме и татко помоли непознатия да почака малко заедно с нас, децата, докато той се върне. Ние с Адела се спогледахме, и на двама ни се сви сърцето, уплашихме се малко, всъщност здравата се уплашихме и мисля, че ни се стори странно, дори непонятно решението на татко да ни остави тук сами с непознатия мъж, сякаш лоши хора никога не са убивали или отвличали деца, за да ги продадат

или да ги принудят да просят и да крадат. За да защитим и себе си, и бебето, ние се вкопчихме в количката, като мислехме да не я пускаме, каквото и да се случи. Ето че татко вече беше изминал няколко стъпала към вратата на магазина, ето че постави ръка на дръжката, ето че изчезна. Останахме сами с просяка, а по цялата дълга улица не се мяркаше никакъв човек. Аз се заричах в себе си да бъда храбър и да се държа по мъжки.

Около минута постояхме така, със свити сърца и само братчето, което изобщо не бе забелязало просяка, си играеше доволно с пръстчета. Осмелих се да погледна зловецкия човек и прочетох по лицето му засилващо се безпокойство и недоволство, никак не ми се понрави, обзе ме силен страх, ясно се виждаше как у него се бореха противоречиви инстинкти и го подбуждаха към дела.

Но ето че той сложи край на колебанията и терзанията си, по потръпването на очите му пролича, че е взел някакво решение. Но решението и действията му бяха преди всичко точно обратното на това, което предполагах с надежда или страх; направи най-неочакваното и така смая и мен, и Адела, че се вцепенихме и онемяхме. След като потръпна, просякът повдигна крака си с жалката обувка; сви го в коляното, повдига ръцете си, стиснати в юмруци, и хукна надолу по правата дълга улица, да не повярваш, че е имал толкова сили. Беше си плюл на петите и тичаше, сякаш го преследваха, докато стигна до следващата пресечка и завинаги се изгуби от погледа ни.

Не може да се опише какво изпитах в този миг — и ужас, и облекчение, и удивление, примесено с благодарност, но в същото време и разочарование, дори съжаление. А ето че татко излезе от магазина усмихнат, с дълъг бял хляб в ръка, спря за секунда изненадан и след като му разказахме какво бе станало, се засмя. В края на краищата това май беше най-доброто, което можеше да направи. Аз обаче се чувствавах така, сякаш душата ми бе избягала заедно с просяка в неведомото, в тъмната страна на света, и много по-късно се замислих защо ли човекът побягна, преди да получи франзелата, тъй както и аз някога бях хукнал през глава от залъка, предложен ми от кантонера. Дни и седмици наред, та и до ден-днешен, тази случка запази своята свежест и неизчерпаемост, независимо че по-късно си я обяснявахме със съвсем банални причини. Светът на бездните и

тайнствеността, в който бе изчезнал от нас бягащият просяк, очакваше и нас. Той заличи и покри със забрава онова мило и безобидно съществуване на слънчевата страна на живота, погълна нашия Ханс, и дори ние, братът и сестрата, които и до ден-днешен, въпреки напредналата възраст, се опитваме да му противостоим, съзнаваме, че той обгръща и засенчва искрата в душите ни.

[1] Роман на възпитанието от австрийския писател А. Щифтер (1805–1869) — Б.пр. ↑

[2] *Ревал* — дн. Талин (Естония); *Дорпат* — дн. Тарту (Естония). — Б.пр. ↑

МАЛКИЯТ КОМИНОЧИСТАЧ

В карнавалния вторник следобед жена ми трябваше да отиде бързо в Лугано. Увещаваше ме да тръгна с нея, за да погледаме маските, а може би да видим и някое шествие. Не ми беше до това, вече седмици наред, измъчван от болки във всички стави и почти парализиран, изпитвах отвращение само при мисълта, че трябва да облека палтото си и да се кача в колата. След известна съпротива все пак добих кураж и се съгласих. Спуснахме се към града, аз слязох близо до пристанището, жена ми продължи, за да търси място за паркиране, а пък аз, огряван от слаб и все пак осезаем слънчев лъч, зачаках заедно с Като, готвачката, сред пъстрия, но спокоен поток на уличното движение. Лугано и в обикновени дни е подчертано радостен и приветлив град, днес обаче се усмихваше лудешки палаво и весело с всичките си улички и площици, смееха се пъстрите костюми, смееха се лицата на хората, смееха се къщите на пиацата, с прозорци, изпълнени от хора и маски, днес се смееше дори шумът. Той се състоеше от крясъци, вълни смях и викове, откъслеци музика, от смешния рев на някакъв високоговорител, от кискането и престорено ужасените викове на момичетата, които момците обсипваха с конфети, като явно намерението им беше по възможност да тикнат в устите на обстрелваните купчина хартиени късчета. Паважът на улиците бе покрит навсякъде с многоцветните хартийки, така че под аркадите се стъпваше меко като по пясък или мъх.

Скоро жена ми се върна и ние застанахме в един ъгъл на Пиаца Риформа. Тук, изглежда, бе центърът на празненството. Площадът и тротоарите бяха изпълнени с пъстри и шумни групи хора, сред които непрекъснато се провираха и отминаваха шляещи се двойки или компании, между тях и доста костюмирани деца. На отсрещния край на площада бе издигната сцена, върху която пред един високоговорител оживено ръкомахаха няколко лица: конферансие, народен певец с китара, дебел клоун и други. Хората ги слушаха или не, разбираха или не разбираха, но във всеки случай се

присъединяваха към общия смях, когато клоунът пуснеше някоя всеизвестна злободневна шега; актьори и народ играеха заедно, сцената и публиката се поощряваха взаимно, това бе непрекъснат обмен на доброжелателство, въодушевление, остроумие и готовност за смях. Също един младеж бе представен от конференсието на своите съграждани — млад артист, много надарен дилетант; той ни възхити с виртуозното си подражание на животински гласове и други шумове.

Възнамерявахме да останем в града най-много петнайсет минути, толкова си бях позволил. Но останахме повече от половин час — гледахме, слушахме, бяхме доволни. За мен дори престоят в някой град, сред хора, а на всичко отгоре в празничен град, е нещо съвсем непривично, наполовина тревожно, наполовина опияняващо; седмици и месеци наред прекарвам сам в ателието и градината си, много рядко намирам сили да измина пътя до селото ни или поне до края на нашето имение. Сега изведнъж се намерих заобиколен и притиснат от тълпата, посред един смеещ се и шегуващ се град, смеех се заедно с другите и с наслада гледах човешките лица — толкова различни, разнообразни, изненадващи, отново един сред многото, принадлежащ към множеството, люшкащ се с него. Разбира се, това нямаше да трае дълго, скоро на измръзналите ми, болни и немощни крака щеше да им дойде много и те щяха да закопнеят за дома, скоро щеше да ме умори и изтощи прелестното опиянение да гледам и слушам, да съзерцавам хилядите така забележителни, така хубави, така интересни и мили лица, да се вслушвам в многото гласове — говорещи, смеещи се, крещящи, бодри, простодушни, тънки, дебели, топли или резки човешки гласове; след веселото отдаване на пищни наслади за окото и слуха щеше да настъпи отпадналостта и онзи тъй близък до шемета страх от наплива на впечатления, които вече не могат да бъдат овладени. „Познато ми е, познато ми е“ — би цитирал тук Томас Ман татко Брист.^[1] Всъщност, ако човек си даде труд да се позамисли, разбира, че не само старческата слабост е виновна за този страх от прекаленото, от изобилието на света, от блестящата измама на Майя. Ако използваме речника на психолозите, това не е просто боязънта на интровертирания от самоутвърждаването пред околния свят. Има и други, в известен смисъл по-добри причини за този тих, така приличащ на шемет страх и за тази склонност към умора. Като гледах съседите си, които в продължение на онзи половин час стояха край мен

на Пиаца Риформа, струваше ми се, че те се чувствуват като риби във вода — лениви, отпуснати, доволни, необременени от нищо; струваше ми се, че техните очи възприемат образите, а ушите им — звуците така, сякаш зад погледа няма филмова лента, мозъчен склад и архив, а зад слуха — плоча или магнетофонна лента, действащи всяка секунда, събиращи, улавящи, записващи, заети не само с наслаждение, но далеч повече задължени да съхранят, за да могат по-късно да възпроизведат, задължени да бъдат във висша степен точни в наблюдението. С две думи отново стоях тук не като публика, не като безотговорен зрител и слушател, а като художник със скицник в ръка, работещ, напрегнат. Защото тъкмо това е нашият начин, начинът на творците да се наслаждават и да изживяват празници, той се състои от труд, от задължения и въпреки това все пак е наслаждение — докато стигат силите, докато очите издържат на усърдното окачане на погледа между сцената и скицника, докато в мозъчните архиви има още място и те могат да се разширяват. Нямах да успея да обясня това на съседите си, ако ми се наложеше, ако пък пожелаех да се опитам, те вероятно биха се засмели и казали: „Саго иото^[2], не се оплаквайте толкова много от своята професия! Тя се състои в съзерцание и евентуално в изобразяване на весели неща, при което може би изглеждате сам на себе си напрегнат и усърден, докато ние, другите, сме за вас заплеси и мързеловци, наслаждаващи се на ваканцията. Ние обаче действително имаме ваканция, господин съседе, и сме тук, за да ѝ се насладим, а не за да упражняваме професията си като вас. А нашата професия съвсем не е така хубава като вашата, синьор, и ако ви се наложи да я упражнявате като нас само един-единствен ден в нашите работилници, магазини, фабрики и кантори, скоро ще капнете.“ Има право съседът ми, напълно е прав, но това не помага, аз също смятам, че съм прав. Но ние си казваме своите истини без гняв, любезно и малко на шега — всеки има просто желанието да се оправдае, но не и да наскърбява другия.

Все пак появата на подобни мисли, на подобни въображаеми разговори и оправдания, бе вече началото на засечката и умората, скоро щеше да стане време за връщане и за наваксване на пропуснатата обедна почивка. Ах, а колко малко от красивите образи на този половин час бяха влезли в архива и бяха спасени! Колко стотици, може би най-хубавите се бяха изплъзнали от негодните ми

очи и уши също така безследно, както от онези, които си позволявах да смятам за заплеси, отдали се на наслаждение.

И все пак един от хилядите образи е останал в съзнанието ми и трябва да бъде нанесен в скицника за приятелите.

Почти през цялото време, докато бях на празничния площад, близо до мен стоеше едно много тихо същество; през онзи половин час не го чух да каже нито дума, не го видях да се раздвижи, то стоеше в особено усамотение или унес сред пъстрата навалица и гъмжило, спокойно като картина и много красиво. Това беше дете, малко момче, най-много на седем години, хубава дребна фигурка с невинно детско личице, за мен най-милото лице измежду стотиците. Момчето беше костюмирано, облечено в черни дрехи, носеше черно цилиндърче, едната си ръка бе пъхнало в малка стълбичка, не липсваше и четка за почистване на комини, всичко бе направено грижливо и хубаво, а дребното мило личице бе нацапано с малко сажди или друго чернило. Но това изобщо не го интересуваше. За разлика от всички възрастни Пиеровци, китайци, разбойници, мексиканци и филистери, за разлика от ръкомахащите на сцената фигури, то нямаше съзнанието, че носи костюм и представлява коминочистач, а още по-малко, че това е нещо особено и весело и толкова му отива. Не, то стоеше дребно и тихо на малките си нозе, обути в малки кафяви обувки, с боядисаната в черно стълбичка през рамо, заобиколено и притискано от множеството, а понякога блъскано; без да забелязва това, то стоеше и гледаше удивено, с мечтателно възторжени светлосини очи на гладкото детско личице, с начернени бузки, гледаше нагоре към един прозорец на къщата, пред която стояхме. Там на прозореца, на височина човешки бой над главите ни, се бе събрала весела компания деца, малко по-големи от него; те се смееха, кряскаха и се бутаха, всички пъстро предрешени, а сегиз-тогиз от ръцете и кесиите им върху нас се изсипваше дъжд от конфети. Доверчиви, унесени, очите на момчето с блажено възхищение гледаха удивено нагоре, приковани, ненаситни, без да могат да се откъснат. В този поглед нямаше желание, нямаше ламтеж, само замаяно отдаване, благодарен възторг. Не можех да разбера какво караше душата на това момче да се удивлява така, да изживява самотното щастие на съзерцанието и омаята. Навярно причината бе в пищните цветове на костюмите или в първото осъзнаване на красотата в момичешките лица, или това бе един самотник без братя и сестри, който замечтано

слушаше веселото чуруликане на хубавите деца там горе, а може би очите на момчето просто бяха очаровани и омагьосани от кротко ръмящия цветен дъжд, който сегиз-тогиз се изсипваше от ръцете на възхитителните създания, леко се стелеше върху главите и дрехите ни, а по-плътено върху паважа и вече го покриваше като ситен пясък.

Подобно на момчето се усещах и аз. Както то не искаше да знае нито за себе си, за атрибутите и внушенията на своята маскировка, нито за множеството, за клоунадата, за приливите на смях и аплодисменти, които на вълни заливаха народа, привлечено единствено от гледката на прозореца, така и моят взор и сърце сред примамливия наплив на толкова много образи бяха предани само на един — на детското лице между черната шапка и черната дреха, на неговата невинност, възприемчивост за красотата, на неосъзнатото му щастие.

[1] Става дума за романа „Ефи Брист“ от Теодор Фонтане. — Б.ред. ↑

[2] Мили човече (ит.) — Б.ред. ↑

ВРАНАТА

Когато пак идвам в Баден на лечение, отдавна вече нищо не ме изненадва. Ще настъпи някога денят, когато и последното късче на Златната стена ще бъде надстроено, прекрасният лечебен парк ще се превърне във фабрична сграда — но тогава няма да ме има. Този път обаче на грозния, диагонално разположен мост към Енетбаден ме очакваше странна и възхитителна изненада. На този мост, който се намира само на няколко крачки от хотела, всеки ден за няколко минути си доставям истинско удоволствие, като храня чайките с късчета хляб. Не ги намирам по всяко време на деня, а и да ги намеря, не винаги мога да ги заговоря. Има часове, когато клечат в дълга редица върху покрива на градската минерална баня, съзерцават моста и чакат някой минувач да спре, да извади от джоба си хляб и да им го подхвърли. Младите чайки и акробатите сред тях обичат да им подхвърлят високо късчета хляб и кръжат, доколкото успяват, над главата на гощавация ги. Можеш да ги наблюдаваш поотделно и да се погрижиш всяка от тях да получи своето; тогава си заобиколен от оглушително свистене и святкане, от виещ се и шумолящ орляк, изпълнен с живот; притиснат и ухаждан стоиш сред сиво-белия крилат облак, откъдето безспирно се разнасят къси остри крясъци. Но всеки път сред тях има по-предпазливи и тромави чайки, които стоят далеч от суматохата и бавно кръжат ниско над течащите води на Лимат, където е спокойно и винаги пада по някоя троха хляб, изплъзнала се на надпреварващите се горе акробати. Има и други часове на деня, когато тук не се вижда никаква чайка. Било защото са предприели излет, учебно или всеобщо пътешествие, било защото някъде надолу по течението на Лимат има за тях особено богато угощение, но всички заедно са изчезнали. И отново има часове, когато ятото чайки наистина е тук, но не клечи по покривите, нито пък се струпва над главата на хранещия ги, а важно и възбудено лети в безпорядък и шуми плътно над водата недалеч надолу по реката. И тогава не помага нито махането с ръка, нито хвърлянето на хляб — това не ги интересува, те са заети с птичи, а

може би и с човешки игри: с народно събрание, сбивания, гласоподаване, борса, кой знае с какво, и тогава не можеш и с кошници лакомства да ги отклониш от техните вълнуващи, важни дела и игри.

Когато този път тръгнах по моста, на парапета клечеше една черна птица, съвсем дребна врана, и понеже тя не отлетя при моето приближаване, аз запристъпвах към нея все по-бавно, крачка по крачка, а тя не прояви нито страх, нито недоверие, а само внимание и любопитство. Допусна ме на разстояние половин крачка, огледа ме внимателно с живите си птичи очи и наклони настрана своята обагрена в сиво глава, сякаш искаше да каже: „Е, старче, удивляваш се, нали?“ Аз наистина се удивлявах. Тази врана беше свиквала да общува с хора; с нея можеше да се говори и вече минаха неколцина души, които я познаваха и поздравиха с думите „Здравей, Якоб!“ Аз ги поразпитах и оттогава получих немало сведения за Якоб, но всички те донякъде се различаваха. Основният въпрос остана без отговор: къде живее птицата и как е усвоила това доверие към нас, хората. Един смяташе, че е опитомена и е собственост на някаква жена в Енетбаден. Други път казваха, че си лети свободно — където ѝ харесва, понякога влизала през отворения прозорец в някоя стая, клъввала нещо за ядене или разнищвала някоя забравена плетка. Един чужденец, явно познавач на птиците, установи, че тя спада към рядък вид врани, които, доколкото знаел, се срещали само във Фрибургските планини и живеели там сред скалите.

Оттогава почти всеки ден, понякога сам, понякога с жена си, срещях враната Якоб, поздравявах я и разговарях с нея. Веднъж жена ми носеше обувки с особени шарки върху кожата, през чиито дупки прозираше част от чорапа. Тези обувки и преди всичко тези късчета от чорапа заинтересуваха много Якоб — той се спусна на земята, взря се с искрящи очи в тях и стръвно ги закълва. Много пъти после кацаше на ръката и на рамото ми, кълвеше ме по палтото и яката, по бузата и врата, дърпаше края на шапката ми. Той обича хляб, но става ревнив и понякога истински сърдит, когато в негово присъствие го раздавам на чайките. Приема орехи, фъстъци и умело ги поема от ръката на дарителя. Но най-обича да кълве, разнищва, раздробява и разрушава нещо, застъпва го с един крак, а после бързо и нетърпеливо удря с човката — някаква смачкана хартия, остатък от пура, парче картон или плат. И всичко това, чувствуващ, прави не само заради себе си, а и

заради зрителите, каквито винаги събира около себе си — по няколко, а често и повече. Пред тях той подскача насам-натам по земята или по парапета на моста, радва се на наплива, пърха върху главата или раменете на някой от зрителите, спуска се отново на земята, изучава обувките ни и усърдно ги кълве. Кълването, разнищването, дърпането и разрушаването му доставят удоволствие; той го върши с дяволита наслада, но и публиката е включена в това — тя трябва да се възхищава, да се смее, да възклищава, да се чувствава поласкана от неговите доказателства за приятелство, а след това отново да се сепва, когато той кълве чорапи, шапки и ръце.

Той ни най-малко не се страхува от чайките, които са два пъти по-големи и много по-силни от него, понякога излита високо между тях. И те не му правят нищо, защото за тях този, който почти не хапва хляб, не е конкурент, който да им разваля удоволствието, а освен това, както предполагам, и за тях той е феномен, нещо рядко, загадъчно и малко зловещо. Той е сам, не принадлежи към никакво ято, не е подчинен на никакъв обичай, нито на заповеди или закон — напуснал е ятото на враните, където е бил един от многото, и се е обърнал към човешкия род, който му се възхищава и му принася дарове, а той от своя страна служи като клоун и въжеиграч, когато това му се харесва, присмиват му се, а той все пак не може да се насити на това възхищение. Черен, дързък и самотен се откроява сред светлите чайки и пъстрите хора, единствен от своя вид, по съдба или собствена воля без ято и родина; смело и зорко стои, съзерцава движението по моста, изпитва радост от това, че само малцина минават равнодушно, че повечето се спират заради него за кратко, а често и за по-дълго, удивляват му се, блъскат си главите над него, наричат го Якоб и с нежелание решават да си тръгнат. Той не възприема хората по-сериозно, отколкото е в състояние да стори това една врана, но все пак, изглежда, не може да се лиши от тях.

Когато бяхме насаме, а това се случваше много рядко, можех да поразговарям с него на един птичи език, който като момче и юноша през дългогодишното си приятелско общуване с нашия папагал отчасти научих, отчасти измислих сам — той се състоеше от кратки мелодични поредици от тонове с гърлена звучност. Навеждах се към птицата Якоб и го заговарях на своя полуптичи език с доброжелателен тон; той отмяташе хубавата си глава, слушаше с удоволствие и си

мислеше нещо свое. Но внезапно шегобиецът и лудетината отново взимаха връх в него, той се качваше на рамото ми, вкопчваше се здраво с нокти и като кълвач започваше да удря с човка по врата или по бузата ми, докато това ми омръзнеше и аз с рязко движение се освобождавах, а той се настаняваше срещу мен на парапета, развеселен и готов за нови игри. Същевременно обаче хвърляше бързи погледи към двете страни на тротоара в очакване да спечели нови минувачи и да пожъне нови лаври. Съзнаваше добре своето положение, властта си над нас — големите тромави животни, своята неповторимост и призвание сред един чужд, недодялан род и той, въжеиграчът и артистът, се наслаждаваше много, когато около него ставаше тъмно от тълпата възхитени, трогнати или смеещи се великани. Поне при мене той бе постигнал това, че го заобичах, и когато отивах да го навестя и не го намирах, оставах разочарован и тъжен. Той ме интересуваше повече, отколкото мнозина от моите ближни. А колкото и да ценях чайките и да обичах тяхната красива, дива и енергична жизненост, когато стоях заобиколен от тяхното пърхане, те не бяха личности, бяха едно ято, множество, и дори когато при точно вглеждане можех да наблюдавам някоя от тях и да ѝ се възхищавам като на отделно същество, никога след това не я разпознавах, изплъзнеше ли се веднъж от зрителното ми поле.

Така и няма да узная къде и по какъв начин се е откъснал Якоб от ятото си и от сигурността на своята анонимност, дали сам е избрал своята изключителна, но също тъй трагична и блестяща съдба, или я е изстрадал по принуда. Последното е по-вероятно. Навярно съвсем млад, може би ранен или още без пера, е паднал от гнездото, намерили са го хора и са го взели със себе си, излекували са го и са го отгледали. Но нашето въображение невинаги се задоволява с вероятното и охотно си играе с далечното и сензационното. Така освен вероятната възможност аз си измислих още две други. Можеше да се помисли или да се пофантазира, че този Якоб е гений и отрано е зажадувал за някаква свръхнормална степен на индивидуализация и разграничаване от другите, мечтаел е за постижения, успехи и почести, каквито животът на враните и тяхното ято не познава, затова е станал аутсайдер и единак, подобно на Шилеровия юноша е напуснал редиците на дивите си братя и е заскитал сам, докато светът по някаква щастлива случайност не му е отворил оная порта към царството на

красотата, изкуството, славата, за която открай време мечтаят всички млади гении.

Другата измислена от мен възможност обаче бе следната: Якоб е бил безделник, нехранимайко и палавник, което в никакъв случай не изключва неговата гениалност. Той е накарал майка си и баща си, братята, сестрите и роднините си най-сетне своето ято и дори цялото птиче поселище да се изумяват, а понякога и да се любуват на дръзките му хрумвания и шеги, отрано е минавал за голям дявол и хитрец, ставал е нагъл и все по-нагъл, докато накрая така разгневил и настроил против себе си своите близки, съседите, ятото и птичия свят, че тържествено и с проклятие са го изхвърлили от общността и подобно на библейския козел отпущения са го прогонили в пустинята. Но преди да загине от глад, срещнал хора, преодолял природния си страх от тромавите великани, сблизил се и се свързал с тях, обаял ги с ведрата си същност и своеобразие, които отдавна бил осъзнал, и така намерил своя път към града и човешкия свят като палячо, актьор, забележителност и дете чудо. Той беше станал това, което е днес: любимец на многобройна публика, ухажван чаровник преди всичко за по-старите дами и господа, приятел на човека и едновременно презиращ човека, артист на сцената, произнасящ своя монолог, пратеник на един чужд свят, непознат на тромавите великани, клоун за едни, мрачно предупреждение за други, посрещан със смях и ръкопляскания, любов, възхищение и съчувствие, зрелище за всички, проблем за мислещите.

Ние, мислещите — защото без съмнение освен мен има още мнозина други, — насочваме своите мисли и предположения, своята жажда за знания и фантазиране не само към загадъчния произход и минало на Якоб. Неговият така вълнуващ въображението вид ни принуждава да посветим някои разсъждения и на бъдещето му. Правим това с нежелание и с чувство за съпротива и тъга; защото предполагаемият и вероятен край на нашия любимец ще бъде мъчителен. Колкото и да желаем да си представим една естествена и спокойна смърт, да речем, в топлата стая и под грижите на онази легендарна жена от Енетбаден, чиято „собственост“ той бил, всички изгледи говорят против това. Едно животно, избягало от свободата и дивото съществуване, от закътаността на общност и род, попаднало сред хората на цивилизацията, колкото и умело да се пригоди към

чуждия свят, колкото и гениално да долови всички предимства на изключителното си положение, все пак това положение крие толкова безбройни опасности, че то едва ли ще им убегне. Човек изтръпва, ако започне да си въобразява тези ужасни опасности — от електрическия ток до затварянето в стая с котка или куче, или пък залавянето и измъчването от жестоки момчета.

Има разкази за народи от дълбока древност, които всяка година си избирали или си определяли чрез жребий цар. И ето че някой красив, безименен и беден младеж, може би роб, изведнъж надявал пищните одежди и го провъзгласявали за цар. Палатът или разкошната шатра на негово величество го приемали, отзивчива прислуга, красиви момичета, кухня, изба, дворцова конюшня и оркестър, цялата приказка за царство, власт, богатство и разкош ставала действителност за избраника. Така новият владетел преживявал празнични дни, седмици, месеци, докато изминавала една година. Тогава го връзвали, завеждали го на лобното място и го съсичали.

За тази история, която бях прочел преди десетилетия и чиято достоверност нито имах възможност, нито пък желание да проверя, за тази блестяща и жестока, приказно красива и натежала от смърт история се сещах понякога, когато съзерцавах как Якоб кълве фъстъци от ръцете на дамите, с удар на човката смъмря някое прекалено непохватно дете, заинтересувано и малко надменно слуша моето папагалско бръщолевене или пред цяла зала очаровани зрители разкъсва хартиена топка, като я задържа с ноктите на единия си крак, докато своенравната му глава и настръхналите сиви пера върху нея сякаш изразяваха едновременно гняв и удоволствие.

ОПИСАНИЕ НА ЕДИН ПЕЙЗАЖ

От седмица живея в приземния етаж на една вила, в съвсем нова за мен обстановка, сред местност, общество и култура, нови за мене, и понеже засега се чувствам много сам в този нов свят, а есенните дни ми се струват дълги в тишината, на хубавия ми голям кабинет, търпеливо се заемам с тези записки като с картинна мозайка. Все пак е някаква работа, придава уж смисъл на самотиите ми и пусти дни, и най-малкото е занимание, което нанася по-дребни щети, отколкото важната и високо платена дейност на толкова много хора.

Мястото, където пребивавам, се намира във Френска Швейцария, съвсем близо до кантоналната и езикова граница. Гостувам на един приятел, който ръководи лечебно заведение, и живея досама санаториума, вероятно лекарят скоро ще ми го покаже по-отблизо. Засега знам малко за него, само това, че е разположен върху обширни, покрити с хубави градини земи на някогашно господарско имение, в огромна сграда с красива архитектура, която наподобява замък и обгражда няколко вътрешни двора, и както ми казаха, е приютила много пациенти, санитарии, лекари, болногледачи, работници и служители, а аз живея в една от новите пристройки и нито виждам, нито чувам нещо от всичките тия многобройни обитатели. През лятото вероятно не е така, но сега, през ноември, на зелените пейки няма никой и когато няколко пъти на ден правя кратката си разходка из парка или отивам в голямата сграда да попитам нещо в канцеларията или да предам пощата, по градинските алеи, по кънтящите стълбища и коридори, по площадките с чакъл и дворовете най-много да срещна забързана болногледачка, монтьор или помощник на градинаря, а гигантската сграда тъне в пълна тишина, сякаш е необитаема.

Просторният санаториум, нашата малка вила с две лекарски жилища, няколкото по-модерни постройки, в които се помещават кухнята, пералнята, гаражите, оборите, дърводелските и други работилници, са разположени заедно с обширните насаждения на ботаническата градина, парниците и оранжерииите в огромен парк с

величествено феодален, но и малко кокетен облик. Тъй като не съм в състояние да правя по-далечни разходки, този парк, чиито тераси, алеи и стълби постепенно се спускат от господарския дом към брега на езерото, засега е моят пейзаж и свят, всичко, което виждам, и главно към него са насочени вниманието и любовта ми. Ония, които са го посадили, явно са се ръководили от две тенденции или пристрастия: към живописно-романтично разделяне на пространството на поляни и групи дървета и към засаждане и отглеждане не само на хубави и умело групирани, но и възможно най-необикновени, редки и чуждоземни дървета. Доколкото виждам, това е обичайно изобщо за господарските имения наоколо, а вероятно и последният господар и обитател на този дом е донесъл склонността към екзотични растения от Южна Америка, където е имал плантации и е изнасял тютюн. Въпреки че тези две страсти, романтичната и ботаническата, понякога си противоречат и влизат в сблъсък, опитът за тяхното примирение в някои отношения е определено успешен и разхождайки се из този парк, се чувствуващ привлечен и възрадвам ту от хармонията между растения и архитектура, от очарованието на изненадващи гледки и величествени пейзажи на безкрайната езерна шир или на фасадата на замъка, ту от отделни растения, от тяхната ботаническа оригиналност, възраст или жизненост, които приканват да ги разгледаш по-отблизо. Всичко започва още досами дома — там на най-горната полукръгла тераса в големи саксии сияят с хубостта си няколко южни растения, между тях едно портокалово дърво, богато отрупано с налети и ярки, малки плодове, което в никакъв случай не изглежда хилаво, измъчено или дори недоволно, както са обикновено растенията, пренесени от други географски ширини в непривичен за тях климат, а с дебелото си напрацяло стъбло, с кръгло подрязаната си корона и златните си плодове ми се струва блажено и здраво. А недалеч от него, малко по-надолу и по-близо до брега, се откроява странно яко растение, по-скоро храст, отколкото дърво, посадено обаче не в саксия, а в естествена почва и с почти същите малки, твърди, обли плодове. Това е един чудноват трън, крайно своенравен и наежен на кълбо, като за отбрана, непроницаем, многостеблен и клонат, а плодовете му не са тъй златисти като онези портокали джуджета. Това е огромен, много стар христов венец, по-нататък тук-там се срещат и други.

Наред с няколко дървета от семейството на тиса и на кипариса с внушителни и някак странни силуети стои и един баобаб, самотен и сякаш малко меланхоличен, но силен и здрав, потънал като в сън в безупречната си симетрия, и за доказателство, че усамотението не може да му се отрази, носи на най-горните си клони два-три тежки, едри плода. Към тези рядкости, съзнателно засадени поотделно сред поляните с явната цел да привлекат вниманието и възхищението на посетителя, се присъединяват, също тъй съзнавайки донейде своята оригиналност и позагубили от невинността си, група обикновени дървета, преобразени обаче от градинарското изкуство — преди всичко плачещи върби и брези в изискана и замечтана поза, дългокоси принцеси от сантиментална епоха, сред тях и една смешна плачеща ела, чийто ствол на определена височина се привежда и заедно с клоните се стреми към земята. От това противоестествено отклонение в развитието се е образувал плътен висящ свод, елата прераства в колиба или пещера, където може да влезе, да се скрие и да живее човек, сякаш е нимфата на странното дърво.

Сред най-хубавите дървета от ценната сбирка са и няколко разкошни стари кедъра; най-красивият от тях докосва с горните си клони короната на един дебелостволест дъб, най-старото дърво в имението, много по-старо от парка и къщата. Има и няколко добре развиващи се мамонтови дървета, устремени повече встрани, отколкото нагоре, вероятно под напора на честите силни и студени ветрове. За мене най-прекрасното дърво в целия парк е не някой от изисканите чужденци, а една стара, достопочтена сребърна топола с огромен ръст, разклоняваща се малко над земята в два могъщи ствола, всеки от които би могъл да бъде гордостта на цял парк. Листата ѝ още не са оредели, в зависимост от играта на светлината и вятъра, цветът им прелива от сребристосиво през богата гама от кафеникаво, жълтеникаво, дори розово, в тежко тъмносиво, но винаги запазва някакъв остър, метален блясък. Когато в огромната двойна корона залудува вятър, а небето, както още се случва в тия ранни ноемврийски дни, има влажния, бездънно син цвят на лятото или е забулено с тъмни облаци, се разиграва божествен спектакъл. Това достолепно дърво е достойно за поет като Рилке или за художник като Коро.

Паркът е оформен по английски образец и стил, а не по френски. Искали са да създадат кът от привидно естествена, дива природа и на

места тази илюзия е почти пълна. Вгледаме ли се обаче по-внимателно в постройките, в грижливо поддържания терен и наклона му към езерото, веднага разбираме, че тук няма и помен от природа и дива растителност, има само култура, дух, воля и дисциплина. Харесва ми, че всичко това все още личи в парка. Може би щеше да бъде по-хубав, ако по-малко се грижеха за него, ако изглеждаше по-занемарен и подивял. По алеите щеше да избуи трева, а в пукнатините на каменните стъпала и огради — папрат; мъх щеше да покрие поляните, декоративните постройки щяха да се порутят, всичко щеше да говори за стремежа на природата към безразборното възпроизводство и безразборен упадък, вратите на тоя изискано хубав свят щяха да бъдат отворени за пустош и мисъл за смърт, щяха да се виждат опаднали сухи клони, трупове и пънове на умрели дървета, покрити с блатна растителност. Нищо подобно. Силният и упорит човешки дух и култивиращата воля, които някога са проектирали и засадили парка, властвуват в него и днес, поддържат го и не позволяват на пустошта, безредието и смъртта да пристъпят дори крачка. Нито трева пониква по алеите, нито мъх по поляните, не позволяват на дъба да оплете с клоните си съседния кедър, а на строените в шпалир, миниатюрни и траурни дървета да забравят приличието и да се измъкнат от закона, по който са оформени, подрязани и превити. Мястото, където от болест, възраст, буря или сняг е рухнало и загинало дърво, не се оставя на хаоса на смъртта, нито на безразборно никнещите филизи, а в разкопаната земя посадват младо, тънко и миловидно дръвче с две-три клонки и няколко листа, което послушно се вмества в приетия ред и до което стои силен и одялан кол, за да го крепи и пази.

Така едно произведение на аристократичната култура е оцеляло в съвсем друго време и волята на неговия създател, онзи последен господар, който подарил имението си на едно благотворително дружество, все още се зачита и властва. Подчинява му се високият дъб и кедърът, както и хилавият млад подраст с колче, подчинява му се всяка група дървета, а паметта му се почита и увековечава с достоен паметник от класицизма на последната градинска тераса, отделена от крайбрежната тръстика и водата с една последна широка поляна. Също и единствената видима рана, която бруталната епоха е нанесла на този хубав микрокосмос, скоро ще изчезне и заздравее. През последната война една от по-горните поляни е трябвало да бъде преорана и

превърната в нива. Но празното място пак очаква брана и вила, за да бъде заличена нахлулата грубост и отново да се засее трева.

Ето че казах едно-друго за моя хубав парк и все пак повече неща забравих, отколкото описах. Дълга възхвала на яворите и кестените, не споменах пищните дебелостеблени глицинии във вътрешните дворове, а преди тях трябваше да се сетя за великолепните брястове, най-хубавият от които расте съвсем близо до моето жилище, между вилата и главната сграда, по-млад, но по-висок от достопочтения дъб отсреща. Стволът на този бряст излиза от земята здрав и дебел, но оттам нататък се стреми да израсне висок и строен и след късо енергично засилване избуява в множество клони като водна струя, напиреща нагоре и разпръскваща се във всички посоки, стройна, весела, жадна за светлина, докато се успокои във висока, красиво заоблена корона.

Ако в тази подредена и култивирана местност нямат достъп примитивното и дивото, на края на парка двата свята се сблъскват на всяка крачка. Още когато го засаждали и оформяли, плавно спускащите се алеи завършвали в пясъка и блатата на равния, покрит с тръстика бряг, а в по-нови времена много по-осезаемо се почувствувало съседството на буйната, оставена сама на себе си растителност. Преди няколко десетилетия езерата в околността били свързани с канали, вследствие на което равнището на тукашното езеро спаднало с два-три метра и се открила ивица земя. Понеже не знаели какво да правят с този пояс, предоставили го на дивата природа и сега тук на километри се простира блатиста, четинеста, малко недъгава гора, една джунгла от елши, брези, върби, тополи и други дървета, поникнали от семена, донесени от вятъра, която бавно превръща някогашното пясъчливо дъно в горска почва. На места се виждат ластари на дъбове, които явно не се чувствуват добре тук. Мога да си представя, че през лятото цъфти папурът, че расте сребриста пушица и онези високи перести орхидеи, които познавам от блатистите поляни край Боденското езеро. В тази дива растителност намират убежище много животни, там освен патици и други водни птици живеят и бекаси, чапли и корморани, зърнах да прелитат лебеди, а завчера от горичката излязоха две сърни и с малки игриви подскоци спокойно пресякоха една от широките поляни в парка.

Големият поддържан парк и примитивната млада гора върху крайбрежната ивица, които, ако не описах, то поне изброих, сякаш представляват цяла местност, а всъщност са най-близкото обкръжение на нашия дом. Разходя ли се в нея четвърт час, оставам с впечатлението, че тя е нещо завършено, един ограничен малък свят, който също като парка в големия град ни удовлетворява за малко, доставя ни радост и ни замества останалата природа. В действителност всичко това — паркът, декоративната градина, овощните градини и горският пояс, са само преддверие и стъпало, което води към нещо много по-голямо и по-завършено. Спуснеш ли се към брега по хубавите алеи под високите брястове, тополи и кедри, покрай пищните корони на секвоите великани, чиито дебели стволове с канелен цвят са се скрили на топло в колибата от увиснали жилави клони, покрай баобаба и смрадликата, плачещите върби и христовия венец, тогава пред очите ти се разкрива истинският и вечен пейзаж, за който са характерни не хубост и оригиналност, а величие: един просторен, открит, прост, безкраен пейзаж. Зад кафеникавата горичка от крайбрежна тръстика, която се полюшва и танцува на вятъра, на километри се простира езерото, при тихо време — небесносиньо, при буря — тъмно синьо-зелено като ледник, а от другата страна (ако тя не е потънала, както често се случва, в сива опалова мъгла) ниски планински вериги се открояват със спокойните си, но енергични очертания на фона на небето, безкрайно над простора на тая илюзорна равнина. От трийсет и пет години, когато живеех край Боденското езеро, не съм виждал такъв пейзаж. Езерна и небесна шир, мирис на вода и водорасли, люлееща се тръстика, разходки по влажния пясък, над мене в безкрайното небе облаците и няколко птички — колко много обичах това някога! Оттогава, без да го осъзнавам напълно, съм живял все край високи планини, характерни с точни, резки очертания, докато тукашната се състои най-вече от небе, въздух, мъгла, вятър, движение. Сега точно не ми е до размишления и тълкувания, иначе би могло да се измисли нещо хубаво за връщането ми от статичния в динамичния свят. Ето го пак, говори ми на познат език, този безкраен като морска шир, влажен, огледален, забулващ се и разбулващ се, вечно изменящ се свят, в който водата и небето владеят всичко друго. Често дълго стоя на брега с шапка в ръка и с вятъра в косите си, обвеян от звуците и уханията на младостта, изправен пред погледа на един свят,

който упорито ми напомня миналото, който изпитателно ме оглежда като баща завърналия се от дълго странстване син, и въпреки това не чувствавам отсъствието си като изневяра. Изглежда, че вечното винаги гледа на преходното с превъзходство, колебаещо се между подигравката и търпението, и така аз, старият човек, усещам как духът на това влажно и хладно пространство ме оглежда и изпитва, лекичко ми се подиграва, но не ме унижава. Всички нови срещи със земята и природата си приличат, поне за нас, творците — сърцето ни послушно и с любов се отзовава на простото и привидно вечното, бие в такт с удара на вълните, диша с вятъра, лети с облаците и птиците, изпитва любов и признателност за светлините, багрите и звуците, чувства се причастно, сродно с тях и никога не получава от вечната земя, вечното небе друг ответ освен онзи равнодушен, полуподигравателен поглед на големия към малкия, на възрастния към детето, на вечното към нетрайното. Докато противопоставяме, упорито или смирено, гордо или отчаяно, на мълчанието — езика на вечното — временното и преходното, от чувството за малоценност и нетрайност се поражда гордото и отчаяно чувство на човека, на най-вероломния, но най-любещия, на най-младия, но най-живия, на най-блудния, но най-изстрадалия син на земята. И ето, нашето безсилие е преодоляно, ние вече не сме нито нищожни, нито непокорни, не се стремим да се слеем с природата, а противопоставяме на нейното величие своето, на нейната трайност своята променливост, на илюзорната ѝ вечност познанието си за смъртта, на равнодушието ѝ своето любещо и страдащо сърце.

Може да ви се стори, че вече съм скицирал тази изключителна, божествена местност, необикновено живописна с есенните си багри. Но аз още не съм свършил. Освен равните тлъсти угари, многото градини и паркове, брега, езерото, пръстена от гористи възвишения и хълмисти вериги на Юра, който обгръща почти целия хоризонт, в нея властва и привлича още нещо: планините, Алпите. По това време на годината те почти не се виждат или най-много веднъж само за половин или един час отвъд хълмовете се появява нещо бяло или синьо, или розово, триъгълник или многоъгълник; прилича на облак, но все пак за секунди издава другата си материя и структура, отмества далечния хоризонт още по-назад и в същия миг разрушава усещането за безкрайност, защото окото долавя там, загатнато от синьото или

розовото, нещо твърдо, някаква граница, стена. А два пъти надвечер освен белите, неясни и отделни планински очертания с върха Юнгфрау по средата, обжарени от слънцето, с потънали в синя сянка склонове. В оная далнина, където над хълмовете всичко се разтваря в светлина, мъгла и небе, те много леко, но решително чертаеха граница, сияеха до залез-слънце с мека, нежна светлина, после незабележимо угасваха и изчезваха и окото, колкото и очаровано и благословено да бе от тях, не усещаше липсата им, тъй неземно и почти нереално бе това прекрасно явление.

Един ден обаче ненадейно ми се разкри съвършено друга, нова и величествена гледка на Алпите. Беше неделя, преди обяд направих малката разходка, която позволяваха силите ми, върнах се много уморен, нахраних се, свалих обувките си и легнах на дивана, прочетох няколко стари писма и дори една приказка на братя Грим (О! С колко много дарове, неувяхващи вече цял век, са дарили тия братя своя народ!), започнах да обмислям отговора на едно от писмата, но скоро задряхах. Малко след това на вратата леко се почука, аз и бездруго не бях заспал дълбоко, дойде докторът, за да ми каже, че ще излиза със синчето си, и ме покани да отида с тях. Начаса се приготвих, качихме се в колата и потеглихме към най-близкия връх на Юра, прочут с изгледа си към Алпите. Скоро преминахме полето от големи ниви с ряпа и овощни градини, чисто поддържани ниски лозя, засадени като по конец в редици на равни разстояния, които покриват южните склонове на хълмовете, после пътят бързо се заизкачва през смесена гора от кафяв буков шумак, свежа елхова зеленина и есенножълти лиственици и след малко ни изведе на хиляда или повече метра височина. Стигнали бяхме билото, отгук нататък пътят ставаше почти равен. Слязохме от колата, изкачихме се още малко по една оголена поляна и пред нас се откри величествена и всъщност страховита гледка — Алпите, отделни части от които по-скоро бяхме доловили, отколкото видели, докато изминавахме последната отсечка от пътя. Езерото и цялата долина пред нас не се виждаха, потънали в лека синкава мъгла, която още не се беше сгъстила, но почти напълно ги закриваше, и само тук-там потрепваше подобно на леко дихание и откриваше късче земя, но като цяло създаваше впечатление за абсолютен покой и неподвижност. Ако човек се загледаше надолу, оставаше с чувството, че невидимото в действителност езеро се разширява и простира на

стотици мили чак до подножието на тази гигантска планина, която там отсреща, отвъд мъглата, се извисява в небето, гола и открита. Оттук не се виждат една или няколко планински групи, а целите Алпи от най-източната част на страната до последните савойски зъбери и била, гръбнакът на Европа като на огромна риба, един неподвижен, ясен, студен, чужд, зъл и заплашителен свят от скали и ледове, враждебно, студено син със стръмнини, на места ярко огрени за кратко от слънцето, чийто вечен сняг студено, искрящо, отрезвяващо и почти абстрактно отвърщаше на светлината. Грамадна, няма, вледенена, строга, отбранителна барикада, разполовяваща нашия свят; замръзнали като огромна верига от лава, Алпите се извисяваха с остри си вечни върхове в хладното есенно небе. На тая гледка аз отвърщах с някакъв ужас, с някакво чувство на страх, примесено с блаженство, и мразовити тръпки — сякаш ме поливаха със студена вода, беше ми болно и хубаво, чувствувах се освободен и същевременно потиснат. Както след работа преди лягане отваряме прозореца и от всекидневието, баналността и сигурността на обичайното хвърляме поглед към пламтящото със студени звезди зимно небе, така и сега гледахме от нашия връх, който с пътя, хотела, виличките и параклиса създаваше непоклатимо впечатление за уют и опитоменост, през необятното море от мъглявина към онова голямото, непознатото, непоклатимото, нереалното. Малко по-късно, когато това силно чувство се бе поутоложило, внезапно си спомних за картината на един художник. Но това не беше нито Ходлер^[1], нито Калам^[2], нито някой друг от нашите големи изобразители на Алпите, а старият художник от Сиена Симоне Мартини^[3], който ги бе рисувал далеч преди откриването им. От него има една картина, на която самотен рицар язди към далечината и неизвестността, а напреки през платното се простира гола планина, неподвижна, с остри върхове и хребети, бодлива като гръбнака на костур.

[1] Фердинанд Ходлер (1853–1918) — швейцарски художник, близък до експресионизма. — Б.ред. ↑

[2] Александър Калам (1810–1864) — швейцарски художник и график, рисувал величествени алпийски пейзажи. — Б.ред. ↑

[3] Симоне Мартини (1284–1344) — италиански художник, работил в Сиена; наред с Джото главен представител на живописата от

Тречентото. — Б.ред. [↑](#)

ПРАСКОВАТА

Тази нощ фьонът връхлетя стремглаво и безмилостно над покорната земя, над опустелите поля и градини, през изсъхналите лози и оголената гора, блъсна всеки клон и ствол, като съскаше и виеше пред тези препятствия, чукаше с костеливи пръсти по смокинята и гонеше облаците изсъхнала шума на вихрушка чак до небето. На другата сутрин, грижливо пригладена на големи купчини, тя се стелеше сплескана и смачкана зад всеки ъгъл или издатина на зидовете — заслони от вятъра.

И когато излязох в градината, там бе дошло нещастieto. Най-голямата ми праскова лежеше повалена, прекършена ниско над земята и рухнала върху стръмния скат на лозето. Тези дървета наистина не живеят дълго, не са великани и герои, а нежни и уязвими, свръхчувствителни към наранявания, смолистият им сок напомня донякъде стара, изтъняла от култивиране аристократическа кръв. Поваленото дърво не бе кой знае колко благородно или красиво, но все пак беше най-голямата ми праскова, стар познайник и приятел, пуснал тук корен дълго преди мен. Всяка година през втората половина на март прасковата разкрехваше пъпки и цъфтящата ѝ корона от розова пяна се открояваше ярко сред синевата на чистото небе или безкрайно нежно върху фона на сивите дъждовни облаци, люшкаше се от капризните вихри в свежите априлски дни, пронизвана от жълтите пламъци на пеперудата лимонка, опълчваше се срещу злия фьон, стоеше притаена и сякаш замечтана сред влажната сивота на дъжда, сведена леко и загледана към нозете си, където с всеки дъждовен ден тревата по стръмните склонове на лозето ставаше все по-зелена и по-сочна. Понякога отнасях у дома в стаята си цъфнало клонче от прасковата, а щом плодовете почваха да натежават, подкрепях я с колче, понякога в по-ранни години се одързостявах дотолкова, че се опитвах да я рисувам по време на нейния цъфтеж. Тя си стоеше там през всички сезони, имаше свое място в малкия ми свят и принадлежеше към него, заедно бяхме преживели жеги и снегове, бури

и безветрие, тя бе вляла свой тон в песента, своя багра в картината, постепенно бе израсла високо над колчетата на лозите и бе надживяла поколения гущерчета, змии, пеперуди и птички. Не я ценяха, нито я зачитаха особено, но бе станала незаменима. Когато започваше зреенето, всяка сутрин изминавах малкото отклонение от стъпаловидната пътечка до нея, събирах от росната трева нападалите през нощта праскови и в джоба, в кошница или дори в шапката си ги отнасях горе у дома и ги подреждах на слънце върху парапета на терасата.

Ето че на мястото, принадлежало някога на този стар познайник и приятел, бе зейнала яма, в малкия свят се бе появил процеп, през който надзърташе пустотата, мракът, смъртта, ужасът. Печално лежеше преломеният ствол, дървесината му изглеждаше крехка и пореста, клоните се бяха прекършили при падането, а може би само след две седмици дървото щеше отново да наложи розово-червената си пролетна корона и да я въздигне в сините или сиви небеса. Никога вече не ще откъсна вейка или плод, никога вече не ще се опитам да нарисувам своенравната и малко фантастична структура на някой клонак, никога вече не ще се отбия при него в горещото лятно пладнe, за да отдъхна за миг под шарената му сянка. Повиках градинаря Лоренцо и му наредих да отнесе поваления в обора. Там през следващия дъждовен ден, когато няма друга работа, ще го нарежат на дърва за огрев. Разстроен го изпроводих с поглед. Ах, защо и на дърветата не може да се разчита, защо губим и тях, отнема ни ги смъртта, някой ден ни изоставят и потъват в бездънния мрак!

Гледах след Лоренцо, който с мъка теглеше ствола. Сбогом, любимо мое дърво! Облажавам те за това, че поне бе постигнато от почтена, естествена и истинска смърт, беше се съпротивлявало и държало, докато вече е нямало накъде и мощният враг е измъкнал членовете ти от ставите. Принудено си било да отстъпиш, рухнало си, откъснато от своите корени. Но ти не бе раздробено от самолетни бомби, не бе изгорено от пъкдени киселини, не бе изтръгнато като милиони други от родната земя, после набързо отново засадено с кървящи корени и скоро пак изскубнато и лишено от родина; ти не изстрада гибел и разруха, война и позор край себе си, не бе заставено да умреш в нищета. Отредена ти бе участ, подобаваща и достойна за твоя род. Затова те облажавам; ти остаря по-щастливо, по-красиво и

умря по-достолепно от нас, които на стари години трябва да се борим срещу отровата и нищетата на един прокажен свят и да извоюваме всяка глътка чист въздух от всепрояждащата поквара.

Когато видях падналото дърво, както винаги при подобна загуба, си помислих да го заменя с нова фиданка. На мястото на поваления ще изкопаем дупка и известно време ще я оставим открита, изложена на въздуха, дъжда и слънцето, сетне ще хвърлим в ямата малко тор, куп изгнили бурени и всевъзможни отпадъци, размесени с дървесна пепел, и накрая някой ден, може би под ромона на тих, топъл дъжд, ще посадим ново, младо дръвче. И на това момченце, на това дървесно отроче донякъде ще му допаднат тукашната почва и въздухът, и то също ще стане приятел и добър съсед на лозите, цветята, гущерчетата, птичките и пеперудите, след няколко години ще даде плодове, всяка пролет през втората половина на март ще разтваря прелестните си цветове и ако съдбата е благосклонна към него, когато остарее и се умори, един ден ще стане жертва на някоя буря, срутване или заснежаване.

Но този път сърце не ми даваше да посадя друго дърво. Твърде много дървета бях засадил в живота си, та едно повече или по-малко... А и нещо в мен се бунтуваше срещу готовността и този път да подновя кръговрата, да завъртя пак колелото на живота, да отгледам нова плячка за ненаситната смърт. Не искам. Нека мястото остане празно.

ОТКРАДНАТИЯТ КУФАР

И този път пак късно есента заминах за целебните извори в Баден и старателно се заех с лечение. Сутрин правех бани, вече не толкова горещи и не така продължителни както някога, а приятно топли и точно отмерени по време — както е редно за стари хора, пиех по чаша вода, и не само нощем, но и много часове през деня прекарвах в леглото. Пиших легнал писма, като си подлагах старата, вече доста поизтъркана платнена папка, от време на време, обикновено късно нощем, излизаше и по някой стих. Веднъж, когато вдигнах очи от листа със стихове и погледът ми зашари из потъналата в мрак стая, си спомних, че някога, в една късна есенна нощ преди шест години, в същата стая и в същото легло бях написал стихотворението „Среднощни мисли“, а още няколко години по-рано — стихотворението „Размисъл“, но вероятно и други, защото вече за кой ли път отсядам в същата стая. И ето че сега пак лежах в това легло, гледах същите тапети и както някога върху нощното шкафче стоеше същата малка лампа, и всичко си беше пак както тогава, по времето на „Размисъл“ и „Среднощни мисли“, или само изглеждаше както тогава, но щом поразсъдех, разбирах, че всичко е различно, много по-различно; и човекът, който лежеше в леглото и пишеше, не беше вече същият, а съвсем друг, и сегашните стихове звучаха по-различно от тогавашните — бяха по-възрастни, по-предпазливи, по-боязливи, като че ли по-силно трепереха.

На масата в хубавата трапезария със старомодните алпийски пейзажи, която, мисля, съм описал преди двадесет години в „На бани“, гледах вече с други очи към останалите лекуващи се, много от които срещах тук за трети или четвърти път. Бяха остарели и малко грохнали като самия мен, някои останали вече без зъби; учтиво си кимвахме и дискретно извъръщвахме очи, за да не гледаме как немощно се изправяше и тръгваше един или друг от старците. Ще рече, и тук, в трапезарията, както долу, в банята, или горе, в леглото, привидно всичко изглеждаше досущ като някога и все пак бе съвсем различно —

зъбът на времето, а двойно по-хищно зъбът на военното време, бе разял всичко и всекиго.

Но ето че дните изминаха, за мен приключи лечението, а за жена ми — така жадуваната ваканция, свърши се с подремването в топлата баня и в мекото легло, а за известно време и с писането на стихове; започваше пак всекидневието, а засега то бе изпълнено за нас с много повече грижи, отколкото радости. Наближаваше Коледа и трябваше да се приготвят и разпращат подаръци, да се пишат писма, но тъкмо сега не бях в състояние да върша това с желание, а само по задължение и с усилие. Завръщането у дома този път означаваше връщане към трудностите и грижите и с удоволствие бяхме го отложили за още известно време.

Жена ми дойде в деня на тръгването, за да стегне големия ми куфар. В него освен пишещата машина трябваше да се съберат дрехите и бельото, а и редица други нови неща, дебели вързопчета писма и много книги. Но се справихме, в моя добър, стар пътнически куфар се намери място за всичко; този път избегнахме неприятното суетене с допълнителни пакети и картонени кутии. Заключен, с надписан етикет, куфарът бе предаден на слугата в хотела да го изпрати по влака с голяма бързина. На другия ден си заминахме.

До Лугано всичко вървеше добре, но оттам нататък вътрешната потиснатост и затруднения, свързани със завръщането у дома, се проявиха и външно. Бе паднал малко сняг и на гарата ни очакваше не „нашият“ шофьор, който познаваше добре пътя и местността, а някакъв непознат — той наистина знаеше селото, но не и нашата къща, и пътя дотам. И действително между селото и къщата колата затъна в снега и вече не помръдна. Загрижен за автомобила си, шофьорът забрави за всичко друго и ние трябваше парче по парче да пренесем ръчния си багаж в студената снежна нощ. Беше станало късно, когато шофьорът дойде и ни представи сметката: успял да намери в селото няколко мъже и волски впряг и с тяхна помощ най-сетне бе изтеглил колата си до шосето. Разделихме се без злоба, но в лошо настроение. Види се, завръщането ни у дома не премина под добра звезда.

За да се устроя отново в къщи, трябваше първо да изчакам пристигането на големия куфар от Баден. Когато живееш в уединен дом на село, понякога от най-дребен повод възникват неочаквани усложнения, а един от тези чести поводи е транспортът на багаж или

на други пратки от гарата до къщата. Бяха ни се случвали най-невероятни неща. И този път единственият каруцар в околността не можеше да замине веднага; трябваше да изчакаме ден-два — така и направихме. Но когато нашият каруцар пристигнал на гарата, служителите напразно търсили дългоочакваната бърза пратка. Един от тях заявил с увереност, че видял куфара само преди два часа. Но за това време той се изгубил някъде. Вместо куфар каруцарят донесе тъжната вест за изчезването му. И ето че започнаха телефонни разговори, притеснения и борба за толкова необходимите ни вещи. Отначало гаровите служители само се смееха от другия край на жицата, успокояваха ни, че куфарът ще се намери, вероятно някой експедитор го е взел погрешка. Днес обаче било събота и трябвало да се въоръжим с още малко търпение до понеделник.

Какво да правим? За всеки случай в неделя позвънихме на един познат адвокат, който преди всичко ни препоръча веднага да направим списък на вещите в куфара с възможно най-точно описание и посочване на днешната им цена, та в случай на нужда още утре да предявим иск и със списъка да улесним работата на полицията.

Дойде понеделник и сутринта служителят от гарата отново ни позвъни. Сега вече не се смееше и не се опитваше да ни успокоява, а смутено ни съобщи, че за съжаление куфарът не е намерен у нито един експедитор, сигурно е откраднат, и той вече е уведомил полицията.

Сега нещата бяха ясни и нищо друго не ни оставаше, освен да се помирим със загубата. Спомних си за моите приятели и роднини зад границата, повечето от които нямаха вече какво да губят — нито покрив над главата си, нито покъщнина, нито пък голям куфар: много от тях, изглежда, с удивително спокойствие приемаха загубите си, безмерно по-големи загуби от моята. Испитах известен срам и реших във всеки случай да понеса щетата възможно най-благоприлично. Но всъщност аз не споделям онова схващане на мнозинството, според което при всяка загуба, при всяко обединяване и принизяване на живота трябва да се утешаваме с мисълта: „Днес, когато милиони хора гладуват, стотици хиляди домове и семейства са разбити, разделени и тънати в нищета, не бива да се взимат присърце личните загуби и лишения.“ Точно обратното: според мен в никакъв случай не трябва да подценяваме обедняването и опошляването на нашия „личен“ живот и да го приемаме като нещо самопонятно. Ако един човек дойде при мен

и се оплаче, че е изгубил хляба си или че детето му е умряло, също бих се срамувал да му кажа: „Не вземайте така присърце своите дребни лични беди!“ А и откакто вече не съм момче, винаги съм гледал с недоверие на онази душевна стойка, наречена героизъм. Да, когато бях момче, Муций Сцевола и индианецът, прикован към кола на мъченията, бяха и мои идеали, които и днес още тача, но всеки живот преминава под свои звезди, а моите не бяха от героичен, патриотичен и войнствен вид, не ми бе отредена задачата тях да почитам и за тях да се боря, а тъкмо обратното: да защитавам „личния“, индивидуален живот, застрашен от механизацията, войната, държавата и масовите идеали. Бях проумял и това, че нерядко е нужна повече смелост да не бъдеш храбрец и герой, а просто човек.

Когато загубвах приятел или понасях тежка щета, смятах за уместно, макар и в последна сметка да се примиря и да дам право на живота, все пак първо да преживея действително загубата и страданието, да ги пусна в себе си и тогава пак да му призная правото. Двете големи героични епохи, на които бях съвременник, наистина показаха, че човек свиква с всяко ограбване, опошляване и обедняване, че може да живее и без удобства, без хубави сгради, без библиотеки и картини, без чистота и здрави дрехи, че дори е в състояние да изпитва гордост от тази нищета и да заеме героична поза. Но ако говорим откровенно, това доказва ли нещо против сградите, книгите и картините, против чистоплътноста и потребността на човека от малко ред и красота? Не, оказа се, че героичните времена са не само убийствени и сатанински, но са прекалено грозни и неблагоприятни, че цялото охолство, лукс и разточителност, познати от „преситените“ и „буржоазни“ времена, са нищо в сравнение с лукса на един-единствен ден или месец война и героизъм, който изядва хляба на народите, прахосва техните средства и ги лишава от малкото им удоволствия. Не виждах никакво основание да премина към сторонниците на героизма и да величая опошляването, „опасния живот“, нищетата. Преди да се сбогувам с моя свиден стар куфар и с всичките си вещи, исках поне да поклатя огорчено глава и с тъга да погледна назад към загубеното.

А сега ми бе предоставен и случай за това, понеже на властите трябваше да се предаде възможно най-точен списък на имуществото ми. Задачата, която не беше лошо упражнение за паметта, се оказа

всъщност досадно задължение и с всяка нова страница ставаше все по-неприятна, дори ужасяваща, както ще видим.

Отначало трябваше с помощта на жена ми да съставя списък на вещите, а това беше свързано с неволно връщане към миналото и с много спомени, както при всяко сбогуване. Какво бях загубил? Първо, самия куфар, стар приятел и спътник. Купил го бях някога в приказните години преди Първата световна война, и то в същото пътническо бюро в Цюрих, където поръчах и билета си за Индия. Той бе пътувал с мен до Пенанг с кораб, после по суша до Сингапур и отново, вече на много по-малки кораби, до Суматра и нагоре по реката, доста навътре в джунглата. Бяха го мъкнали малайски и китайски кулита, а в края на това му единствено екзотично пътуване той бе налепен с множество етикети на хотели с необичайни имена на чужди езици и с чужди букви. Но в течение на многото години те се олющиха, изтриха се и нищо от тях не е останало.

Вероятно най-скъпата вещ, която куфарът съдържаше, беше пишещата машина — лека, портативна американска машина. Получил я бях някога като подарък от един приятел, известен на коларите в Ориента под името Черния цар, с нейна помощ бях преписал на чисто „Пътуване до Нюрнберг“ и първите части на „Степният вълк“, а покъсно чрез дарение премина в собственост на жена ми. За нея при всички случаи следваше да ни платят обезщетение.

После идваше ред на дрехите и бельото, двата ми хубави костюма, единият от които много официален, от английски плат, шит по поръчка; след това ризите и нощниците, дъждобрана, обувките, чорапите. Сигурно дълго време ще ми липсват осезаемо именно тези неща, но засега не тъгувах много за тях. В този час съжалявах не толкова за ризите и дрехите, колкото за старата ми солидна ножица за хартия, предмет за всекидневна употреба, който в продължение на близо четиридесет години съм държал много хиляди пъти в ръката си; или пък за голямото, меко вълнено одеяло за път, изплетено лично от жената на някогашния ми берлински издател. През онези добри години тя ми подари това чудесно одеяло веднъж, когато бяхме в Енгадин, после пак настъпи „велико време“, добрият стар С. Фишер успя навреме да напусне този свят, а жена му, вече възрастна дама, трябваше да преживее много оскърбления и унижения в Берлин, след това се изсели в Швеция, но и там не я оставиха на мира и тя избяга

през Москва и Япония със самолет в Америка, дори не знам дали е още жива. Наричах си одеялото „паркета“ или „палачинката с каймак“, защото беше на светлокафяви и тъмнокафяви квадрати. Някога то ми служеше доста добре зиме в планината, а после и през хладните вечери или денем, когато отоплението беше незадоволително — бях готов да платя много повече от реалната му стойност, само и само да си го получа пак.

Всъщност що се отнасяше до „реалната стойност“ на моите вещи, установяването ѝ всеки път ме караше отново и отново да потръпвам от страх. Отчасти от каталозите на търговските къщи, отчасти от информацията, която измолвахме по телефона, ние се осведомихме за днешните цени и като гледахме фантастичните цифри, можехме да си помислим, че преди открадването на куфара съм бил истински богат човек. Само няколкото ризи струваха почти четиристотин франка, чорапите — повече от сто, а добрият ми стар куфар, в случай че още можеше да се намери същото качество, щеше да струва най-малко двеста франка. Всяка една от моите лични вещи имаше днес многократно по-голяма парична стойност от онази, срещу която някога я бях придобил. Като гледах цените, неволно си спомних за началото на голямата инфлация в края на Първата световна война. Днес нямаше или много малко бяха нещата, чиито цени да са същите, както преди десет или дори пет години — всичко бе поскъпнало, бе станало по-драгоценно, недостъпно за обикновените хора. Но за щастие имаше и стойности, които това нездравословно покачване не беше засегнало, та дори и такива, които бяха станали многократно поевтини. Ако например преди десет години един писател изпратеше до някоя редакция стихотворение, получаваше за него точно три пъти по-голям хонорар от този, който ще получи днес. Радвах се сред мизерията на това откритие, защото винаги нещо в мен се е съпротивлявало против историческия материализъм, който смята, че духовният живот е също тъй зависим от материалното, както икономическият. За няколко години заплащането за едно стихотворение се бе понижило трикратно — но да не би редакциите да изпитваха недостиг на стихотворения? О, не, имаха дори в излишък и проявяваха истинска милост, когато тук-там отпечатваха по някое. Но какво беше качеството на стихотворенията? Може би то се бе

понижило и на това се дължеше обезценяването? Подобно нещо не можеше да се установи.

Най-сетне списъкът беше готов. Колебаехме се дали да включим някои дребни неща, като например нашия най-обикновен шах; но днес и дребните неща струваха доста пари, които трябваше да се опитаме да спасим. Естествено не знаехме дали щеше да има полза от труда ни. При положение че федералната железница признаеше напълно моя иск за обезщетение на загубите, кой щеше да реши дали посоченото в списъка отговаря на истината и претенциите ми са основателни? Ако бях мошеник, можех да притуря в описа и някой скъп часовник, два чифта златни копчета за ръкавели и още това-онова, хартията търпеше всичко. Как и коя инстанция щеше да разреши евентуално възникналите спорове? Можеше ли с нещо да помогне адвокатът? Но колко щеше да ми струва той? Ах, в каква глупава и грозна история се бях забъркал! Във всеки случай нямаше да вода дело, бях остарял, без да съм водил нито едно.

Измина един много тягостен ден. А как щяхме да прекараме коледните празници? Дори фаталният списък все пак не беше напълно готов — още не знаехме цените на някои важни вещи като пишещата машина. Легнахме си потиснати.

На следващата сутрин се почука на вратата ми. Бях още в леглото. Жена ми влезе с особено радостно изражение на лицето и попита: „Какво, мислиш, са намерили?“

Куфарът! От гарата в Лугано съобщаваха: загубеният куфар погрешка бил изпратен обратно в Баден. Кой го е направил и защо, не се разбра. Както изглеждаше, куфарът като нас е изпитвал боязън от завръщането у дома и за миг оставен без контрола, сам се е качил обратно във вагона и е заминал за Баден. Утре или вдругиден трябваше да пристигне оттам и щяха да ни го доставят.

Стояхме така и се гледахме. През всичките тези дни се бяхме занимавали с грозни и ненужни работи, с ядове и съжаление, с грижи, телефонни разговори и писане, с изготвяне на прословутия списък. Срамувахме се, радвахме се, смеехме се трогнати. Но за първи път след неприятното завръщане изпитвахме истинско щастие, че сме у дома. И за първи път през тази година действително вярвахме, че идва Коледа и я очаквахме с трепет.

Издание

Херман Хесе. Откраднатият куфар

ПРОФИЗДАТ, София, 1986

Съставител: Венцеслав Константинов

Редактор: Венцеслав Константинов

Редактор на издателството: Красимир Мирчев

Художник: Николай Алексиев

Худож. редактор: Петър Добрев

Техн. редактор: Петко Узунов

Коректор: Катя Цонева

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.